

Պ. Բ. ԵՆՈՒՆՅԱՆ

ՊԱՏՄԱԿԱԾՔՆԵՐ

851 99

17-35

ՊԱՏՄԱԿ

891.99 3507-46

 7-35 *н.т.п.б.ж.к.*
н.е.н.в.д.с.д.т.р.

542	8/xi	79p	

ПК з. 243 т. 3.000.000

391.99
A-35

Դ. ԴԵՄԻՐՅԱՆ

19 NOV 2011

Պ Ա Տ Մ Վ Ա Ծ Ք Ն Ե Ր

ԿԱՐՄԻՐ ԲԱՆԱԿԻ 20-ՐԴ ՏԱՐԵԴԱՐՁԻ ԱՌԹԻՎ

ՊԵՏՂՐՈՏ

1938

ՅԵՐԵՎԱՆ

02 MAR 2013

27930

ԸՆԿԵՐՆԵՐ

Նրանք մտերիմ ընկերներ էին՝ Ղոնդին ու Գրգըլը, յերկու հարեան ընտանիքների «կաթնախալեր» գավաիկներ: Դա նշանա- հում է որորոցից ընկերներ:

Աչքերը, վոր բաց արին ու առաջին զգացումն ունեցան թե աչ- խարհ են յեկել՝ առաջին անգամը իրար եր վոր տեսան: Դեռ աշխարհը ազոտ մի բան եր այն ժամանակ, — վերևը կապույտ, ներքևը կանաչ:

Գյուղը ինքը մի մեծ աշխարհ եր, ուր խաղում, վաղվզում չ յերգում, ծեծկվում էին Ղոնդին ու Գրգըլը մյուս յերեխաների հետ: Չարածծի էին յերկուան էլ: Ու միշտ միասին, ինչպես մարդը չվաքի հետ: Հենց փողոցի ծայրից մինը յերևար՝ հարց կտային նայողները.

— Ես՝ Ղոնդին. բա Գրգըլը՞:

— Այ, Գրգըլը:

Մյուսը ժամանակ չեր կորցնում — իսկույն յերևում եր նրա հետևից:

Քա՞նի անգամ են նրանք մեկ մեկու բացակայության ժամա- նակ իրար պաշտպանելու համար ծեծել ծեծվել:

— Ղոնդի՞, քիթդ ինչի՞ յե ջարդվել:

— Զիուց վեր ընկա:

Նույն բանը պատասխանում եր Գրգըլը, յերբ ջարդվողը ինքն եր լինում Ղոնդուն պաշտպանելու համար: Բայց վոր իրար ե- յին հանդիպում՝ այս մասին վոչ մի խոսք:

Մի անգամ Ղոնդենց տանը հարրիսա էին ուտում: Գրգըլը դնացել եր սար, հնար չհար նրան կանչելու: Ղոնդին շատ ներս ու դուրս արավ, փնթիլնթիլ, անհանդիստ յեղավ: Մայրը նկա- տեց այդ, հասկացավ պանծառը, բայց ձայն չհանեց: Ղոնդին չհամբերեց ու մտահոգ հարցրեց.

5507-48

— Բա Գրգըլը ի՞նչ պետք է ուտի:

— Վոտներս, — անտույժ պատասխանեց Ղոնդուց մի քիչ մեծ յեղբայրը:

Հարիսով ամանը թռավ դեպի հանդգնողի ճակատը: Կերակուրը խառնվեց վերքից հոսող արյան հետ, վիրավորն ընկավ ուշաթափ: Ղոնդին, վոր բարկութունից դողում էր՝ նկատեց անգամ մյուս՝ ավելի մեծ յեղբոր ձեռքի թափահարումը իր դիմի վրա, բայց չպաշտպանվեց, ընդունուց հարվածը, և միաժամանակ անասան կանգնեց ու աչքերը չուած նայում էր թե ինչպես են ուշքի բերում իր ձեռքով վիրավորված յեղբորը: Մի քանի հարված էլ ստացավ Ղոնդին, բայց վոչ տեղից թնդաց, վոչ էլ բողբոջեց: Նա միայն դոհ էր, վոր Գրգըլին վիրավորել խոսք ասողը պատժված էր իր ձեռքով:

Բայց յերբ Գրգըլը ձիու մերկ մեջքին նստած սարկեց յեկավ և Ղոնդեկն գոան առջևով անցավ գնաց իրենց տունը՝ Ղոնդին հաղիվ լսելի հարցրեց.

— Հը՞, յեկա՞ր:

— Հա, — թթու պատասխանեց Գրգըլը և անգամ չնայեց Ղոնդուն:

Յեվ նույն յերեկո Գրգըլը իր փոքրիկ յեղբորն ուղարկեց Ղոնդուն կանչելու իրենց տուն, վոր միասին ընթրեն և միասին էլ ախտեղ քնեն: Մի որ էր սարում ապրել առանց Ղոնդու և սաստիկ կարոտել էր նրան:

Գնեցին կարանը մի վերմակի տակ և յերկար ժամանակ Գրգըլը փսփոսոցով պատմում էր թե ինչպես էր սարում սիրտը ճաքելիս յեղել:

— Ինչի՞, — հարցրեց Ղոնդին մեքենաբար:

— Չեմ իմանում:

Բայց Գրգըլը շատ լավ էր իմանում: Ղոնդին այնտեղ չէր:

Յերբ Ղոնդուն գպրոց ավին, նա խսկույն տուն փախավ, յերբ տեսավ, վոր Գրգըլին էլ չեն բերել այնտեղ. մինչ մի որ առաջ նրան հայտնել էին, վոր Գրգըլն էլ պիտի գպրոց գնա:

Համառեց Ղոնդին, չգնաց գպրոց, մինչև Գրգըլին էլ գպրոց տարան: Բարեբախտաբար յերկուսին էլ միևնույն դասարան ընդունեցին — այսպես էլ չէր լինի բնականաբար, — և թեև մի նստարանին չնստեցրին և նրանք էլ ինչ վոր չկարողացան այդ

պահանջը դնել, բայց շուտ շուտ Ղոնդին ծովում հետ էր նայում Գրգըլին.

— Գրգըլ:

— Հա, ետեղ եմ:

Շարունակ, դասի ժամանակ, այնուհետև նրանք իրար էյին նայում: Այդպես վոչ միայն հաճելի յեր, այլև դասն այսպես էր միայն հասկանալի դառնում:

Ավարտեցին ծխական դպրոցը, և միասին մտան կյանք: Կյանքն էլ ինչ էր՝ գյուղական աշխատանք — առաջ դառնարած, հետո հոտաղ և միշտ էլ մեջընդմեջ ամեն բան: Գյուղի պատանին այս կողմից ամենազեռ է: Հետո ընկան պղնձի հանքերը, բանվոր դառան: Հետո էլ հաղիվ էյին հասել սիրո առաջին պտուղներին, վոր մի մեծ փոթորիկ վրա հասավ և ամբողջ ախարհը վոտքի հանեց: Համաշխարհային պատերազմը պոկեց գյուղից ու քչեց տարավ միլիոնների հետ գյուղի յերիտասարդներին: Հերթը նոր էր հասնում նաև Ղոնդուն և Գրգըլին, վոր պատերազմը Ռուսաստանում փոխվեց քաղաքացիական կռիվների, Հայաստանը անցավ դաշնակցականների ձեռքը, սկսվեց յեղբայրական կոտորածները և լեռնամասը անջատվեց մնացած Հայաստանից իր հոտով, կռիվներով ու կյանքով:

Ղոնդին ու Գրգըլը ծանոթացան ընդհատակյա բուլչեվիկներին հետ և ընդունվեցին կոմյերիտականներ: Յեվ յերբ նոյեմբերին Հայաստանը խորհրդայնացվեց, լեռնամաս ուղարկվեց մի կարմիր զորամաս:

Սրանց մոտենալը իմանալով՝ յերկուսն էլ փախան գյուղից և մտան պարտիզանական մի խմբի մեջ, վոր ուղեկցում էր զորամասին:

Լեռնային գյուղը ձորերում դառնում է մրդաստան, մինչ վերելը դարու արտերն են ծփում: Գիշեր է: Գյուղական տան անշուք պատշգամբ բացվում է այգու վրա, վոր իջնում է դեպի ձորը: Մրոտ ճրագը հաղիվ է լուսավորում սեղանը, վորի հետև նստած և կարմիր զորամասի հրամանատար Գավթյանը, հնամաշ զգեստներով և խիտ սև մորուքով: Նա հողհած, բայց յե-

ուանդոս դեմք ունի: Նրա դիմաց նստել են կրտսեր հրամանատար Ռուբենը, քաղզեկ Ավետը:

Ավետը յերկար բացատրելուց հետո յեզրակացրեց.

— Դուք գիտեք, բայց յես հարմար եմ համարում պարտիզաններից այդ յերկու հոգուն:

— Յես ճանաչում եմ դրանց, շատ կտրին տղերք են, —ասաց Ռուբենը. Դավթյանը մորուքն եր շփում և աչքերը պատուհանի մթուժյան հառած՝ մտածում եր:

— Կտրին լինելը դեռ քիչ է: Դաշնակցականների շտաբում նստած և Ասատուրովը՝ դենիկինյան գնդապետ, նա պահակներ կլինի դրած կամուրջի վրա՝ նշանակութուն չունի թե կամուրջը ի՞նչ թիկունքումն է: Մեծ խումբ չենք կարող ուղարկել՝ կնկատվի: Մեզ պետք են յերկու մարդ, կտրին, բայց տեղանքին շատ լավ ծանոթ, քանի վոր պիտի անցնեն հակառակորդի թիկունքը և կամուրջին մոտենան, սատանան գիտե ինչ կողմնակի տեղերով: Ի՞նչ տղաներ են, պայթուցիկ նյութերին ծանոթ են: Սա յե ամենից գլխավորը:

— Ծանոթ են, —պատասխանեց Ռուբենը, —պղնձահանքերում աշխատել են:

— Յենթադրո՞ւմ են, թե հաստատ գիտես:

— Հաստատ գիտեմ:

— Գրադետ ե՞ն:

— Ծխականն են ավարտել, ի՞նչ ես ստում, —բացատրեց Ավետը մեծ բավականությամբ:

— Կանչիր ներս, —ասաց Դավթյանը:

Ռուբենը դուրս դնաց:

— Յենթե կամուրջը պայթեցնենք, հոգեբանությունը միանգամայն կփոխվի կամուրջի թե այս և թե այն կողմում: Յես իսկույն պրոպագանդիստներ կուղարկեմ: Բայց կարծո՞ւմ ես, վոր հակառակորդի հրետանին մինչև պայթեցնելը չի անցնի կամուրջը:

— Կարող ե և անցնել, —ասաց Դավթյանը, —այդ դեպքում գործը տանուլ կտան գոնե յերկար ժամանակ: Կամուրջը պիտի վճռի ամեն բան: Բայց պիտի կարողանան... տնայնադրածություն չանենք. այ կգան տղերքը՝ կտեսնենք, —ժպտաց Ավետը հիշելով ինչ վոր կոմիկ գեպեր յեկողների մասին:

Ներս մտավ Ռուբենը՝ հետևից բերելով Ղոնդուն և Գրգըլին: Դավթյանը խոժու, բայց բարի հայացքով նայեց նրանց և հարցրեց.

— Վո՞րտեղացի յեք:

— Վերնաշենցի, —պատասխանեց Գրգըլը:

— Ի՞նչ ընտանիքից եք:

— Յերկուսս ել մի տեսակ ընտանիքից ենք, —ասաց Ղոնդին:

— Չքաղվո՞ր ընտանիքից:

— Ուրիշ ի՞նչ կարող եյինք լինել:

— Ուրիշ ի՞նչ, —կուլակ, միջակ...

— Կոմյերիտականներ ենք, —ժպտալով ասաց Ղոնդին:

— Այդպես ասեցեք, —հանդատացավ Դավթյանը: —Լավ: Չեզ պիտի ուղարկենք մի շատ պատասխանատու գործի: Դուք պայթուցիկ նյութեր բանեցրե՞լ եք:

Ղոնդին պատասխանեց զարմացածի պես.

— Բանեցրել ենք, ի՞նչպես չենք բանեցրել:

— Շատ պարզ —ինչո՞ւ պետք է բանեցնեյիք: Վորտե՞ղ եք բանեցրել:

— Պղնձի հանքերում. ամենքն ել գիտեն, ընկեր հրամանատար, —նույն տոնով պատասխանեց Ղոնդին:

— Շատ լավ, —ասաց Դավթյանը, —հիմա ձեզ կտամ մի առաջադրանք: Պետք է նամակը հացի խմորում տանեք հասցնեք Վերնաշեն ընկեր Վարդանին: Շատ կարևոր նամակ է: Մյուս առաջադրանքն է պայթեցնել գնդապետ Ասատուրովի թիկունքի Շուշանաձորի կամուրջը: Յերկուսով եք գնալու, կամուրջը պետք է պայթեցնեք, չպիտի բռնվեք, նամակը պետք է տեղ հասցնեք, դարձյալ չպիտի բռնվեք և պատասխանը բերեք ինձ: Ամենաշատ յերեք ուր է ժամկետը: Յերեք ուր վոր անցնի՝ ել ոգուտ չունի համարյա: Կարո՞ղ եք:

— Կարող ենք, —այս անգամ խոսեց Գրգըլը, վոր մինչ այդ լուռ եր:

Հրամանատարը փորձել ուզեց.

— Յենթե չեք կարող, հանձն մի առնեք:

— Կենդանի չենք վերադառնա, ընկեր հրամանատար, —ասաց

Գրգըլը:

Դավթյանը կնճռոտեց ճակատը:

— Դորձ է պետք: Ինչվոր կղա ձեռքներից՝ պիտի անեք,

Վոչ մի վտանգի առաջ չպիտի կանգնեք և առաջադրանքը պիտի կատարեք: Անպատճառ: Անպայման: Կրկին եմ ասում՝ կարո՞ք եք:

— Կարող ենք,—ասաց Գրզըլը հանգիստ ձայնով:

— Կարող ենք,—կրկինեց Ղոնդին, պակաս չմնարու համար:

Դավթյանը զննող հայացքով նայեց ընկերներին: Նրան դուր էր գալիս նրանց միամիտ ու պարզ վստահությունը, բայց կըլտադատում էր թե վո՞րքան ընդունակ են նաև գործը կատարելու:

— Շատ լավ,—ասաց նա,—ձեզ կտանեն հիմա սակրավորներէ մոտ, նրանք մանրամասն կրացատրեն:

Հետո նամակը: Մխախտտի թղթի վրա յե, գգույչ դրեք հացի խմորի մեջ:—Դե, հիմա կգնաք: Ինձ նայեցեք: Զդուչ, վերին աստիճանի, չբռնվե՛ք:

— Ինչո՞ւ պիտի բռնվենք, ընկեր հրամանատար,—մի քիչ վերափորված հարցրեց Գրզըլը:

Դավթյանը քննող հայացքը այս անգամ գցեց Գրզըլի վրա.

— Ի՞նչպես թե ինչու: Պայթեցնողները չե՞ն բռնվում: Յեթե բռնվես՝ ի՞նչ կանես:

— Յերկուսս ել կսպանվենք՝ գաղտնիք չենք դուրս տա:

— Յերկուսս ել... սկսեց Ղոնդին:

Բայց հրամանատարը ընդհատեց նրանց.

— Դուք իրար հաշվի խոսք մի՛ տանք: Յերկուսդ ել հո իրար կպած չեք ծնվել: Հետո դարձավ Գրզըլին —Ս՛յ կոնկրետ, քեզ եմ հարցնում: Դու ի՞նչ կանես:

— Մենք իրար կխփենք, ընկեր հրամանատար,—ասաց Գրզըլը:

Դավթյանը հազիվ նկատելի ժպտաց:

— Լավ, ինչպես յերևում ե՛՝ մեկը ատանց մյուսի չեք պատկերացնում: Թող այդպես լինի:

— Մանկուց ընկերներ են,—ծիծաղեց Ռուբենը քթի տակ:

Դավթյանը կանգնեց.

— Շատ ուրախ կլինեմ ձեզ կենդանի տեսնել, կտրիճ տղերք եք, բայց կամուրջը պետք է պայթեցվի և նամակը տեղ հասցվի: Սա յե ամենագլխավորը:

Գրզըլը հուզվեց.

— Յեթե այդպես ե՛՝ իմացած յեղեք, ընկեր հրամանատար, վոր տասը կրակ ու շուր կանցնենք և գործը մաքուր կկատարենք:

— Յեթե գործը փչացնեք, ամբողջ դրո՞ծը փչացած կլինի: Իմացած յեղեք, վոր հաղարավոր կյանքեր ձեզ կսպասեն,—ասաց Դավթյանը:

Հետո մոտենալով Գրզըլին՝ ձեռքը դրեց նրա ուսին.—Յես մեծ հույս ունեմ... դու կառաջնորդես:

Ապա դարձավ Ղոնդուն.

— Նրան մի բան յեղավ դու կանես... հասկանո՞ւմ եք: Դուք յերկուսդ ել ժողովրդի զավակներ եք: Վերջապես դուք կոմյերիտականներ եք:

Գրզըլը աչքերը կախեց և ամաչելով ասաց.

— Ընկեր հրամանատար, այս գլխից ի՞նչ խոսես: Այ, յերբ գործը գլուխ կրերենք՝ հետո հեչա ե...

— Ապրե՛ս, բրավո՛,—ուրախացավ հրամանատարը,— իսկական տղամարդու խոսք: Դե հիմա գնացեք, բարի ճանապարհ:

Ասաց ու տվեց նամակը: Գրզըլը վերցրեց այն ու Ղոնդուն դրդեց, վոր դուրս գա:

Նրանք հեռացան:

— Սակրավոր Լեվոնի մոտ—ասաց Դավթյանը Ռուբենին:

— Լսում եմ, ընկեր հրամանատար:

— Կարծես պիտի կարողանան... խոսեց Դավթյանը մտածմունքի մեջ ընկնելով:

— Շատ կտրիճ տղերք են,—ասաց Ռուբենը—փորձված են Ընկերները ճանաչում են:

— Պետք է ոխակել,—ասաց Ավետը և ծխախոտը վառեց:

Դավթյանը մտահոգ և մոռյլ կանգնեց սեղանի մոտ և խորասուզվեց մտքերի մեջ:

Թանձր խավարի մեջ յերկու ընկերները դուրս յեկան զորամասից և ճամբա ընկան գեպի թշնամու գերբերը: Քանի վոր հակառակորդները դեռ չէին շոշափել իրար՝ անկարելի յեր գուշակել թե վորքան էր թշնամին հեռու կամ մոտ: Ղոնդին ու Գրզըլը գնում էին ճամբից դուրս, բլուրների վրայով: Նրանք ընկղմել

եյին այնպիսի մի խավարի մեջ, ուր անկարելի յեր դուշակել ան-
գամ թե վորքան հեռու յե մինչև այն լեռը, վոր այդ խավարում
սևազանգված ուռչում, բարձրանում էր, դեպի աստեղալուս-
յերկինք:

Նրանք հետզհետե բարձրանում էյին մի դժվարանց լեռան
լանջով: Նրանք աշխատում էյին ճամբան բարձր բռնել, վոր
թշնամուն հհանդիպեն: Կամուրջը, վոր դնում էյին պայթեցնե-
լու՝ կապված էր մի շատ խոր ձորի դեպի վրա և միացնում էր
յերկու լեռները: Այդ լեռների անջրպետը միանգամայն անհնա-
րին էր դարձնում հրետանի անցկացնել դեպի ռազմաճակատ:
Այնպես վոր՝ պայթեցնելով կամուրջը՝ թշնամու գլխավոր դե-
րազանցությունը՝ հրետանին՝ զրկվում էր կռվին մասնակցե-
լուց:

Յերկար ժամանակ քարակույտից քարակույտ, ժայռից ժայռ
մազլցելուց հետո Գրդըլը բավական համարեց վերելքը: Նրա
հաշվով այժմ իրենք հասել են այն կետին, վորտեղից անվտանգ
կարելի յեր իջնել դեպի կամուրջը: Իս Ծուշանաձորի «ակունք-
ներն» էյին, այսինքն՝ ձորի սկիզբը, ուր նա լեռնային ասվակի
հետ միասին սկսվում է իբրև փոքրիկ ձեղքվածք, վորը ներքև
մնալով հետզհետե խորանում էր և իր մեջ առնելով ուրիշ մանր
ձորերի ջրերը՝ խորանում էր և լայնանում: Անտառախիտ լան-
ջերը ներքեից սևին էյին տալիս: Այնտեղից դեպի վեր բարձրա-
նում էյին հաղիվ նշմարելի արահետները, վոր բարձրանալով
լեռների բարձր լանջերն ու կատարները՝ կորչում էյին ձյունների
մեջ: Իս սարավորների արահետներն էյին: Զգուշության համար
նրանք դուրս յեկան այդ արահետներից և սկսեցին խարխափելով
իջնել սարալանջից: Իջան մտան անտառը և այնտեղ մի փոքր
հանգստացան:

Նրանք ամբողջ յերեկոն ու գիշերի մեծ մասը քայլել էյին
ավելի շուտ մազլցել: Ծառ հոգնած էյին: Բայց գիշերն անցնում
էր: Յեթե այդ գիշեր կամուրջը չպայթեցնեյին՝ լուսանալիս
այլևս անհնարին էր. պետք է այն ժամանակ ցերեկը թագնվեյին
անտառում և սպասեյին մթնելուն:

Գրդըլը բարկացած էր Ղոնդու և իր վրա: Ղոնդու առաջար-
կած ճամբան անվտանգ էր, բայց հեռու էր, խլից գիշերվա ամ-
բողջ կեսը, մինչ Գրդըլի առաջարկած ճամբան կարուկ էր, թեև

ավելի վտանգավոր: Իսկ հիմա էլ Ղոնդին ընկել էր մեջքի վրա
և խամփացնում էր:

— Այ չո՛ն քեղ, մոռոց Գրդըլը և անհանդիստ նայեց աստ-
ղերին: «Շամփուր կշեռքը» թեքվել էր բավականին: Իր հաշվով
դեռ մի ժամ ճամբա ունեյին: Պետք էր շոտալել: Շոտալել պետք
էր առավելապես նրա համար, վոր թշնամու հրետանին կարող էր
ամեն ըուպե անցնել կամուրջը: Յեվ ի՞նչ ոգուտ պայթեցնելուց...

— Այ տղա, վե՛ր, — ձայն տվեց Գրդըլը Ղոնդուն, վորը ա-
նուշ քնի մեջ կազդուրում էր իր քրտնած խած, ջարդված մար-
մինը:

Ղոնդին չլսեց:

Գրդըլը ցնցեց նրան.

— Վեր է, ի՞նչ մեռար էլի:

— Հը՛, — դժգոհեց Ղոնդին կես արթուն վիճակում:

— Վե՛ր կաց, ուշանում ենք:

Գրդըլը ծծում էր անտառի խոնավ ողը: Թփերի սառը տե-
րեկները համբուրում էյին նրա այտը, իսկ հոտավետ խոտը
քնով լիքը՝ դեպի իրեն էր քաշում նրա ծանրացած գլուխը:
«Զգուշ» — մտածեց նա: Բավական է գլուխը գետին դնելը — իս-
կույն կասկեր քնի աշխարհը և ամեն ինչ կորած էր: Գրդըլը վեր
կացավ և մոտենալով Ղոնդուն՝ վոտքով բացի տվեց.

— Շա՛տ ես սատկելու: Վեր կաց...

Ղոնդին թարժաթ յեղած վեր թռավ և ձեռքը տարավ դեպի
ատրճանակը: Նա մի վայրկյանում արթուն էր և զգաստ: Իսկույն
հասկացավ, վոր վտանգ չկար, այլ Գրդըլն էր արթնացնողը — մի-
ամտվեց և վերցրեց բեռը: Ու առաջ ընկան: Գրդըլը հետևեց
նրան: Խոտավետ արահետը ծծում էր նրանց վոտնաձայնը: Հա-
ղիվ փսփսում էյին թափված տերևները, դիպչելով նրանց վոտ-
ներին: Անտառը քնած էր հեքյաթային քնով: Այնպիսի մի խա-
ղաղություն էր բնության մեջ, վոր անհասկանալի յեր դառնում
կռիվը, արյունը, աղմուկը: Այդ անդորրը կարող էր ցնցվել մի
վորեև դարանամուտ հրացանի պայթյունով և ամեն ըուպե: Բայց
սարմանալի յեր — չէր կարելի հավատալ նաև դրան:

Յերբեմն Ղոնդին կանգ էր առնում և ականջ դնում: Զորը
վոր հետզհետե լայնորեն էր հորանջում և բաց յերախը լցնում
գիշերային խավարով, սկսեց փսփսալ ինչ — վոր անհասկանալի և
զավազիր մի շրջուկով:

— Այ տղա, վո՞րտեղ ենք:

— Կամուրջի զբոսի գլխին, — հաստատ ձայնով պատասխանեց Ղոնդին:

Գրգռը գլուխը շարժեց:

— Ես ի՞նչ խշխշոց ե:

— Ջրաղացի ձայն ե:

— Սիրտդ բաղարջ ե ուզում, ջրաղացի ձայն ես լսում, — հեզնեց Գրգռը:

— Բա ի՞նչ ձայն ե:

— Գետն ե:

Անտառից դուրս յեկան և մտան մի բացատ: Վորքան յեղավ նրանց զարմանքը՝ ավելի շատ Ղոնդունը, յերբ իրենց առջև մի կրակ ծկլտաց: Ուրեմն յեթե մի փոքր ձախ բռնեյին՝ պիտի ընկնեյին այդ կրակ վառողների ճանկը: Յեվ ովքեր են նրանք:

— Ղոնդի:

— Հը՛:

— Զահր ու գխրթի՛: Ո՞ւր բերիր մեզ:

— Ի՞նչ ե, ե՛:

— Զուր պինչդ ե: Քեզ չեյի ասում ձորից գնանք: Տեսար ուր րնկանք: Թշնամու բերանը:

— Վոչ մի թշնամի չկա: Մեր սարեցիներն հոտաղներն են:

— Հա, ախորժակ պահի՛ զեզ խորոված են տալու: Ու հանգիմանորեն նայեց Ղոնդուն:

— Գիտե՞ս վորտեղ ենք:

— Վո՞րտեղ:

— Սաքանենց արտի գլխին:

— Ջրաղացի մոտ ենք:

Գրգռը զայրացավ Ղոնդու համառության վրա: Յեվ խկույն ձեռներեցությունը վերցրեց:

— Դե հիմա սրանից հետո յես գիտեմ ճանապարհը: Յե՛կ:

Ու շուտ ավեց դեպի աջ՝ ձորափի ուղղությամբ:

Ղոնդին հեռեց նրան՝ ինքն գլալով, վոր իր ձեռներեցությունը վիժեց:

Նրանք դանդաղ ու խարխափելով սկսեցին քայլել ձորափով: Գրգռը արահետ եր վորոնում իջնելու ձորը: Դրությունը շատ բարդ եր: Պետք եր իջնել ձորը կամուրջը գտնելու, միաժամանակ

անաղմուկ շարժվել, քար չգլորել, չնկատվել: Ո՞վ ե իմանում թե ի՞նչ մարդիկ կարող եյին հանդիպել: Ամենից հավանականը խմբերն եյին, վորոնք վխտում եյին այս լեռներում և ձորերում: Իսկ յեթե գյուղացիները լինեյին, նրանք ևս անվտանգ չեյին: Նայած թե ի՞նչ գյուղացի յե...

Կրակը վոր պլպլացել եր մի քիչ առաջ՝ հանգավ: Այնտեղից ձայն չեր լսվում: Կարծես ովքեր վոր եյին՝ վերջացրին իրենց գործը և հեռացան:

Գրգռը ու Ղոնդին կանգ առան մի մուտի գլխին: Մուտը բանուկ շավիղի գլխին եր: Ուրեմն կարելի յեր իջնել ձորը, կամուրջը գտնել: Բայց նաև կարելի յեր հանդիպել մարդկանց: Ընկերներն ավելի լարվեցին:

Իսկ գիշերն անցնում եր:

Հանկարծ Գրգռը կանգ առավ: Նայեց շուրջը և մթան մեջ նկատեց իրեն ծանոթ քարեր և հասկացավ իրենց ուր լինելը:

— Տեսա՞ր...

— Ի՞նչ ե...

— Բեր գինամիտը ինձ մոտ:

— Ի՞նչ կա:

— Բեր թաղենք:

— Ինչո՞ւ թաղենք... Թաղելու համար բերի՞նք:

— Գլուխդ մեռնի, համ մենք բռնվենք, համ ել գինամի՞տը:

— Տես ուր ենք: Սա Սաքանենց արտը: Կամուրջը այն կողմը մնաց: Այսպես յեթե ուղիդ գնանք՝ կընկնենք այն կրակ անողների ճանկը: Պիտի հետ դառնանք, ձորի մյուս փից մոտենանք: Դե մինչև գնանք կլուսանա:

Ղոնդին զարմացած նայեց Գրգռին:

— Ուրեմն կամուրջը մնա՞ց...

— Կամուրջը կարող ե մնալ կամ չմնալ: Այ այսպես կանենք:

Այսպես թաղելով քիչ-քիչ առաջ կգնանք: Յեթե չպատահեցին՝ կփորձենք պայթեցնելը, յեթե վոչ գինամիտը ազատենք: Մենք՝ չհանդամը:

— Ե, լավ, գինամի՞տ չկա, այ մեռած:

— Գլուխդ չի՞ մտնում, վոր յեթե գինամիտը բռնվի՝ կիմանան վոր կամուրջի համար ենք յեկել:

— Խեղդ բան ես ասում: Դե, ապա՞:

3507-48

— Թո՛ղ, գլո՛ւխդ կըջարդեմ, — հետ մղեց Գրգըլը: Դոնդին ծիծաղեց ու սկսեց ոգնել Գրգըլին:

— Շուն ես կարել այս գիշեր:

Գրգըլը փնչաց, հավաքեց դործիքներն ու վեր կացավ: Կրկին վայր դրեց:

— Կա՛ց, մի դնամ ելի աչք ածեմ: Թե մարդ չկա ու անի՛ծածները հեռացան՝ դուցե ճղենք անցնենք այն կողմը: Շրջապատված ենք, անիծածը:

— Չուշանաս:

— Վոր վրա հասնեն՝ հեռացիր թաղած տեղից՝ հեռքեր չդանեն:

Գրգըլը դարձյալ դնաց ձորի կողմը: Նա շարժվում էր անվճռահան ու խսկույն էլ հետ դարձավ:

— Բեր դինամիտը:

— Ախր ասում եմ:

— Շատ մի՛ խոսի:

Նրանք քայլեցին դեպի ձորը:

Սակայն հազիվ էլ էին հասել ձորի պոռնդին, վոր հետ ընկրկեցին: Այնտեղից մարդիկ էլ էին բարձրանում: Հետ վազեցին Բայց այս անգամ էլ ձորափից ինչվոր սուլերներ շարժվեցին նրանց վրա: Նրանք նկատել էին սրանց այն ժամանակ, յերբ սրանք շարժվում էին դեպի ձորը:

Գրգըլը դիպավ Դոնդուն և միայն այսքանը ասաց:

— Իմ հետևի՛ց:

Յեվ փախավ ձորից դեպի մոտակա բլուրը, մտադրվելով ընկնել անտառը, այնտեղից էլ լեռան լանջը: Դոնդին մեքենաբար հետևեց նրան: Սուվերներն աղաղակեցին:

— Բռնեցե՛ք:

Ու կրակեցին:

Անտառը մոտ էր: Դոնդին կանգ առավ հանկարծ և կրակեց ատրճանակը: Սա կարծես թե կասեցրեց հետապնդողներին: Բայց դա մի վայրկյան էր: Սուվերները նորից վազեցին և հասան նրանց:

— Չուպանե՛ք. — հրամայեց մեկը բամբ ձայնով:

Հետապնդողները պինդ բռնեցին փախչողներին ու կանգ առան: Միման մեջ լավ չեր վորոչվում նրանց դեմքերը, բայց վորոչ լավում էր նրանց շնչասպառ հեղոցը, վորը խառնվեց փախչողների հեղոցին:

Գրգըլին ու Դոնդուն քաշ տվին դեպի ձորափ: Յերկյերկու հողի այնպես պինդ էլ էին սեղմում բռնվածներին, կարծես դաշաններ էլ էին վորսացել և վախենում էլ էին նրանց կծելուց:

Նրանց տարան մի մեծ քարի մոտ, վորի վրա նստած էլ էին յերկու հողի: Իրանք փափախավոր, փամփշտակալները խաչաձև կրճեքներին կապած հաղթանդամ տղամարդիկ էլ էին:

Մոտ տասնևհինգ հողի նույնպես զինված տղամարդիկ էլ էին մյուսները, վոր խիտ ողակով սեղմել էլ էին բռնվածներին: Մեկը միայն ճիգ էր անում ձեռքել շղթան և ձեռքով մի կողմ էր ուզում քշել նրանց:

— Վո՛րդ էլիք կրակողը, — դուռաց նա:

— Թող, մեջտեղ բերեք դրանց, — սաստեց քարի վրա նստած Յերից մեկը:

Հարձակվողը գսպվեց ու մոմալով հրացանը ցած դրեց կոթի վրա:

Քարի վրա նստածներից մեկը, վորի ձայնից յերևում էր, վոր նրանցից հասակավոր է և գլխավորը՝ չոր հագաց:

— Յերկուքդ էլիք թե՛ ել կայիք:

— Յերկուսս էլինք, — պատասխանեց Գրգըլը դործնական ձայնով, կարծես դատական քննության առջև էր:

— Լավ տղաք կերելիք, — սկսեց կեղծավոր ձայնով քարի վրա նստածը, վորը արդեն պարզ էր, վոր խմբապետ էր, — դե հիմա յեթե ըսեք՝ մնացածները ո՞ւր փախան և քանի հողի էլին՝ իրոք կուտամ, վոր ձեզի վնաս չի դար:

— Ինչո՞ւ կրակեցիք, — նորից հարձակվեց հետև կանգնած Յերի մեջ այն հետապնդողը, վորն ինչպես յերևում է՝ վտանգվել էր գնդակից:

— Սերո՛ւբ, հե՛տ քաշվի, — հրամայեց խմբապետը, — կովի մեջ կկրակեն, կարգն այդ է: Մինակ թե, ինձի ըսեն թե քանի հողի էլին և ինչ տեղեն հայտնվեցան հոս:

Լուռ թյուն:

— Չե՞ք ըսեր, — հարցրեց խմբապետը:

Գրգըլն ու Դոնդին սպասում էլ էին կրակոցի կամ ծեծի: Բայց խմբապետն անսպասելի կերպով զիջեց կարծես:

— Լավ չեք ըներ:

Ու դարձավ զինվորներից մի քանիսին:

— Տարեք գնդապետին: Գեո՛րգ, — դիմեց նրանցից մեկին, —

գեղի կհանձնեմ՝ նրանց վողջ հասցնես գնդապետին: Իմացո՞ր: Գլխովդ պատասխանատու յես: Իսկ դուք, կտրիճ յերիտասարդներ, կմեղքնամ ձեզի և խորհուրդ Կուսամ ճշմարտությունն ըսեք գնդապետին: Տարեք:

Ձինվորները կապեցին Գրգըլին ու Ղոնդուռն և կոպիտ հրեցին՝ դեպի բլուրը:

Գրգըլը հասկացավ, վոր իրանց հետ են տանում դեպի Փրոնտ, ուր պիտի լիներ խմբապետի ասած գնդապետը: Ճանապարհին նա մտածում էր խմբապետի տարրինակ վերաբերմունքի մասին: Նա նրանց անվանեց «կտրիճ» յերիտասարդներ, ասաց, վոր խղճում է նրանց, և վերջապես խոսիլ՝ պատիվրեց, վոր նրանց ձեռ չտան... Ի՞նչ էր նշանակում այս: Գլխաբառությունն թե կեղծավորություն: Իսկ գնդապետի մոտ ուղարկելը...

Ձե, լավ բան չեր կարելի սպասել: Դնդհակառակը՝ դա չարագուշակ մի բան էր:

— Ծա՞տ պիտի գնանք, — հարցրեց Գրգըլը զինվորներին:
— Գնա՛, — յեղավ պատասխանը և հրացանի կոթը հարվածեց նրա թիկունքը:

Ղոնդին շարժում արեց թուկի միջև ազատելու ձեռքերը: Նա ուզում էր հարվածել խիողին: Սա հասկացավ և հրացանը բարձրացրեց.

— Ի՞նչ ես վորորվում, սատկա՛ծ:
— Ինչո՞ւ յես խիում:
— Հա՛... դու մնացիր պակա՞ս, թհա մինն ել քեզ, — ասաց չարախնդորեն զինվորը և մի հարված ել հասցրեց Ղոնդուռն:

Գրգըլը կանգ առավ.
— Ծա՞տ պետք է լրբություն անեք:

Ձինվորները հրացանները ուղղեցին դեպի նրան, և նրանցից մեկը հրացանի փողը մոտեցրեց Գրգըլի քթին.

— Հը, ուզում ես, վոր սատկեցնե՞նք:
— Ձեզ ասում եմ լրբությունը թողե՛ք, — ատամները կրճակեց՝ չեղով ասաց Գրգըլը:

— Ի՞նչ կանես, — հեգնեց զինվորը:
— Յես գիտեմ ինչ կանեմ, — պատասխանեց Գրգըլը, րայց զինվորներից մեկը, Գեվորգը, վորին խմբապետն հանձնել էր բռնվածներին կենդանի հասցնել գնդապետի ձեռք՝ արգելեց:

զինվորներին խոսել բռնվածների հետ և բռնելով Գրգըլի ուսից՝ կոպիտ բռնեց առաջ.

— Դե՛, շան լեզուդ քե՛զ պահի, գնա՛:

Բարձր բլրից ներքև, հովտի մեջ, խավարի ծոցում ընկնամ գյուղը նման էր մոռյլ քարակույտի: Մի ճրագ, փոքրիկ լուսամուտի դեպ, ծանր սողաց մթան մեջ ու անհետացավ: Յերկար ժամանակ որորվում էր գյուղի անորոշ կերպարանքը և հեռզհեռև մոտենում: Մի պոռույտ ևս և ահա շները հաջեցին: Մռայլ սովերներ շարժվեցին մի խրճիթի դռանը: Բայց վոչ վոք առաջ չեկավ: Գյուղի փողոցները մեռած էին: Վոչ մի շունչ: Ձինվորներն անցան գյուղի հրապարակը և մոտեցան մի մեծ խրճիթի, վոր պատշգամի պես մի բան ուներ դռան մոտ: Կանգ առան հեռվում:

— Ո՞վ է, — ձայն տվեց պահակը:
— Կարանավոր ենք բերել, կանչիր:

Պահակը մեղմ սուլեց:
Գուրս յեկավ մի սովեր, մոտեցավ.

— Պարոլը:
— «Այդի», — ասաց Գեվորգը:

Սովերն ավելի մոտ յեկավ:
— Ներսն ո՞վ կա, — հարցրեց նրանց գլխավորը, Գեվորգը:

— Քնած են, — յեղավ պատասխանը:
— Սրանց ո՞ւր տանեմ:

— Գոմը:
Գրգըլին ու Ղոնդուռն տարան խրճիթի հետևը, ուր գոմն էր և բռնեցին ներս:

Յերկու ընկերները՝ կարծես յերազի մեջ՝ մտան գոմը: Մտանունը թյունը, սաստիկ անհանգստությունը իրենց հանձնարարած գործի աշպխտի յեղից այնքան էր սուր, հոգնությունը չէին զգում: Բարոյական տանջանքը ավելի ուժեղ էր: Մինչև անգամ մոտալուտ մահը, վոր հաստատ կանդնած էր նրանց առջև՝ չեր զրազեցնում նրանց:

— Պայտառակվեցինք, — ասաց Գրգըլը և գլխարկը գետին խփեց:

— Վե՛րջ, — հաստատեց Ղոնդին:

— Հիմա ի՞նչ անենք,— հարցրեց Գրգըլը Ղոնգուն,— ամբողջ գործը կքանդվի:

Ղոնգին զարմացած նայեց Գրգըլի կողմը՝ թեև չէր տեսնում նրա դեմքը:

— Այսինքն ի՞նչպես թե ինչ անենք, պետք է հանդիստ մեռնենք:

— Ապա գործը:

— Գործը վերջացավ:

Աքաղաղները կանչում էին: Այն ժամն էր, վոր ուրիշ ժամանակ մի վորեւե սայլ սկսում էր ճոնչալ փողոցում, կամ ձիավորի ձին դուրելով գետինը, անցնում էր ու զարթնեցնում աչխատավոր շինականին: Վոչ, աչխատանք չկար, գյուղը մեռելային քնի մեջ էր: Գտնվելով Ֆրոնտի մոտ՝ նա անձկությամբ լսասում էր դեպքերի վախճանին:

Գրգըլն սկսեց ականջ դնել, վոր իմանա թե գյուղում ի՞նչ է կատարվում, կամ չե՞ն դալիս արդյոք տանելու...

Խրճիթի սենյակներից մեկում նստած էր խմբապետը: Նա հասակավոր էր: Յերբեմն յելումուտ էր անում մի այլ գինվորական՝ չոր ու ցամաք և լուրջ մի սպա, վորը մկան նման աչքերը դես ու դեն էր ման ածում և շարունակ ինչվոր բան էր վորոնում:

Սեղանին դրված թույլ ճրագը հաղիվ էր լուսավորում սենյակի ծխոտ սև սյուտերը: Իսկ միակ պատուհանի հետև թանձրացած էր կեղտոտ խավարը:

Խմբապետը դարձավ դեպի չորուցամաք գինվորականը.

— Պարոն կապիտան, ի՞նչ կըսե գնդապետը, պիտի հարձակվե՞նք բոլշեվիկներուն վրա:

Կապիտանը չեմոզանը խառնելով և ուշադրությունը դեպի այն կողմը՝ հաղիվ քթի տակ, պատասխանեց.

— Ո՞ժանդակ մասերի յենք սպասում:

— Մինչև ո՞ժանդակ մասեր գան՝ թչնամին ու դավաճանները մեզի կխեղդեն ճակատեն ու թիկունքեն:

— Ուրիշ կերպ չենք կարող: Հրետանին պետք է հասնի:

Խմբապետը ծուխը բաց թողեց իր թավ բեխերի միջից և տխուր մտածելով ասաց.

— Դավաճաններ որ-որի կշատանան: Թչնամու կողմ անցնողներ բաղմաթիվ են:

— Դավաճաններ կան՝ բռնեցեք բերեք:

— Ահա այս յերկուրին բռնեցի. մեկ ուղեցա վերջացնել, մեկ ալ ըսի ուղարկեմ շտաբը, սխմենք բան իմանանք:

— Ո՞ւր են:

— Գոմում:

— Գնդապետը քնած է:

— Ձե, նոր ընթրեց:

Կապիտանը, վոր մինչև այժմ մռայլ էր և խմբապետի հետ խոսում էր անկամ ու թափթփված շեշտով՝ հանկարծ ժպտաց և աղաչական ձայնով դիմեց նրան՝ մոտենալով.

— Լսի՛ր, Սեյրան, ինձ մի լավ ձի պետք: Գյուղացիներից պոկիր:

Խմբապետը դրսովեց տեղում և լուրջ շեշտով.

— Շատ աղեկ, ձի մը զրկեմ քեզի:

Այդ միջոցին հարեան սենյակի դուռը դանդաղ բացվեց և ներս մտավ գնդապետը: Նա քառասունից քիչ անց թիկնեղ և խստադեմ տղամարդ էր: Քիչ խմած էր և հզիացած: Սակայն լուրջ և խուզարկող աչքեր: Նա հայացքը պտտեցրեց ներկա յերկուրների վրա և յեկավ նստեց սեղանի մոտ:

— Չո՛րտ վազմի,— մրմռաց նա,— գերմանական Ֆրոնտ դարձրին անիծածը: Խրամատային կռի՞վ են ուզում վարել: Այ՛ պարտիզանական շարժումը սպանեց մեզ:

Հետո դարձավ խմբապետին.

— Նու, ի՞նչ նորություն:

— Դասալիքներ շատացել են, պարոն գնդապետ:

Գնդապետը դեմքը ծանրացրեց դեպի սեղանը և գինովի լըրջությամբ մոմռաց.

— Դա տխուր բան է, շատ տխուր բան է:

— Յես կզարմանամ այս գյուղացիներուն վրա,— գանգատվեց խմբապետը: Ասոնք հայրենիքի դադափար չունի՞ն:

— Դա տխուր բան է, շատ տխուր բան է,— մոմռաց նույն անունով գնդապետը և գինովի մոռացության մեջ ընկած սկսեց անիմաստ նայել իր առջև դրված քարտեզին:

— Յերեկ էր,— շարունակեց խմբապետը,— հավաքեցի գյու-

գացինքնուն խոսեցի, հրամայեցի, վոր կովեն, խոսք ավին, յերդում ըրին—բայց գյուղացի յեն խորամանկ—իրենց բանը գլխան և շեն կովում:

— Դա տխուր բան է, շատ տխուր, մեքենայաբար կրկնեց զնդապետը:

Նրա գլուխը հաճելի գլխապտուշտի մեջ էր:

Հանկարծ արթնացավ զինով վիճակից.

— Նու, ի՞նչ էք անում հիմա: Հեռախոսագիշ կա՞:

— Լուել են ինչ վոր: Կասկածելի յե:

— Բողջելիներն ել սպասում են ոժանդակ մասերի.— խմբապետը հազաց և շարժվեց տեղում:

— Այն յերկուքին հարցուփորձ չե՞ք ըներ:

— Չգնդակահարեցի՞ք, — հարցրեց զնդապետը կապիտանին.

— Վոչ, — պատասխանեց նա, — սպասում ենք, վոր հարցաքննենք:

Կապիտանը դուրս գնաց:

— Վո՞րտեղ բռնեցիք, — հարցրեց զնդապետը քնատ ձայնով:

— Կամուրջին վերևը, ջրաղացին քով: Թե չհասնեյի՝ պիտի անցնեյին ճակատը՝ բողջելիներին կողմը:

Գնդապետը թեթև հեգնական նայեց խմբապետին.

— Ինչո՞ւ յեք յենթադրում, վոր այստեղից եյին գնում բողջելիներին կողմը: Գուցե հակառակն էր:

Ներս մտավ կապիտանը յերկու պահակով մեջներն արած Ղոնդուն և Գրդըլին: Նրանց թևերը կապած էյին:

Գնդապետը բերանը ծռեց.

— Ահա՛, պատվելինե՛րս, պատի՛վ ունեմ վողջունելու...

Ու շրթունքները ծծելով սկսեց թուրը կուլ տալ:

Խմբապետը նայեց և ասաց.

— Ահա՛, տղա՛քս: Պարոն զնդապետին անկեղծ խոստովանեցե՛ք ամեն բան: Յեթե ճշմարիտը խոսեք՝ յես կմիջնորդեմ յոր կյանքներդ խնայե:

— Վո՞րտեղացի յեք. ո՞վքեր էք, — հարց տվեց զնդապետը:

Գրդըլըն ու Ղոնդին չպատասխանեցին, այլ անորոշ նայեցին զնդապետին:

Գնդապետը ճիգ արեց լրջանալու և կենտրոնանալու և սկսեց մեղադրականը.

— Ձեզ բռնել են ջրաղացի վերևը, մեր թիկունքում: Վո՞ր կողմն էյիք գնում: Լսո՞ւմ եք...

Ուզում եր խիստ տոնով մի բան ասել, բայց բարձր համարեց դեռ զսպել:

— Բայց ա՛յ, յեթե խոսեք, մի բան պատմեք՝ կասեմ, վոր կտրիճ տղերք էք:

Ու հարբածի ժպիտով բերանը ծռեց:

— Պատմեցե՛ք, — կրկնեց խմբապետը:

— Իհարկե, կպատմեն: Նո՛ւ... աշխուժացավ զնդապետը, — վո՞րտեղացի յեք:

Գրդըլը հազաց և շատ սառը պատասխանեց.

— Ի՞նչ ոգուտ ունի ասելը, — մին չի՞...

Յեվ դառը ժպտաց:

— Ոգուտ ունի—կազատվեք, — ասաց գործնական յեղանակով զնդապետը և դարձավ Գրդըլին.

— Դու վո՞րտեղացի յես:

— Ել բան չունենք ասելու, — պատասխանեց Գրդըլը նույն յեղանակով:

Լուսթյուն տիրեց: Այն լուսթյունը, վորին անմիջապես հետեվում են բավական դաժան բաներ: Կապիտանը, վոր չեմոզանը խառնելուց չեր դադարում, թողեց գործը և հետաքրքրված վեր նայեց: Խմբապետը ևս նայեց զնդապետին: Բայց սա ըստ յերևույթին դեռ չեր «վճռում»: Ընդհակառակը՝ ավելի մեղմացրեց ձայնը.

— Վոչ: Այդպես չի կարելի պատասխանել: Ասացեք մանրամասն, այ, վո՞ր գյուղացի յեք, վո՞ր կողմն էյիք գնում, ի՞նչ կապ ունեք բողջելիներին հետ... մեկ-մեկ լավ կպատմեք, կասեք, քանի հոգի էյիք: Մի՛ վախենաք, մենք նրանց վնաս չենք տա: Այ, խմբապետը կխոստանա, վոր նրանց բոլորին վերցնի իր խումբը: դուք բոլորդ կկովեք մեր հայրենիքի թշնամիներին գեմ:

— Խոսք կուտամ, վոր բոլորիդ կընդունեմ խմբիս մեջ, — կցեց խմբապետը: — Ձեզի պես կտրիճ տղաքը ախոսս են, վոր տուններնին մնան: Յես գիտեմ, ձեզի մոլորցրել են, խաբեր են, թե խմբեր գյուղերում վնաս կուտան, գազան են: — Այ տեսեք, ինչպես քաղցր կխոսենք հեաներդ: Կուզեք՝ բաց կթողնենք, ուր կամենաք կզնար: Դե՛, տղաքս...

Լուսթյունը յեղավ պատասխանը:

Գնդապետը կրկին մեղմաձայն խոսեց.

— Յես հայ ազգի կաղերային գինվոր եմ: Յես շատ եմ կռվել զերմանացիների, ավատրիացիների, թուրքերի դեմ, շատ բան եմ տեսել: Թշնամին—ծիչտ ե, բարեկամ ե դառնում: Մենք բարեկամ կդառնանք, դուք շատ լավ կծառայեք մեր բանակում: Միայն մի ծածկեք, ամեն բան մանրամասն պատմեցեք: Ի՞նչ ոգուտ, վոր ձեզ սպանենք: Գործը տանուլ եք տվել: Յեվ այն ել կա, վոր վաղը մյուս որը ամբողջ Հայաստանը կմաքրենք բուշեփիկներից: Դա ամենազլխավորն ե: Նո՛ւ, պատմեցե՛ք:

Գրգըլի և Ղոնդու լուսթյունը, վոր արհամարհանքի արդյունք եր՝ արդեն սկսում եր համբերությունից հանել գնդապետին: Յեվ սա, վոր չնայած հարբած վիճակին՝ դեռ պահել եր իրեն հատուկ զգաստությունը՝ արդեն մի բուպե կատարյալ լուրջ յեղանակով դիմեց նրանց:

— Դուք, գիտե՞ք սուտ եչ մի՛ ձեվանաք: Շատ լավ հասկանում եմ, վոր ամեն բան հասկանում եք: Գիտեմ շատ բան եք տեսել դյուղում, գորքի մեջ, շատ լուրեր եք հավաքել, վոր տանեք բուշեփիկներին: Գուցե ձեզ համար լավ եր, վոր տեղ հասցնե՞լիք այդ լուրերը: Բայց ի՞նչ արած, բախտներդ չբանեց, և լավի ել այդ եր: Հիմա ոգուտ չունի պահելը: Հետո՛ յեմ կարծում թե՛ մեռնել ուզենաք:

— Այո, այո, յերիտասարդ եք և պետք եք ազգին, — կցեց խմբապետը:

Գնդապետը հազաց և տեղում դրսովելով սպասեց:

— Լսում եմ: Սկսեցե՛ք:

Կրկին լուսթյուն:

Գնդապետը վեր կացավ, գնաց մյուս սենյակը: Կապիտանը շարախինդ աչքերով հետևեց նրան, մուսյլ նայեց յերիտասարդների խմբապետը, և լուսթյան մեջ, վոր այլևս ծանր եր՝ սկսեցին ականջ դնել մյուս սենյակից լավող թույլ շրջուններին: Գնդապետը բաժակը դիպցրեց դիմու շշին. դա պարզ եր: Ուրեմն նա այնտեղ խմեց: Դա կապիտանի համար նշան եր, վոր «պատմությունը» չուտով կվերջանա: Նա ժպտաց քթի տակ: Գնդապետը ներս յեկավ մյուս սենյակից և բերանը թթվեցրած, դեմքը՝ ուռած, որորվելով կանգնեց դռան մոտ, հետո դանդաղ յեկավ նստեց սեղանի մոտ, վառեց մի պապիրոս: Մխեց: Հետո խոժուբայց զուսպ նայեց կալանավորներին:

— Լեզուներդ պապանձվե՛լ ե:

Հետո հռհռաց:

Ու արհամարհանքով դարձավ կալանավորներին.

— Հո՛ւհ, վախկո՛տ նապաստակներ: Հանեց նազանը և դրեց սեղանի վրա:

Լուսթյունը, վոր մի անգամ կարկամեցրել եր ամեն ինչ՝ շաբունակվեց:

— Ձե՛ք խոսում... հասկանո՛ւմ եմ: Շների պես վախեցած եք:

Հետո վեր կացավ, մոտեցավ Ղոնդուն և քիթը մոտեցնելով նրա գեմքին՝ բերանը ծամածռեց:

— Ե՛յ... հիո՛ւհ... լեզուն հանիր, տեսնեմ:

Նույնը արեց նաև Գրգըլին:

— Հը, լեզուդ...

— Իչացել են, դարձավ խմբապետին և հռհռաց:

Նրան ձայնակցեց խմբապետը, վորին հետևեց և կապիտանը:

— Նու, ճշմարիտն ասացեք. դուքս եյիք յեկել թալանի՞, թե՞ բուշեփիկների կողմն եյիք անցնում, — սուր նայեց նրանց գնդապետը:

Դռան հետևը ինչ—վոր խլրտաց: Դուքսը ինչպես յերևում ե մարդիկ սպասում եյին հետաքրքիր տեսարանին:

— Սրանք խուժաններ են, վո՞րտեղից հանեցիք, թե կավողներ են: Խուժաններ են, դուքս են յեկել թալանի, գողության:

Այո, և յեթե ճշմարիտը խոստովանին յե սիրենց կառնեմ խմբիս մեջ, ասաց խմբապետը:

— Այդ կարելի յե, — հավանություն տվեց գնդապետը:

Բայց բռնվածները լուռ եյին:

— Ձե՞ք խոսում, — հանկարծ կատարեց գնդապետը և բռունցքը սեղանին խփեց, — յես ձեզ խոսել կտամ, շան լակոտներ:

Ձեզպաններին չե՛ մենակ, վոր խոսեցրել եմ:

Վերցրեց նազանը և դարձավ խմբապետին ու կապիտանին:

— Մի կո՛ղմ:

Նրանք քաշվեցին մի կողմ: Գնդապետը նազանը բռնեց Գրգըլի ճակատին:

— Գո հերն եմ անծել... դե, վոր չես խոսում...

Կարծես պիտի կրակեր: Բայց չկրակեց. այլ սկսեց ատրճա-

նակը պատեցնել մերթ Գրգըլի, մերթ Ղոնդու ճակատի վրա: Հետո ցած բերեց ատրճանակը և գլուխն որորից:

— Դողա՞ց խարդախ հոգիներդ: Ծների պես վախեցած եք: Մի՛ վախենաք,— գոռաց նա հրամանի ձայնով,— կռիվ եք դուրս յեկել՝ շան վորգիք, կռվեցեք, մեռեք, ինչպես վայել է զինվորին:

Ապա, ի՞նչ, կարծում եք կատակ բան է կռիվ դուրս գալը, փլա՞վ ե՞՛ ուտեք: Դե չո՛ւտ, ասացեք թե ձեզանից փո՛րն է ղեկավարը: Թող մեկը մյուսին մասնի: Մատնողին կազատեմ: Դարձյալ լուռ՝ ե՞ք: Ի՛ն՛, վախկո՛տ չնե՛ր: Տեսնում եմ՝ ինչ եք դատել: Ու ատրճանակը ո՛ղանին դրեց:

— Դե, վոր այդպես է՝ չեմ խփում ձեզ: Ձեզ հիմա փակել կտամ դռմում, այս նազանն ել կտամ ձեզ: Գնացե՛ք ու վոր մեկը վոր մյուսիդ խփեցիք սրանով՝ նրան կազատեմ: Պատվավոր զինվորականի խոսք: Կազատեմ, ուր կուզի թող գնա, շան տեղ ել չեմ գցի, ու այդպիսի վախկոտ շանից փնաս չկա: Իսկի ափսոս էլ է, վոր այստեղ մարդ ձեռը կեղտոտե՛ ձեզնից մեկն ու մեկին սպանելով:

Հետո նստեց աթոռին:

— Իսկ յեթե իրար չեք խփի՝ քարափից լայր գցել կտամ ձեզ: Պատվավոր խոսք: Դե՛, մա՛րչ:

Յեվ կապիտանին, վոր կես շփոթված, կես փայտալով նայում էր իրան և հետո զվարճացալ այս տեսարանով, հանել էր ատրճանակը և պատրաստվում էր տանել կալանավորներին գնդակահարելու՝ գնդապետը զսպեց:

— Չահամարձակվել: Իրանք պիտի իրար խփեն: Ասացի՛, այդպես ել կլինի: Մի՛ փամփուռտ միայն դրեք, ալելի վո՛ր: Դե, հիմա տարեք:

Խմբապետը ծիծաղեց: Ծիծաղեց և կապիտանը, սրամիտ գտնելով գնդապետի «կատակը», մանավանդ վոր տեսնելով նրա զինվորները՝ նա կարծում էր, վոր միայն ինչև լույս կտեսնայ «կատակը»:

— Գնանք,— դաժան ժպտով դիմեց կալանավորներին և վերջրեց սեղանի վրայից նազանը, վորի մեջ թողեց մի փամփուռտ միայն:

Կալանավորները դուրս գնացին. դռան մոտ նրանց չըջապատեցին զինվորները և տարան:

Խմբապետը ծխամորճը լցրեց:

— Ձուր ուշացրիք, պարոն գնդապետ, վերջացնելու եյիք:

— Հույս ունեք, թե իրար վրա կկրակե՞ն, — թերահաս-

վատ շեշտով հեղինեց խմբապետը:

Գնդապետը խեթ նայեց խմբապետին:

— Կկրակեն ու կզան կմասնեն ամենքին:

Մի փոքր մտածեց և ասաց:

— Յեթե մեկն ու մեկը այդ քայլը ընե՛՛ կղառնա մեր մարդը, հե՞՞: Կառնեմ խուճրիս մեջ: Յեվ վեր կենալով տեղից դուրս գնաց:

Գնդապետը սեղանի տակից հանելով ողու շիշը դրեց բերանին, հետո դառնությամբ թքեց:

— Թյու, սատանան տանի բոլորին՝ ել:

Ներս մտալ կապիտանը՝ չարածճի փայտը ուր շրթունքներին: Գնդապետը նայեց նրան, և նկատեց նրա ձեռին նազանը:

— Տարար փակեցի՞ր:

— Գնդակահարե՞մ,— հարցրեց իր հերթին կապիտանը:

— Վո՛չ: Հարկավոր չէ. խուճաններ են, Հասարակ թալանողներ:

— Լրտեսներ են:

— Թող իրար կոտորեն՝ հետո կերևա թե ինչ են:

— Ձեռ քաշեցեք, ձերդ գերազանցություն, կարծում եք բան դուրս կգա դրանի՞ց— կխփե՞ն իրար:

— Դուրս կգա,— հարբած համառությամբ սնդեց գնդապետը,— ճանաչում եմ այդ վախկոտներին: Մեկը մյուսին կվերջացնի ու կզա դեռ մյուսներին ել կծախի:

Գնդապետը վեր կացալ, գնաց ներսի սենյակը և վերադարձալ մի մեծ շշով ողի և յերկու զավաթ ձեռին, կանգնեց սեղանի մոտ, փորը ունցրեց և կուրծքը դեմ անելով ողի մեջ՝ արտասանության պես դիմեց կապիտանին:

— Բարախանովիչ:

— Լսո՛ւմ եմ, ձերդ ներազանցություն:

Գնչապետը նստեց, լցրեց զավաթները և կաշաղդրեց:

— Նստի՛ր: Վերցրո՛ւ:

Կապիտանը նստեց և վերջրեց զավաթը:

Գնչապետը մթնեց և դեմքը իրոնիկ ժպտով ծոմոնեց:

— Դա «Հայրենիք»... «Հայրենիք» ենք պաշտպանում...
То—то «Հայրենիք»: к чорту полетели ուսուցիկան իմպերիան, Գենիկին, единая, неделимая յեկել ենք այս քնճոռոտ Հայաստանը և վախկոտ նապաստակների հետ կռվում ենք վախկոտ նապաստակների դեմ:

Խմբեց: Նրան հետևեց և կապիտանը: Ողին սկսեց ազդել իր հատուկ խարուսիկ տրամաբանությամբ, վորին դիմում են հուսահատ մարդիկ:

Գնդապետը սուր նայեց կապիտանին:

— Ասում ես չե՞ն սպանի իրար: Կսպանե՞ն: Ճանաչո՞ւմ եմ այդ ժողովրդին, և կրկին լցրեց ողին— Բարախա՛նովիչ:

Լսում եմ ձերդ գերազանցություն:

— Ասում ես չե՞ն սպանի իրար: Կսպանե՞ն: Իրենց սեփական հորը, մորը, քրոջը, կծախեն, կսպանեն: Ենթանեն՝ ր են,— գնդապետը գոռում էր արդեն— խուժաններ են նրանք, մերոնք բոլորը, чорт возьми, բաց թող դրանց վաղը: Դաժանորեն ծիծաղեց, հետո հանկարծ դառնությամբ՝— Թո՛ղ ամեն բան, Բաբասմա՛նովիչ— սկսեց սեղանին թակել— ճղե՛նք Կոնստանտինուպոլ, լսո՛ւմ ես: Կոնստանտինուպոլ: Առաջ Կարբ, Տրապիզոն ու ուղիղ Կոնստանտինուպոլ, Գալիպոլի, к прездоциям. Գնա՛նք Յեվրոպա, լուկեյություն անենք: Ու ձեռը կատաղի դարկեց սեղանին:— Կչորտո՛ւ այս փոշոտ Հայաստանը: Վոչի՛չ չի դուրս գա այս կավարդակից:

— Այո՛, — հռուսից կապիտանը հարբած լրճությամբ, խրճբապե՛տ ենք դառել: Պետք է մի ավելի մաքուր գործ:

— Ես կեյություն: Թ՛քա՛ծ այս խուժանների վրա: Կչո՛րտու վսեխ էիս, այս խմբապետներին: Բա՛ց թող այն խուժաններին, թող գնան իրար կոտորեն ու թալանեն: Նրանց ել հերն անիծած մերոնց էլ, Անգլիա, Ամերիկա, Հայաստան, խալտո՛ւրա:

— Ճղե՛նք Կոնստանտինուպոլ, Բարախա՛նովիչ... վերցրո՛ւ... Նորից լցրեց դավաթները:

Ու դառնությամբ խմեցին:

Խմբապետը կրկին ներս մտավ ու լուռ նստեց սեղանի մոտ: Գնդապետը հզիացած ու չար նայեց նրան, հետո լցրեց դավաթը, քթով նշան արեց, վոր խմի: Խմբապետը վերցրեց՝ դավաթը, ծանր տարավ շրթունքներին, խմեց ու քնատ աչքերը դը

ցեց գետին: Գնդապետը մրթմրթում էր հատուկեղբայր, վորոնց խմաստը կապիտանն էր միայն հասկանում:

Գնդապետը նայեց կապիտանի աչքերին.

— Չհամարձակվես:

Կապիտանը հասկացավ, թե ինչի մասին էր խոսքը:

— Վոչ, վոչ, Գալիլի Մայիսեյեվիչ:

— Տես, հա, նրանք պետք է իրար խփեն:

— Այո, այո, յես կհսկեմ անձամբ,— հանդատացրեց կապիտանը՝ քմծիծաղ նայելով ինքնասած գնդապետին, վորի որիզինալ խաղը նա համարում էր նրա տրյուկներից մեկը, վորոնց սա դիմում էր յերբեմն հուսահատ մոմենտներին:

Կապիտանը դուրս գնաց: Նրան Ջետեց խմբապետը: Միջանցքում խմբապետը կանգնեցրեց կապիտանին:

— Ինձի նայե, պարոն կապիտան, ճշմարի՞տ պիտի ազատեք զարկողին:

Կապիտանը սառը նայեց խմբապետին:

— Ո՞ւմ, կարմիր սատանայի՞ն: Ի՞մ ձեռից վոր ճանճն է պրծել, վոր սրանք պրծնեն:

— Գիտե՞ս ինչու կըսեմ: Յես իմ խմբերուս մեջ այդ տեսակ աղաներեն մեկ քանի հատ ունեցել եմ: Ստոնցմե մեկն ու մեկը շատ պետք է ինձի հետախուզության համար: Կուզե՞մ քո վրս տանեմ, համոզեմ:

— Ո՞ւմ համոզես— դաժանորեն ժպտաց կապիտանը,— բուլչեիկների՞ն: Բոլշեվիկին չես համոզի: Դառն չարությամբ նայեց խմբապետին:— Յեվ զուր ես կարծում թե կխփեն իրար: Բոլշեվիկը չի անի:— Հետո շատ գործնական յեղանակով:— Կուզի խփեն, կուզի վոչ: Յերկուսին ել գնդակահարելու յեմ:

— Վախեցած են,— սաաց նույնպես գործնական յեղանակով խմբապետը— մեկն ու մեկը հողին ազատելու համար կդարկե մյուսին: Յեթե դարկեց՝ ալ թո՛ղ, կտանեմ խումբս, կհամոզեմ:

Կապիտանը թույլ ժպտաց:

— Կարող ես համոզել, բան՝ ման դուրս քաշել: Այ դա գործ կլինի: Փորձիր, խոսեցրու: Հետո... կխփենք:

— Լավ: Փորձենք:

Գոմը բուրբուրվին խավար կլինենք՝ յեթե լրացած լուսնի լույսը չլուսավորեր նրա վորոչ մասը, մսուրները, հատակի քարերը և սյուները: Սրա տակին մի քար կար, վորի վրա նստած էյին կայանավորները:

Նրանք նախ ականջ էյին դնում դրսի ձայներին՝ հետեւելու համար, թե ինչ է լինելու իրենց վերջը: Գնդապետի տարորհնակ վարմունքը զարմացրել էր նրանց, մանավանդ Ղոնդուն:

— Գի՞ժ էր անիծածը, թե՞ փորձել էր ուզում, — խոսում էր նա տարակուսած: Մենք իրար սպանո՞ղ ենք:

Գրգռը լուրջ էր: Ղոնդին հետախույզ հայացքով քննում էր նրա դիմադժերը:

— Կարճում ես լո՞ւրջ ասաց, — հարցրեց Ղոնդին:

Գրգռն իսկույն չպատասխանեց:

Հետո Ղոնդին ինքն իրեն պատասխանեց.

— Հարբած էր, շուտով ուշքի կգա ու... «կտանեն»: Միևնույն է: Դրան հետև թեթև աղմուկ լավեց: Նրանք վեր թռան:

— Չե կարծես... — մրմոսց Գրգռը՝ շարունակելով ականջ դնելը, — կտուրը բարձրացան: Չե՞ս տեսնում ձեզքը — պիտ հըս... կեն:

Վերև նայեց, առաստաղին մի տեղ փոքրիկ անցք կար:

— Մի բան անենք, — ասաց Ղոնդին:

— Ի՞նչ:

— Ճղենք:

— Վո՞րտեղից:

— Վերևից:

— Չե՞ս տեսնում՝ կտրանք նստած են:

Ղոնդին նայեց կտրան ձեղքին, վորտեղից յերբեմն ստվերներ էյին ընկնում լուսնի շողի վրա, վոր սկսեց նաև այն կողմից ընկնել:

— Ճղելը այս բոպեյիս մտքիցդ հանի՛, — ասաց Գրգռը:

— Լսիր, ինչո՞ւ յես հակառակում — պնդեց Ղոնդին, — դու ուր չե՞նք կարող կտորել ու կրակելով ձղել:

— Կարող է չհաջողվել:

— Ե, այսպես հաստատ կխփեն: Միևնույն չե՞:

— Միևնույն չե, — լուրջ ու խորհրդավոր պատասխանեց Գրգռը, սիսկ է:

— Ի՞նչ ո՞րտեղ: Յե՛կ, նրանք գուրբ բաց անելիս ձղենք:

Նազանը դու վերցնու, առաջ ընկի, յես հետևիցդ կգամ:

— Յերկուսիս էլ ձեռաց կպառկեցնեն: Կամուրջը կմնա:

Ղոնդին անհանգստացավ:

— Այն է՛լ ես ասում, այն է՛լ:

Գրգռը նույն զուսպ յեղանակով ասաց.

— Շատ վատ բան յեղավ:

— Ե, ի՞նչ ես միտք անում: — Մեռնել՝ մեռնել: Մի որ յեղել ենք, մի որ պիտի մեռնենք:

Գրգռը ինչ վոր բան էր մտածում:

— Վոչ — ասաց նա շեշտված. ձեռվ — մի ասի: Մահը ուրիշ է, մահը խոր բան է: Յերբեմն մարդիկ խորն են ապրում, բայց լինում էլ է, վոր խորն են մեռնում: Պետք է յերկուսն էլ իմանալ:

— Դատարկ բան է: Մահը մահ է, — սրտնեղեց Ղոնդին, — հետո մտածմունքի մեջ ընկնելով սկսեց բարձր փիլիսոփայել — Հա՛յ դիտի հա՛... Ի՞նչ բան է կյանքը: Մի՞տղ է, վոր յերեխա ժամանակներս յես ու դու գնացինք անտառ պանտա բերելու:

— Ը՛մմ... ցրված ձայն հանեց Գրգռը:

— Ձխելո՛ւմ, — աշխուժացավ Ղոնդին, — բան եմ պատմում, լսիր: Մի՞տղ է, վոր մնացինք անձրևի տակ, թրջվեցինք: Հետո յեկանք մի ծառի տակ, ուզում էյինք, կրակ անել՝ լուցիկ չկար: Նստեցինք ու իրար պինդ գրկեցինք: Մի՞տղ է, ասացինք, վոր միասին ենք մեռնելու: Հը՞:

Գրգռը ժպտաց.

— Հա... միտս է...

Ու խորասուզվեց մտքերի մեջ: Մանկու՜թյո՛ւն...

— Տեսա՞ր ինչպես ասածներս կատարվեց — ասաց Ղոնդին:

Գրգռը լռեց, ու հետո մեղմ ձայնով և յերազող աչքերը գետին զցած մի տեսակ խորհրդածեց.

— Ե՛, անաչե՛ն, միասին մեծացանք, միասին ապրեցինք, միասին ընկանք կրակների մեջ ու հիմի էլ պարզ է... միասին պիտի գլորվենք:

— Վախենո՞ւմ ես:

— Շա՛տ — կատակեց Գրգռը:

— Թե մասխնում ես՝ ծոցդ քա՛ր դիր: Մեռնելուց գենը էլ գլուղ չկա: Դենը դժոխքն է ու գրախար: Այ տղա, ջոկ-ջոկ

աեղեր չզցե՞ն մեզ: Մեկ թոկով կապի՞նք: Այ այստեղ մի իշի պարան կա:

Վերցրեց մի թոկի կտոր, վոր ազրի մեջ էր ընկած ու մոտեցավ Գրգըլին:

— Բե՛ր վրդդ կապեմ:

Գրգըլը փափախով խփեց նրա դեմքին—գնաս:

— Գլո՛ւխդ թաղեմ, Գրգըլ, ի՞նչ որի յես—ծիծաղեց Ղոնդին: Հետո լըջացավ:

— Լսիր, բան եմ պատմում:

— Թո՛ղ պատմություններդ: Արի լա՛վ մտածիր: Քեզ բա՛ն եմ ասում: Միևնույն է մենք այստեղից աղատվողը չենք: Յերկուսիս ել շանսատակ կանեն:

— Ջհանգա՛մը:

— Կամուրջը մնաց:

— Կամուրջը մտքիցդ հանի՛ր:

— Կամուրջը ի՞նչպես մտքից հանեմ: Մեզ սպասո՞ւմ են...

— Դե մի՛ հանիր—ի՞նչպես ես պայթեցնում:

Գրգըլը բռնեց Ղոնդու ուսը:

— Դինամիտի տեղը հո իմանում ես:

— Իմանում եմ:

— Այ կգնաս ու դործը կկատարես:

Ղոնդին գարմացած նայեց Գրգըլին:

— Խեղճ թոցրե՛ր: Յեկ աղոթեմ:

— Յես գրուստ եմ ասում: Կգնաս, դործը կկատարես: Դե,

վերցրո՛ւ: Յեվ լսիր թե ինչպես պիտի անես:

Ու նազանը մեկնեց Ղոնդուն:

— Հա՛, ա՛յդ ես ասում: Բեր,—կատակեց Ղոնդին ու արագ վերցնելով ատրճանակը կատակով նշան բռնեց Գրգըլի ճակատին:

— Տրա՛խկ: Դե՛, ընկի՛ր դերասանի պես:

Հետո ցած բերեց ատրճանակը:

— Ա՛յ տղա, եզ հարբած շանն ասենք՝ բաց թողնի մեզ, գընանք դերասանություն անենք: Հավատա:

Գրգըլը տհաճ կերպով դեմքը կնճռոտեց:

— Հիմարությունները թո՛ղ: Բռնի՛:

Ղոնդին ծուռ նայեց և կես կատակ կես լուրջ հարցրեց:

— Հը՞ հարբել ես վախից, թե՞ այն գնդապետից բան օտու-

քեցիր: Հետո՞ դու հավատո՞ւմ ես այդ հարբած գաղանին:

— Նա կատվի-մկան խաղ է անում: Հաճույք է նրա համար տեսնելը թե ինչ կանենք: Հարբած հակահեղափոխականը կատակ արեց՝ դու ել հավատո՞ւմ ես:

Գրգըլն ինքն էլ այդպիսի մտքեր ուներ, բայց նրան դայթա-կղում էր այդ կատակը: Ո՞վ գիտե, գուցե այդ կատակից մի ուրիշ բան դուրս գա...

— Հակահեղափոխական է նա և մեր թշնամին: Նա կարծում էր թե մենք շատ վախեցած ենք: Նա մեզ արհամարհում էր: Դե լա՛վ է:

— Դատա՛րկ բան է:

— Ամենավերջին հնարն էլ վոր մնա՝ կոմյերիտականը պետք է դործադրի՝ պրոլետարական գաղափարի համար: Լսի՛ր, այդ հակահեղափոխակախնը միայն մի լավ բան է անում—մեզ ժամանակ է տալիս մի բան անելու: Նա հարբած է, ինքնասաց մարդ, խաղ է անում, զվարճանում: Նա մեր «խաղին» է սպասում: Թե չե, նա մեզ շան սատակ կաներ իսկույն: Վաղը կխփեն մեզ: Յե՛կ փորձենք:

— Ախր ի՞նչ կարող է լինել, վոր փորձենք, բավական է, բարկացավ Ղոնդին:

— Չգիտեմ, մի բան պետք է անենք,—դործը կմնա,—մի աղմուկ, շփոթ, կամ նա պիտի հիմարանա, մեկն ու մեկիս բաց թողնի, կամ չգիտեմ, մեկս ու մեկիս տանեն խոսեցնելու, ձգձգք-վի դործը, մի բան լինի մեկս փախչենք:

Մի պահ լռեց՝ լարված:

— Խմբապետը թույլ կողմեր ունի, նա հուսով է թե մեզ կըծուի, իրեն պետք կգանք, այդպես ել համոզում էր գնդապետին:

Դարձյալ լռեց:

— Վերջապես չգիտե՛մ, պե՛տք է դուրս պրծնենք, կամուրջը պետք է պայթեցվի, հասկանո՞ւմ ես... ու ատամնե՛րը կծեց կատաղի մոլուցքով:—Դե՛, սկսե՛նք: Գնդապետը սրան է սպասում:

Ղոնդին գայրացավ:

— Սրա՞ն է սպասում: Դե թող չսպասի: Ահա այս զահրու-մարը գրի լուսնի շողքում, թող վերեկից նայեն ու սպասեն հակահեղափոխականները թե հեղափոխականները իրար են սպանե-լու:

Յեվ ատրճանակը դրեց լուսնի շողքի ընկած տեղի վրա:

— Թող գան իրանք խփեն: Այստեղ մարդասպան չկա:

— Բայց կամուրջը կմնա:

— Կամուրջը կմնա':

Գրգռվը գայրացավ:

— Վո՛չ, կամուրջը չպիտի՛ մնա:

— Հիմար-հիմար մի՛ դուրս տա:

— Յես հիմար դուրս չեմ տալիս: Յես քեզ հաստատ բանեմ ասում: Կամուրջը պետք է պայթեցնենք:

Ղոնդին սուր նայեց Գրգռվին:

— Դու լո՞ւրջ ես ասում:

— Լո՛ւրջ:

— Չե՞ս ամաչում:

— Վո՛չ:

Ղոնդին իբրև կատակ էր ուզում ընդունել, բայց Գրգռվի թե շարժումը և թե դեմքի խիստ արտահայտությունը նրան գծից հանեց: Նա սաստիկ կոտորվեց: Գրգռվը, այն Գրգռվը, վորի հետ նրանք միայն ու միայն կյանքն էյին ճանաչել ու զգացել, այս անգամ մահվան կերպարանքով կանգնել իր դեմ մահ էր առաջարկում:

Ի՞նչ պատահեց Գրգռվին... Փոխվե՞ց մի գիշերվա մեջ, թե՞ նրա հոգու միջից դուրս նայեց մի ուրիշ մարդ, ոտար, անընկերասեր և դաժան մարդ: Շատ անախորժ, սառը մի բան զգաց Ղոնդին: Այսքան տարվա մանկություն ընկերը այդպես ուրիշ մարդ լինի՞, և նա, Ղոնդին չճանաչեր նրա՞ն... Յեվ Ղոնդին ցանկացավ նրան ուշաբեր վիճակի հասցնել:

— Տո, դու ասացիր ու յես ել վերցրի ատրճանակն ու քեզ խփեցի ելի՞... և հուզված գլուխն ուրորեց— Հը՞մ... գը՛ւխդ մեռնի, տես թե ինչե՛ր են անցնում մտքով:

— Ի՞նչ կա վոր,— հասարակ յեղանակով ասաց Գրգռվը,— միևնույն չե՞, նրանք են խփելու:

— Նրանք ինչ վոր կուզեն թող անեն: Նրանց արածը հաշիվ չե:

Յեվ Ղոնդին սկսեց քթի տակ մի յերգ մրմուլ՝ վանելու համար անախորժ տպավորությունը: Հետո հետզհետե ձայնը բարձրացրեց և վերջը բացականչեց:

— Ե՛յ, հակահեղափոխականներ, ձեր հե՛րն եմ անիծել:

Աւ ծիծաղելով հանդիմանորեն դարձավ Գրգռվին:

— Տո՛, դու կարծում ես այս հնարքները քեզ կպրծացնե՞ն:

— Յես չգիտեմ, մի բան պետք է անեմ:

Ղոնդին շարժվեց տեղից:

— Ե, հիմա ի՞նչ ես ուզում... վոր մենք իրար խփե՞նք:

Յես քեզ խփողը չեմ:

— Ուրիշ ճար չկա: Միևնույն է, մեզ սպանելու յեն:

— Յես քեզ խփողը չեմ: Թող նրանք սպանեն: Միասին կլիսենք:

— Չե՛, տեղ կա, պետք է ապրել, տեղ կա՝ պետք է մեռնել: Մի՛ կարծիր թե ամեն ապրել ապրել է: Այնպես կապրես, վոր մահի նման կլինի: Քեզ բան եմ ասում: Յես կխփեմ ինձ: Ասա, վոր դու յես խփել:

— Դու վոր քեզ խփես, յես ել ինձ կխփեմ: Դա մտքիցդ հանի՛: Յես ընկեր սպանող չեմ: Դուցե դո՞ւ ես ուզում ինձ սպանել...

— Վոչ... յես չեմ ուզում սպանել: Վոչ ել ուզում եմ, վոր դու սպանես ինձ: Մենք ընկերներ ենք, ի՞նչպես կարող էր ուրիշ ժամանակ այսպիսի միտք դալ ուղեղիս մեջ: Միևնույն է ինձ համար, թե ով ում կսպանի և ո՞վ կսպանվի մեղանից: Ինձ այստեղ մտահոգում է գործը: Յես ամաչում եմ, սարսափում եմ հրամանատարի առաջ, հետևանքների առաջ: Յեթե վոչ, իմ կոմյերիտական խիղճը հանգիստ է:

Լուսթյունը շարունակեց մի բուպե նրա մտքերը:

— Լսի՛ր, բան եմ ասում. կարող ենք մեկս ու մեկս կամուրջին հասնել, նամակը տանել: Բան եմ ասում: Յեկ անասունի պես չմեռնենք, յեկ մեռնենք պրոլետարական գործի համար:

Ղոնդին սկսում էր հետզհետե հասկանալ, վոր Գրգռվը լուրջ է առաջարկում: Նա մտածեց այդպես կարելի յե անել, բայց, վոր ինքը չի անի:

— Շատ լավ. ահա յես եմ ու քեզ խփեցի կամ դու ինձ խփեցիր: Յեթե կհաջողվի գործը, անսպառճառ, հաստատ կհաջողվի՛ յես համաձայն եմ: Իսկ յեթե չհաջողվի՛ ի՞նչ խղճով կապրես նրանից հետո: Դու կանե՞ս: Յես չեմ անի:

Գրգռվը թույլաքավ մի պահ:

Յեւ վատրճանակը դրեց լուսնի շողքի ընկած տեղի վրա:

— Թող գան իրանք խփեն: Այստեղ մարդասպան չկա:

— Բայց կամուրջը կմնա:

— Կամուրջը կմնա':

Գրգռը գայրացավ:

— Վո՛չ, կամուրջը չպիտի' մնա:

— Հիմար-հիմար մի' դուրս տա:

— Յես հիմար դուրս չեմ տալիս: Յես քեզ հաստատ բան եմ ասում: Կամուրջը պետք է պայթեցնենք:

Ղոնդին սուր նայեց Գրգռին:

— Դու լո՞ւրջ ես ասում:

— Լո՛ւրջ:

— Չե՞ս ամաչում:

— Վո՛չ:

Ղոնդին իրրե կատակ էր ուզում ընդունել, բայց Գրգռի թե շարժումը և թե դեմքի խիստ արտահայտութիւնը նրան գծից հանեց: Նա սաստիկ կոտորվեց: Գրգռ՛ւր, այն Գրգռ՛ւր, վորի հետ նրանք միայն ու միայն կյանքն էյին ճանաչել ու զգացել, այս անգամ մահվան կերպարանքով կանգնել իր դեմ մահ էր առաջարկում:

Ի՞նչ պատահեց Գրգռին... Փոխվե՞ց մի գիշերվա մեջ, թե՞ նրա հոգու միջից դուրս նայեց մի ուրիշ մարդ, ոտար, անընկերասեր և դաժան մարդ: Շատ անախորժ, սառը մի բան զգաց Ղոնդին: Այսքան տարվա մանկության ընկերը այդպես ուրիշ մարդ լինի՛, և նա, Ղոնդին չճանաչեր նրա՞ն... Յեւ Ղոնդին ցանկացավ նրան ուշաբեր վիճակի հասցնել:

— Տո, դու ասացիր ու յես ել վերցրի ատրճանակն ու քեզ խփեցի ելի՞... և հուզված գլուխն որորեց— Հը՞մ... գլո՛ւխդ մեռնի, տես թե ինչե՛ր են անցնում մտքով:

— Ի՞նչ կա վոր,— հասարակ յեղանակով ասաց Գրգռը,— միևնույն չե՞, նրանք են խփելու:

— Նրանք ինչ վոր կուզեն թող անեն: Նրանց արածը հաշիվ չէ:

Յեւ Ղոնդին սկսեց ջթի տակ մի յերգ մրմուռ վանելու համար անախորժ սպավորութիւնը: Հետո հետզհետե ձայնը բարձրացրեց և վերջը բացականչեց.

— Ե՛յ, հակահեղափոխականներ, ձեր հե՛րն եմ անիծել:

Իւ ծիծաղելով հանդիմանորեն դարձավ Գրգռին.

— Տո՛, դու կարծում ես այս հնարքները քեզ կպրծացնե՞ն:

— Յես չգիտեմ, մի բան պետք է անեմ:

Ղոնդին շարժվեց տեղից.

— Ե, հիմա ի՞նչ ես ուզում... վոր մենք իրար խփե՞նք: Յես քեզ խփողը չեմ:

— Ուրիշ ճար չկա: Միևնույն է, մեզ սպանելու յեն:

— Յես՝ քեզ խփողը չեմ: Թող նրանք սպանեն: Միասին կլինենք:

— Չե՛, տեղ կա, պետք է ապրել, տեղ կա՝ պետք է մեռնել:

Մի՛ կարծիր թե ամեն ապրել ապրել է: Այնպես կապրես, վոր մահի նման կլինի: Քեզ բան եմ ասում: Յես կխփեմ ինձ: Առ, վոր դու յես խփել:

— Դու վոր քեզ խփես, յես ել ինձ կխփեմ: Դա մտքիցդ հանի՛: Յես ընկեր սպանող չեմ: Դուքե դո՞ւ ես ուզում ինձ սպանել...

— Վոչ... յես չեմ ուզում սպանել: Վոչ ել ուզում եմ, վոր դու սպանես ինձ: Մենք ընկերներ ենք, ի՞նչպես կարող էր ուրիշ ժամանակ այսպիսի միտք դալ ուղեղիս մեջ: Միևնույն է ինձ համար, թե ով ում կսպանի և ո՛վ կսպանվի մեղանից: Ինձ այստեղ մտահոգում է գործը: Յես ամաչում եմ, սարսափում եմ հրամանատարի առաջ, հետևանքների առաջ: Յեթե վոչ, իմ կոմյերիտական խիղճը հանգիստ է:

Լուսթյունը շարունակեց մի բոսի նրա մտքերը:

— Լսի՛ր, բան եմ ասում. կարող ենք մեկս ու մեկս կամուրջին հասնել, նամակը տանել: Բան եմ ասում: Յեկ անասունի պես չմեռնենք, յեկ մեռնենք պրոլետարական գործի համար:

Ղոնդին սկսում էր հետզհետե հասկանալ, վոր Գրգռը լուրջ էր և առաջարկում: Նա մտածեց այդպես կարելի յե անել, բայց, վոր ինքը չի անի:

— Շատ լավ. ահա յես եմ ու քեզ խփեցի կամ դու ինձ խփեցիր: Յեթե կհաջողվի գործը, անպատճառ, հաստատ կհաջողվի՝ յես համաձայն եմ: Իսկ յեթե չհաջողվի՝ ի՞նչ խղճով կապրես նրանից հետո: Դու կանե՞ս: Յես չեմ անի:

Գրգռը թուրաքավ մի սահ:

Յեզ ատրճանակը դրեց լուսնի շողքի ընկած տեղի վրա:

— Թող գան իրանք խփեն: Այստեղ մարդասպան չկա:

— Բայց կամուրջը կմնա:

— Կամուրջը կմնա!:

Գրգռը զայրացավ:

— Վո՛չ, կամուրջը չպիտի մնա:

— Հիմար-հիմար մի՛ դուրս տա:

— Յես հիմար դուրս չեմ տալիս: Յես քեզ հաստատ բանեմ ասում: Կամուրջը պետք է պայթեցնենք:

Ղոնդին սուր նայեց Գրգռին:

— Դու լո՛ւրջ ես ասում:

— Լո՛ւրջ:

— Չե՞ս ամաչում:

— Վո՛չ:

Ղոնդին իրրև կատակ էր ուզում ընդունել, բայց Գրգռին թե շարժումը և թե դեմքի խիստ արտահայտությունը նրան գծից հանեց: Նա սաստիկ կոտորվեց: Գրգռ՛լը, այն Գրգռ՛լը, վորի հետ նրանք միայն ու միայն կյանքն էլին ճանաչել ու զգացել, այս անգամ մահվան կերպարանքով կանգնել իր դեմ մահ էր առաջարկում:

Ի՞նչ պատահեց Գրգռին... Փոխվե՞ց մի գիշերվա մեջ, թե՞ նրա հոգու միջից դուրս նայեց մի ուրիշ մարդ, ոտար, անընկերասեր և դաժան մարդ: Շատ անտխորժ, սառը մի բան զգաց Ղոնդին: Այսքան տարվա մանկության ընկերը այդպես ուրիշ մարդ լինի՞, և նա, Ղոնդին չճանաչեր նրա՞ն... Յեզ Ղոնդին ցանկացավ նրան ուշաբեր վիճակի հասցնել:

— Տո, դու ասացիր ու յես ել վերցրի ատրճանակն ու քեզ խփեցի ելի՞... և հուզված գլուխն որորեց— Հը՞մ... գլո՛ւխդ մեռնի, տես թե ինչե՛ր են անցնում մտքով:

— Ի՞նչ կա վոր,— հասարակ յեղանակով ասաց Գրգռը,— միևնույն չե՞, նրանք են խփելու:

— Նրանք ինչ վոր կուզեն թող անեն: Նրանց արածը հաշիվ չէ:

Յեզ Ղոնդին սկսեց քթի տակ մի յերդ մրմուռ՝ վանելու համար անտխորժ տպավորությունը: Հետո հետզհետե ձայնը բարձրացրեց և վերջը բացականչեց.

— Ե՛յ, հակահեղափոխականներ, ձեր հե՛րն եմ անիծել:

Ու ծիծաղելով հանդիմանորեն դարձավ Գրգռին.

— Տո՛, դու կարծում ես այս հնարքները քեզ կպրծացնե՞ն:

— Յես չգիտեմ, մի բան պետք է անեմ:

Ղոնդին շարժվեց տեղից.

— Ե, հիմա ի՞նչ ես ուզում... վոր մենք իրար խփե՞նք:

Յես քեզ խփողը չեմ:

— Ուրիշ ճար չկա: Միևնույն է, մեզ սպանելու յես:

— Յես քեզ խփողը չեմ: Թող նրանք սպանեն: Միասին կլիսենք:

— Չե՛, տեղ կա, պետք է ապրել, տեղ կա՝ պետք է մեռնել: Մի՛ կարծիր թե ամեն ապրել ապրել է: Այնպես կապրես, վոր մահի նման կլինի: Գեղ բան եմ տեսնում: Յես կխփեմ ինձ: Ասա, վոր դու յես խփել:

— Դու վոր քեզ խփես, յես ել ինձ կխփեմ: Դա մտքիցդ հանի՛: Յես ընկեր սպանող չեմ: Դուցե դո՞ւ ես ուզում ինձ սպանել...

— Վոչ... յես չեմ ուզում սպանել: Վոչ ել ուզում եմ, վոր դու սպանես ինձ: Մենք ընկերներ ենք, ի՞նչպես կարող էր ուրիշ ժամանակ այսպիսի միտք դալ ուղեղիս մեջ: Միևնույն է ինձ համար, թե ով ում կսպանի և ո՛վ կսպանվի մեղանից: Ինձ այստեղ մտահոգում է գործը: Յես ամաչում եմ, սարսափում եմ հրամանատարի առաջ, հետևանքների առաջ: Յեթե վոչ, իմ կոմյերիտական խիղճը հանգիստ է:

Լուսթյունը շարունակեց մի բուպե նրա մտքերը:

— Լսի՛ր, բան եմ ասում. կարող ենք մեկս ու մեկս կամուրջին հասնել, նամակը տանել: Բան եմ ասում: Յեկ անասունի պես չմեռնենք, յեկ մեռնենք պրոլետարական գործի համար:

Ղոնդին սկսում էր հետզհետե հասկանալ, վոր Գրգռը լուրջ և առաջարկում: Նա մտածեց այդպես կարելի յե անել, բայց, վոր ինքը չի անի:

— Շատ լավ. ահա յես եմ ու քեզ խփեցի կամ դու ինձ խփեցիր: Յեթե կհաջողվի գործը, անպատճառ, հաստատ կհաջողվի՛ յես համաձայն եմ: Իսկ յեթե չհաջողվի՞ ի՞նչ խղճով կապրես նրանից հետո: Դու կանե՞ս: Յես չեմ անի:

Գրգռը թուլաքավ մի պահ:

— Յեթե չհաջողվի... Այո, յեթե չհաջողվի՝ սարսափելի բան կլինի... — ասաց նա և ընկալ մտառանջության մեջ. բայց հետո թափահարեց իրեն. — ուրեմն այսպես պիտի մեռնե՞նք: Սատկած շների պես տանեն դցեն աղբանո՞ցը: Այն հարբած շունը մեզ ծաղրի՞, արհամարհի՞... —

Նա սկսեց անցուղարձ անել գոմում: Լուսնի շողը գոմի հասակի վրա մթնեց: Վերևից նայում էին: Այնտեղից քրքիշի ձայն եր գալիս:

Հանկարծ Գրզըլը հարձակվեց Ղոնդու վրա և բռնելով նրա ուսը՝ պինդ ցնցեց ցավեցնելու շափ.

— Դու խելք չունես, դու չես մտածում: Դու շան պես պիտի սատկես անողուս:

Ու մի հարված հասցրեց նրան:

Ղոնդին, վորի նյարդերը ծայր աստիճանի թուլացել էին՝ լացակումեց.

— Ի՞նչ ես ուզում ինձանից, անխի՛ղճ, ինչո՞ւ յես խիտում ինձ, թո՛ղ հանդիստ մեռնեմ:

Գրզըլը կանգ առավ: Ծանր եր նրա համար իր վարձուները: Նա իր մտքերի և վճռի տաքության մեջ չկարողանալով սկզբում անդրադառնալ իր գործողություններին՝ Ղոնդու ներվային թուլության մեջ ասած խոսքերից սթափվեց: Ղոնդին խիստ հանդիմանորեն նայեց նրա աչքերին և ասաց.

— Ուզո՞ւմ ես, սպանի՛ր ինձ: Յեթե միտքդ այդ է՝ դո՛ւ խփի ինձ, յես քեզ չեմ խփի: Վերջին գիշերն ե, ընկերություն չես անում, կու՛լում ես հետս... յես մեռնելուց չեմ վախենում... բայց քո արածն արած չի...

Գրզըլը հենվեց մտուրին և սաստիկ մտառանջված նայեց Ղոնդուն: Ուրեմն ի՞նչ... Ղոնդին ի՞նչպես է հասկանում իր միտքը: Գուցե նա յենթադրում է մի ստոր բան, թե Գրզըլը ուզում է գուցե իր գլուխն ազատել: Ծատ դառնացավ և կարծեց ինքն իրան դիմելով՝ ասաց.

— Եհ. այստեղ հա՛րց ե թե ո՛վ է ում խփում: Խփելը մի տեսակ չէ: Հետո մտաեցավ Ղոնդուն, փաթաթվեց և առաջին անգամ իրենց յերիտասարդական կյանքում՝ համբուրեց նրան և շոյեց գլուխը.

— Ղոնդի՛ ջան, լա՛վ, թո՛ղ: — Ախր լսի՛ր, սիրելիս, փահ-

լեվանության տեղ չէ. յերկրում արյուն ե կաթնում: Գործի համար ենք յեկել վոչ թե քաջություն ցույց տալու: Ախր մտածի՛ր, սա ում գործն ե, ինչի՞ յենք յեկել: Սա աշխատավոր ժողովրդի գործն ե, վոչ թե իմ ու քո, վոր գանք մահվան հետ գժություններ անենք: Դժվարը գործն ե, այստեղ գիտություն, խելք ե պետք, դիմացկունություն: Քաջությունն ի՞նչ:

— Լավ չէ՞ր Ֆրոնտում ընկնելինք, — մոմուց Ղոնդին:

Գրզըլը գսպեց իրան և հանդիստ, քաղցր տոնով ասաց.

— Վնաս չունի, Ղոնդի ջան, սա ել Ֆրոնտ ե: Ելի դու իմ Ղոնդին ես, յես քո Գրզըլը: Ի՞նչ անենք, այսպես պատահեց: Միասին ծնվեցինք, միասին ել մեռնում ենք մի գործի մեջ: Յես րեզ կներեմ, դու ինձ: — Դե՛ վերցրու նազանը: Յեթե չվերցնես՝ տես, ահա յես ինքս կխփեմ ինձ:

Այս ասելով Գրզըլը հետ քաշվեց ու ատրճանակը դրեց ճակատին:

— Դե, կանե՛ս ինչ վոր խնդրեցի:

Ղոնդին հարձակվեց Գրզըլի վրա և ճիզ արեց ատրճանակը խելու նրա ձեռից: Սկսեցին մաքառել: Նրանք մեկ մտնում էին յուսնի մեջ, մերթ հեռանում անկյունների խավարը:

Գոմի կտուրից ներքև նայեցին՝ յերևի կալանավորների քաշքուկի ձայնը յսելով: Յե՛վ մաքառողներն իրար հետ պայքարելուց չլսեցին նրանց քրքիշը:

Գրզըլը կանգ առավ:

— Հաստա՞տ չես խփի ինձ...

— Մեր ընկերությունը վիա:

— Ազնի՞վ խոսք...

— Ինձ հո ճանաչում ես:

— Իսկ յեթե յես ինքս խփեմ ի՞նձ...

— Յես ել ինքս կխփեմ ինձ:

— Հաստա՞տ խոսք, — կրկնեց Գրզըլը:

— Հաստա՛տ: Դու քո կյանքն ես ուզում ազատել: Ամո՛թ քիզ...

— Դե ա՛ն, անիժվա՛ժ, — մոնչաց Գրզըլը կատաղի ու խեղդված ձայնով և այնպես կծկվեց ու կնճոտավեց, վոր Ղոնդին զգաց նրա վճռական միտքը: Չեռը բնազդաբար դեմ արեց նրա կողմը և կայծակնորեն արագ մտածեց, վոր Գրզըլն ուզում է կրակել:

Գերազույն արագ այդ վայրկյանում, ուր կարելի չէր մի ամբողջ աշխարհ տեղավորել՝ նա մտածեց, վոր Գրդըն ուզում է իր վրա կրակել: Մի ինչ վոր կենդանական, մութ, վատ բան զգաց, բայց հաշիվ չտվեց: Ու մինչ մշուշոտ նայեց Գրդըլին՝ յերազում կարծես լսեց մի շատ ուժեղ չոր հագոցի նման թնդյուն: Ու ելի մինչ կմտածեր թե ինքը վայր է ընկնում՝ ողի մեջ յերերայց Գրդըլը, հետ շրջվեց ինքն իր վրա, ցնցվեց ու մնաց: Կատա՞կ էր... վո՛չ, ի՞նչ կատակ: Արյունը, իրական արյունը մթության մեջ թելի պես կախվեց Գրդըլի քունքից: Ղոնդին վրա ընկավ, գրկեց նրա գլուխը և շրթունքները հպեց նրա ճակատին:

— Գրդը՛լ... խեղդված մի ձայն հագիվ հանեց նա և մնաց այդ վիճակում:

Դրսից աղմուկ լսվեց: Ղոնդին հետ քաշվեց դիակից: Վտանաճայները մոտեցան դռան: Դուռը բացվեց և ներս մտավ պահակը: Նրանից հետո կանգնեցին ուրիշ զինվորներ՝ հրացաններն ուղղած Ղոնդուն:

— Չեռքերդ վե՛ր, թե չես կրակում եմ, — հրամայեց պահակը և հրացանը ուղղեց դեպի Ղոնդին:

Այս գործողությունները տեղի էլին ունենում ինչվոր մի շփոթ վիճակում, վորովհետև վոչ Ղոնդին էր ուղբ յեկել, վոչ էլ պահակն էր գլխի ընկել, թե ինչ աներ այսպիսի մի դեպքում — նախապես դիտեր գնդապետի խաղը:

Ու մինչ այս վարանման մեջ էլին պահակները՝ ներս յեկան խմբապետն ու կապիտանը:

— Ծո՞, իրա՞վ զարկեց... զարմացավ խմբապետը մթան մեջ տեսնելով Գրդըլի դիակը, — այ դագան տղա...

Կապիտանը մոտեցավ Ղոնդուն և սառը խոսեց.

— Ի՞ր համաձայնությամբ կրակեցիր:

— Թող գնդապետը ներս գա՛՛ հետո:

Այն ժամանակ ներս մտավ գնդապետը: Նա զվարճացած նայեց Ղոնդուն:

— Ահա՛, կտրի՛ճ բոլլեիկ... Բռա՛վո: Վոր ասում եմ վախկոտ են բոլլեիկները: Հետո Ղոնդուն մոտենալով՝ ոճի պես Փշչաց. վախկո՛տ նապաստակ:

— Չեմ դողում, — ասաց Ղոնդին մոռյլ:

— Так և դարձավ կապիտանին, — բերեք ձեր ատրճանակը: Կապիտանը տվեց:

— Հիմա յես քեզ ցո՛ւյց կտամ ընկերին սպանել: Ասա՛, այս սղան քո մո՞տ ընկերն էր...

— Մոտ ընկերս էր, — պատասխանեց Ղոնդին:

— Ապա ինչո՞ւ սպանեցիր: — Մի՛ դողա...

— Չեմ դողում:

— Ասա, ինչո՞ւ սպանեցիր ընկերիդ: Կյանքդ աղատելու համար:

— Այո, պարոն գնդապետ:

— Ինչո՞ւ չթողիր, վոր նա քեզ սպանի:

Ղոնդին չպատասխանեց:

— Հը՛, ինչպե՞ս կթողնեյիր, կյանքը քա՛ղցր է:

Հանկարծ գնդապետը ցնցվեց մի նոր մտքից.

— Սպասի՛ր, գուցե նա՞ ինքն իրան սպանեց:

Լռություն:

— Հը՛, սպառնալի մոտեցավ գնդապետը և դաժան մտիկ տվեց Ղոնդու աչքերի մեջ, — ինչո՞ւ դու ել քեզ չսպանեցիր...

Չե՛, կյանքը քաղցր է:

Հանկարծ ատրճանակը բռնեց Ղոնդու ճակատին:

— Դե հիմա տես թե կյանքը վո՛րքան է քաղցր, — բռնեց յերկար միջոց և ապա իջեցրեց ու զզվանքով նայեց Ղոնդուն. — ապրի՛ր, գնդակն ափսոս է: Ու դարձավ մյուսներին:

Hy, к чорту! վոչ վոք ձեռ չտա սրան: Դուրս գցեցեք այս կեղտոտ անասունին, թող աղատ զնա գյուղ: Կոպեկի մնաս չկա սրանից:

Աչքով արեց կապիտանին: Սա հասկացավ գնդապետին և մոտեցավ նրա դեմքին:

— Տար խմբապետի մոտ, խոսեցրեք ու հետո... աչքով արեց:

— Հը՛մ... այո՛, — շնջաց կապիտանը սառը նայելով նրա աչքերի մեջ և դարձավ Ղոնդուն, — զնա խմբապետի մոտ, քեզ հետ ուզում է խոսել մի քիչ: Գնա, մի՛ վախենա:

Խմբապետը բռնեց Ղոնդու ուսը.

— Դե, տղաս, կտեսնե՞ս, վոր կյանքն անուշ է, արի՛ յերթանք ինձի, յես քեզ կընդունեմ խմբիս մեջ, լավ զինվոր կդառնաս:

Գնդապետը հարբած ծիծաղելով մատը թափ տվեց Ղոնդու վրա.

— Մյուս անգամ զգո՛ւչ: Դե՛, մա՛րչ, վախկո՛տ նապաստակ:

Ղոնդին հեռացավ դռնից դուրս: Գնդապետը նայեց նրա հետեվից և ասաց իր շրջապատողներին:

— Տեսա՞ք թատրոնը:

Հոհոաց: Մյուսները նույնպես ծիծաղեցին:

— Դիակը տարե՛ք, գնա՛նք:

— Ախտոս չե՞ կյանքը, խե՛նթ: Յերիտասարդ ես, խելացի սղա: Ապրե՛ս, այդպես ալ մյուս դավաճաններուն մեջտեղեն վերջուր, կյանքդ ա՛լ աղատե, հոգիդ ա՛լ: Յերթանք, տեսնենք ի՞նչպես ընկար աս փորձանքներուն մեջ, ո՞վ խելքե հանեց: Յես գիտեցի վոր ասանկ պիտի վերջանար:

Այսպիսի հայրական յեղանակով խոսում էր խմբապետ Սեյրանը իր տան ճանապարհին կողքով դնացող Ղոնդու հետ: Քնկոտ եր՛ սակայն նրա խրատը: Գինին ուրորում էր խմբապետին: Սակայն նա յերբեմն դիտով դուրսը հետ էր շրջում և սառուզում հետեից ու հեռվից իրեն հետևող գինվորին, վտրին հրամայել էր «թույլ թողնել սանձը» և դալ «հենց այնպես»:

— Ծա՛ռ լավ յեղավ, շա՛տ լավ յեղավ, — շարունակեց Սեյրանը, շատ ուրախացա, վոր ադատվեցար: Ծառ կմեղքնայի . . պատմե, ջա՛նս, պատմե:

— Կպատմեմ, առաց Ղոնդին խլածայն և սաստիկ լարումից թուրը կպավ քմքին: Նա ծոծրակով հսկում էր հետեից յեկող գինվորին, լուռթյան մեջ չափելով նրա քայլերի ձայնն ու հեռավորութունը:

— Կպատմեմ, շատ բան կա պատմելու . . . խոսեց կրկին Ղոնդին մի ձայնով, վոր նրան թվում էր թե դուրս է դալնս վոչ իր, այլ ուրիշի բերանից:

Ու հանկարծ աչքով նշան դրեց դասիվայրի թփուտը, նեղ կածանը, հետևի սարը: Հասարակ ու հեշտ թվաց իրեն այն միտքը, վոր կայծակեց նրա գլխում: Նա արդեն «սպանված» էր, վո՛չ միայն բռնված և բռնատարկված: Նա անտարբեր էր դեպի ամեն տեսակ մահ: Յերկյուղն անգամ, վոր միշտ մշուշում, մեծացնում է փտանդը, գլուխը կորցնել տալիս՝ յերկյուղը չքացել էր իսպառ: Ահա թե ինչու նա ամենահասարակ սառնասրտությամբ — այդպես էր թվում նրան, լարված էր — յեղնիկի պես կծկեց իր մարմինը և գոսպանակի պես թռավ դեպի թփուտը:

— Ծո՛, ծո՛ . . .

Խմբապետը բերանարաց նայեց ու ձեռը տարավ դեպի ատըրճանակը: Զինվորը վաղեց Ղոնդու հետևից: Թփուտից լավեց նրա հրացանի կրակոցը:

— Զարկի՞ր, հարցրեց խմբապետը՝ սպասելով ուրախալի վստահացման:

Պատասխան չեղավ: Միայն ավելի հեռվից լավեցին մի քանի կրակոցներ ևս:

Հուսահատ էլին այդ ձայները: Նրանք ամենից ավելի պարզ ցույց էլին տալիս, վոր դործը տանուլ տրվեց . . .

Ղոնդին սաստիկ հոգնած փախավ, հեռացավ դուրսից: Նա անց էր կացրել մի սարսափելի յերկար և խորը գիշեր: Նրան թվում էր, թե մի տարի քաշեց այդ գիշերը: Յեվ մարմնի հոգնածութունը, վոր բթացել էր հոգեկան տաղանապալի հոնգումներից՝ գզալ ավեց նրան իր գոյությունը: Ղոնդին հեռացավ դուրսից և վորովհետև լույսը բացվել էր, անհնարին էր մի բան ձեռնարկել՝ նա մտավ անտառը և խորանալով մի ապահով տեղ՝ պառկեց: Արճիճի պես ծանր քունը նրան ընկղմեցրեց անեռթյան մեջ: Ծանր էր սակայն այդ քունը: Ծուռ-չուռ վեր էր թռչում մի վորևե խեղդող մղձավանջից: Կետորին մոտ նա հանկարծ պարթնեց, կարծես մեկը նրան դրդեց:

Ժամանակ էր: Նա վեր կացավ և աչքերը արորելով ճանապարհ ընկավ: Ծոսպում էր, ուստի սկսեց արագ ընթանալ: Բայց ի՞նչպես պետք էր անել՝ չգիտեր, թեև գիտեր, թե ինչ պետք է աներ . . . Արդեն սկսում էր գործն ուշանալ: Նա գրկվեց ողնականից: Հեշտ չէր դիմամիտ դնելը: Պետք էր ամեն ըսպե հսկել, թե արդյոք մարդ չի՛ մոտենում կամուրջին, նշաններ տալ, սկսել գործը, դադարեցնել, թաղնվել . . . ի՞նչպես աներ մեն-մենակ:

Սակայն կամուրջի պայթեցնելու գործը հիմա արդեն բարդվեց ավելի սոսկալի մի հոգեկան բեռով: Ընկերոջ մահը, վոր մղձավանջի պես գիշերն յեկավ ու խեղդեց նրա գզացումները՝ այժմ արդեն սկսում էր յիովին պատկերանալ նրա յերեակայության մեջ իր սարսափելի պատկերով: Նա շատ ավելի հեշտ էր պատկերացնում այդ գործը: Յեվ հիմա, յերբ արդեն դա կատարված փոսոտ էր՝ նոր միայն նրա համար պարզվեցին բաներ, վոր առաջ չէր կարող գզալ:

Հանկարծ ցնցվեց: Հիշեց մի մանրամասնություն այն վայր-

կյանից, յերբ Գրդըլը ընկավ: Հիշեց, — և ի՛նչպես նոր Հիշեց նա, — Հիշեց, վոր յերբ Գրդըլը գոչեց՝ «ա՛ն անիծված» ու հենց այն է՝ կրակում եր՝ ինքը՝ Ղոնդին մտածեց, վոր Գրդըլն իր սեփական կյանքն է ազատում, վոր նա՝ այդ քայլը, միայն գործի հաջողութեան համար քայլ չէր, վոր դա վերջին հաշիվով յեսականութուն էր և թուլամորթութուն: Այո, մի վայրկյան եր ժամանակը, բայց հուշ լարված վիճակի մի վայրկյանում չէ՞ վոր մարդ հավիտենակութուն է ապրում: Ահա դա յեր այն կենդանական մութ, վատ բանը, վոր անցավ նրա մտքով այն րոպեյին: Հիշեց հիմա, հիմա գիտակցեց: Ղոնդին սուր խայթ զգաց սրտի մեջ: Ընկերը, իր սիրելի ընկերը հանդիմանական տխուր աչքերով նայեց իրան: Հիմա Հիշեց, վոր Գրդըլի հայացքը այն վայրկյանին դաժան չէր, վոր նրա մեջ մի անսահման ցավ կար:

Յեվ հիմա ընկերը, սիրելի ընկերն իբրև մի ուրիշ մարդ, խորը մարդ, բոլորովին այլ հոգով ու մտքերով նայում էր նրան: Այդ հայացքը յերևում էր ծառերի բներում, թփերի, քարերի վրա: Ուր գնում էր Ղոնդին, ուր դարձնում էր աչքերը՝ այդ աչքերը նայում էյին իրան: Յեվ նա, վոր կարծում էր թե յեթե ընկերն իրան սպանի՝ այն վայրկենին գերագույն ծանր բաներ պիտի զգար ինքը՝ նոր հասկացավ, վոր հիմա սկսվեց մի նոր զժվարութուն, վոր պետք էր հաղթահարել: Արդյոք ինքը Ղոնդին չէ՞ր պատճառը, վոր Գրդըլն սպանվեց: Իհարկե վոչ: Բայց արտաքուստ այդ այդպես էր: Ղոնդին կարող էր ինքն առաջ ընկնել, բայց չընկավ, իրեն կանխեց ընկերը և խղճի խայթերը լցրեց իր հոգու մեջ: Ո՛ր, հավիտյան կմնան այդ խայթերը: Ի՞նչ անել, ի՞նչ անել... Հոգեկան խռովահույզ վիճակում նա փախած յեղնիկի պես ապավեն էր միայն վորոնում: Ի՞նչ էր այդ ապավենը:

Նա գգում էր, վոր յեթե իր պարտքը կատարի լիովին՝ հոգեկան տանջանքները կթեթևանան: Այո՛, այո՛, պարտքը կատարել, թեկուզ մեռնել իսկույն: Դա յե յելը: Չէ՞ վոր այդ պարտականութեան համար էր, վոր ձեռ բարձրացրեց ընկերն իր կյանքի վրա:

Այս նոր խնդիրը, խղճի տանջանքներից ազատվելու խնդիրը, բունեց նախկին խնդրի տեղը — այն, վոր ձգտում էր կախնքից ազատվել: Հիշեց, վոր այն գիշեր նա հոգեկան մշուշի մեջ էր: Ապրել-մեռնելու: Չգիտեր վո՛րն ընտրեր, վորի՛ն կուչեր: Ան-

տարբերութեան մեղկարար մի թույն թմրեցնում էր նրա ուղեղը, և նա անձնատուր էր դրան այն գիշեր: Մինչ՝ պետք էր վճիռ կայացնել և շտապ, ինչպես իր հերոս ընկերը: Ընկերը վճռեց մեռնել, միևնույն է թե ով, — և նա մեռավ ինքը: Յերկար չմտածեց: Իսկ հիմա ինքը մտածում է, և մտածում է յերկար և չի կամենում մեռնել: Գիտակցարար չի կամենում: Իր ընկերոջ պես գիտակցարար, վոր այդպես էլ մեռավ: Ընկերը պետք է մեռներ, այդպես էր այնժամ բոպեն: Հիմա ինքը պիտի ապրի — այդպես է բոպեն հիմա:

Պետք է ապրել՛, ամեն կերպ ապրել և գործը կատարել: Կատարել ընկերոջ նվիրական գործը: Ի՞նչ պիտի անի նա իր ընկերոջ հիշատակի առջև՝ յեթե նրա այդ ավանդը տեղ չհասցնի սրբութեամբ: Դա մի նպատակ է, վորին պետք է հասնել՝ խղճի կծու խայթերը մեղմացնելու համար:

Յեվ նա սկսեց մոլեգնաբար դիմել այդ նպատակին:

Նա գնում էր ծանոթ անտառով: Դա իրենց դյուղի անտառն էր: Նույնն էր ծառերը, արահետները, կարծես չի յեկել և անցել համաշխարհային մեծ աղետը — պատերազմը, կարծես այժմ մոտակա լեռներում ու ձորերում իրար դեմ չեն կանգնած յերկու բանակ, չեն ձգտում վոչնչացնել իրար: Ահա այն ծառը, վորի տակ ինքն ու Գրդըլը պատանի որերին պատասպարվեցին անձրևից: Նա ցնցվեց: Ահա առարկան ավելի շոշափելի հետ չըջեց ժամանակի անիվը և վերադարձրեց անցած որերի կյանքը, մտքերը, խայրերը, իրան՝ Գրդըլին յերազկոտ ու անձնվեր:

Ահա խոշոր չեչաքարը, վորի փոսի անձրևաջրից խմել են ինքն ու Գրդըլը:

Ահա և փոքրիկ քարայրը, ուր նրանք գողացած կարտոֆիլ էյին խորովում:

Արահետին խաչածեղից մի շափիղ, վոր դեպի սարերն էր գնում: Դա իսկպպես բարակ ջրի ճամբա յեր, վորի յեղրերով մարդիկ քայլել էյին և դրել իրենց վոտների կնիքը:

Վերևից մի տղա յեր իջնում: Դա անշուշտ իրենց գյուղի տղաներից է:

- Վո՞րտեղից ես գալիս, — հարցրեց Ղոնդին մեղմաձայն:
- Սարից:
- Արտակին ճանաչո՞ւմ ես:

կյանից, յերբ Գրդըլը ընկավ: Հիշեց, — և ի՛նչպես նոր հիշեց նա, — հիշեց, վոր յերբ Գրդըլը գոչեց՝ «ա՛ռ անիծվա՛ծ» ու հենց այն ե՛՛ կրակում եր՝ ինքը՝ Ղոնդին մտածեց, վոր Գրդըլն իր սեփական կյանքն և ազատում, վոր նա՛՛ այդ քայլը, միայն գործի հաջողութեան համար քայլ չէր, վոր դա վերջին հաշվով յեսականութուն եր և թուլամորթութուն: Այո, մի վայրկյան եր ժամանակը, բայց հուշ լարված վիճակի մի վայրկյանում չե՞՞ վոր մարդ հավիտենակութուն և ապրում: Ահա դա յեր այն կենդանական մութ, վատ բանը, վոր անցավ նրա մտքով այն րոպեին: Հիշեց հիմա, հիմա գիտակցեց: Ղոնդին սուր խայթ զգաց սրտի մեջ: Ընկերը, իր սիրելի ընկերը հանդիմանական տխուր աչքերով նայեց իրան: Հիմա հիշեց, վոր Գրդըլի հայացքը այն վայրկյանին դաժան չէր, վոր նրա մեջ մի անսահման ցավ կար:

Յեվ հիմա ընկերը, սիրելի ընկերն իբրև մի ու՛րիչ մարդ, խորը մարդ, բոլորովին այլ հոգով ու մտքերով նայում եր նրան: Այդ հայացքը յերևում եր ծառերի բներում, թփերի, քարերի վրա: Ուր գնում եր Ղոնդին, ուր դարձնում եր աչքերը՝ այդ աչքերը նայում եյին իրան: Յեվ նա, վոր կարծում եր թե յեթե ընկերն իրան սպանի՝ այն վայրկենին գերագույն ծանր բաներ պիտի զգար ինքը՝ նոր հասկացավ, վոր հիմա սկսվեց մի նոր դժվարութուն, վոր պետք եր հաղթահարել: Արդյոք ինքը Ղոնդին չե՞՞ր պատճառը, վոր Գրդըլն սպանվեց: Իհարկե վոչ: Բայց արտաքուստ այդ այդպես եր: Ղոնդին կարող եր ինքն առաջ ընկնել, բայց չընկավ, իրեն կանխեց ընկերը և խղճի խայթերը լցրեց իր հոգու մեջ: Ո՛ր, հավիտյան կմնան այդ խայթերը: Ի՞նչ անել, ի՞նչ անել... Հոգեկան խոտվահույզ վիճակում նա փախած յեղնիկի պես ապավեն եր միայն վորոնում: Ի՞նչ եր այդ ապավենը:

Նա զգում եր, վոր յեթե իր պարտքը կատարի լիովին՝ հոգեկան տանջանքները կթեթևանան: Այո՛, այո՛, պարտքը կատարել՝, թեկուզ մեռնել իսկույն: Դա յե յելքը: Չե՞՞ վոր այդ պարտականութեան համար եր, վոր ձեռ բարձրացրեց ընկերն իր կյանքի վրա:

Այս նոր խնդիրը, խղճի տանջանքներից ազատվելու խնդիրը, բունեց նախկին խնդրի տեղը — այն, վոր ձգտում եր կայանքից ազատվել: Հիշեց, վոր այն գիշեր նա հոգեկան մշուշի մեջ եր: Ապրել-մեռնելու: Չգիտեր վո՛րն ընտրեր, վորի՛ն կառչեր: Ան-

տարբերութեան մեղկարար մի թույն թմրեցնում եր նրա ուղեղը, և նա անձնատուր եր դրան այն գիշեր: Մինչ՝ պետք եր վճիռ կայացնել և շտապ, ինչպես իր հերոս ընկերը: Ընկերը վճռեց մեռնել, միևնույն և թե ով, — և նա մեռավ ինքը: Յերկար չմտածեց: Իսկ հիմա ինքը մտածում և, և մտածում և յերկար և չի կամենում մեռնել: Գիտակցարար չի կամենում: Իր ընկերով պես գիտակցարար, վոր այդպես ել մեռավ: Ընկերը պետք և մեռներ, այդպես եր այնժամ րոպեն: Հիմա ինքը պիտի ապրի — այդպես և րոպեն հիմա:

Պետք և ապրել՝, ամեն կերպ ապրել և գործը կատարել: Կատարել ընկերով նախկին գործը: Ի՞նչ պիտի անի նա իր ընկերով հիշատակի առջև՝ յեթե նրա այդ ավանդը տեղ չհասցնի սրբութեամբ: Դա մի նպատակ և, վորին պետք և հասնել՝ խղճի կծու խայթերը մեղմացնելու համար:

Յեվ նա սկսեց մոլեգնարար դիմել այդ նպատակին:

Նա գնում եր ծանոթ անտառով: Դա իրենց գյուղի անտառն եր: Նույնն եր ծառերը, արահետները, կարծես չի յեկել և անցել համաշխարհային մեծ աղետը — պատերազմը, կարծես այժմ մոտակա լեռներում ու ձորերում իրար դեմ չեն կանգնած յերկու բանակ, չեն ձգտում վոչնչացնել իրար: Ահա այն ծառը, վորի տակ ինքն ու Գրդըլը պատանի որերին պատսպարվեցին անձրևից. նա ցնցվեց: Ահա առարկան ավելի շոշափելի հետ շրջեց ժամանակի անիվը և վերադարձրեց անցած որերի կյանքը, մտքերը, խաղերը, իրան՝ Գրդըլին յերազկոտ ու անձնվեր:

Ահա խոշոր չեչաքարը, վորի փոսի անձրևաջրից խմել են ինքն ու Գրդըլը:

Ահա և փոքրիկ քարայրը, ուր նրանք գողացած կարտոֆիլ եյին խորովում:

Արահետին խաչածևվեց մի շալիղ, վոր դեպի սարերն եր գնում: Դա իսկապես բարակ ջրի ճամբա յեր, վորի յեղրերով մարդիկ քայլել եյին և գրել իրենց վոտների կնիքը:

Վերևից մի սղա յեր իջնում: Դա անշուշտ իրենց գյուղի սողաններից և:

- Վո՞րտեղից ես գալիս, — հարցրեց Ղոնդին մեղմաձայն:
- Սարից:
- Արտակին ճանաչո՞ւմ ես:

— Արտակի՞ն, — և տղան օչքերը խելացի կերպով չռած, —
չեմ ճանաչում:

— Սաքանե՞նց Արտակին չե՞ս ճանաչում, վոր ահանջն ել
կարած է:

— Հա, հա, Արտոյին, ճանաչում եմ:

— Այ, յերբ կզնաս գյուղ, նրան գտիր և ասա, վոր իրենց
հորթը ձորաբերանին մորթովել է, թող գա տանի:

Տղան քննող հայացքով նայեց Ղոնդուն և ասաց.

— Լավ:

Բայց ելի նայեց նրան.

— Դու ո՞ւր ես գնում:

— Յես գնում եմ իմ գործին, մորուսը:

Տղան կրկին կասկածով նայեց Ղոնդուն ու լուռ գնաց:

— Կասես, հը՞:

— Կասեմ, ինչե՞ չեմ ասի:

Ղոնդին մի փոքր դանդաղեցնելով իր քայլերը՝ գնաց տղայի
հեռացած կածանով: Հասնելով մի բացատի, նա մտավ թփերի
մեջ ու պառկեց: Նա մտատանջվում էր թե արդյոք տղան կկա-
տարի՞ հանձնարարությունը:

Հոտում էր ժամանակը: Հեղվում էր ժամանակը, ինչպես
արյունը թանկագին... Բայց նա ուրիշ հնար չունեւր — ստիպված
էր պատահական ու կասկածելի միջոցներով գործել: Այն ել մի
գործում, վոր այս բուսելիս Գրգըլի ինքնասպանումից հետո
պահանջում էր ամենհաստատ ձեռնարկումներ...

Որը թեքվում էր, և Արտակը չկար: Արդյոք հայտնե՞լ է,
արդյոք Արտակը հավատացե՞լ է, արդյոք ուրիշները չե՞ն իմացել
և այժմ ընկել անտառները վորոնելու և բռնելու այդ կասկածելի
ոտարականին:

Անտառի կածանի ուղղությամբ, վորով գնացել էր տղան՝ մի
ստվեր սկսեց մերթ խառնվել ծառերի բներին և մերթ հայտնվել:
Ղոնդին նայեց այն կողմ և լարվեց: Կարող էր Արտակի տեղ
հայտնվել վտանգավոր մեկ-ուրիշը, կարող էր և Արտակը լինել:

Այո, Արտակն էր, այն տղայի հետ: Նրանք գալիս էին
շտապով: Արտակի շարժումները, հուզումնալի աչքերը և խու-
զարկու հայացքը ուրիշ բան էր գուշակել տալիս: Նա ուրեմն մի
բան հասկացել էր... Բայց ինչո՞ւ յեր տղային հետը բերել:

Հասնելով բացատը նա արագ անցավ նրա միջով: Ի՞նչպես իմաց
տալ: Նրանք խոտում էյին, բայց վոչինչ չէր լսվում: Բայց և մի
բան պարզ է, վոր նրանք գնում էյին ձորի կողմը:

Ղոնդին վեր կացավ և սկսեց հետևել նրանց: Յերկար ժա-
մանակ նա գնում էր նրանց հետևից: Մի տեղ Արտակն ու տղան
կանգ առան և սկսեցին խոսել և նայել չորս կողմ: Ղոնդին շատ
էր ցանկանում վոր տղան հեռանար, բայց հակառակի պես նա
կպել էր Արտակին: Ղոնդին մտքեցավ նրանց՝ թաղնվելով թփերի
մեջ: Արտակը պարզապես սպասում էր և այդ ցույց էր տալիս:
Մի անգամ միայն սարից էր թե անտառից մարդիկ էյին մոտե-
նում՝ Ղոնդին նկատեց, վոր Արտակը տղային մղեց դեպի թփե-
րը՝ հասկացնելով վոր թաղնվեն: Յեվ իրոք՝ նրանք թաղնվեցին:
Գյուղացիներն անցան: Նրանք կրկին դուրս յեկան թփերից:
Ղոնդու համար պարզվեց մի բան, վոր տղան վստահելի յե և
Արտակը նրա հետ գաղտնապահություն է անում: Սակայն զոռ-
շացավ և սպասեց: Այդ ժամանակ Արտակը սուլեց: Պարզ էր՝
կանչում էր...

Ղոնդին ռիսկ չարեց դուրս գալ: Նա գայրույթից ուտում էր
իրան և զգում էր, վոր յեթե հրացանը մոտը լինե՞ր՝ յերևի
կիրակեր տղայի վրա: Շատ ել վստահելի յեր, բայց ո՞վ դե-
տեր... Ղոնդին հիվանդազին զգուշ էր: Յեվ դա մի կողմից
տանջում էր նրան, մյուս կողմից ուշացնում, հանցավոր կերպով
ուշացնում էր գործը: Ժամանակն անցնում էր... իսկ Արտակը
կարող էր հեռանալ: Մի փոքր հույս կար միայն, և դա այն էր,
վոր Արտակը հասկացել էր: Բայց նա կարող էր այնպես հասկա-
նալ թե գործը շտապով չի և առհասարակ կարող է կասկածել
թե գուցե և վոչ մի խորհրդավոր մարդ էլ չի յեղել իրենց հորթի
մասին հոգացող պատահական մարդը: Կարող էր Արտակն ընկե-
րանալ անցորդների հետ և գյուղ վերադառնալ: Այն ժամանակ
անհնար կլինե՞ր նրան մեկուսացնել: Ղոնդին շատ էր հանդգնել իր
կյանքում և այս անգամ ել նրա համար դժվար չէր ռիսկ անել և
մոտենալ Արտակին: Բայց նա մտադրվելով անպատճառ հաջող
գլուխ բերել գործը, ուզում էր միանգամայն լրիվ զգուշություն
բանեցնել:

Հանկարծ խնդիրը շատ հեշտ լուծվեց: Արտակը կամ գլխի
ընկավ, վոր Ղոնդին չի ուզում հայտնվել կամ այդտեղ չի տղային

ուղարկեց ձորի ուղղութեամբ: Տղան հեռացավ: Այն ժամանակ Ղոնդին զգուշ սողալով թփերի միջով մտնեցավ Արտակին և ոճի պես գլուխն հանեց տերեւների միջից, նայեց չորս կողմ: Վստահելով վոր վոչ վոք չի գալիս՝ դուրս վազեց թփերից և գընաց գեպի Արտակը,

Արտակը, վոր տասնեկննը տարեկան կոմյերիտական էր, թե ինչպես եր ձեռք բերել վորոշ զգուշավորութեան և գործնականութեան՝ դա հասկանալի չեր Ղոնդուն, բայց նա դուր յեկավ նրան: Նա գիտեր միայն մի բան, յերբ վճռեց կանչել նրան, վոր նա Գըղըլի յեղբայրն է: Բայց նա չգիտեր նրա կոմյերիտական լինելը:

Մտտենալով Արտակին՝ նա ուզում էր նախ հարցնել թե ո՞վ է այն տղան, բայց Արտակը ավելի շուտ զբաց այդ հանգամանքը և ասաց.

— Սա Մանուկի տղան է:

— Շատ ել Մանուկի տղան է, ո՞ւր ես բերել հեռդ:

— Վոր հեշտ լինի քեզ վորոնելը:

Ղոնդին մտածեց, վոր խելքի մոտիկ բան էր նաև այդ, բայց ժամանակ չկար, ուստի և սկսեց գլխավոր գործից խոսել.

— Մանուկը վոր՞ բանդ է:

— Գյուղում:

— Անմիջապես դնա և կանչիր, ասա թող հրացաններ վերցնի:

— Մեկը նա կվերցնի, մյուսը՝ յես:

— Դու ե՞ր ես գալիս... մտածեց Ղոնդին:

— Անպատճառ:

— Դե, լավ, հրացանը բեր, հետո կվերադառնաս: Այդ տղային կորցրու:

— Լավ:

— Դե, գնա, շուտ:

Արտակը վարանեց.

— Բայց չասիր թե Գըղըլը...

Ղոնդին դաժանորեն ընդհատեց.

— Գնա՛, դրա ժամանակը չէ:

Արտակն հնազանդվեց: Ղոնդին հեռացավ և ձեռքով ցույց ավեց տեղը.

— Ահա այստեղ կլինեմ:

— Լավ:

Ղոնդին թագնվեց: Արտակը գնաց տղայի ուղղութեամբ նրան վորոնելու և վերադառնալու գյուղ:

Սավարի մեջ յերեք սովերներ սողոսկում էին: Նրանք սահում էին շապ և անհանգիստ: Աստղալույս յերկինքը արևելքում կարծես գունատվում էր: Հորիզոնը հղի յեր լուսնով: Մի ժամ հետո թերևս լիալիբ դեմքը պիտի հաներ նա յեռան անտառի կապարճի միջից:

— Ես լուսնյակն ո՞վ չինեց, քանդվի դրա շինողի տունը, — մոմոաց սովերներից մեկը մյուսին, վոր հավասարվեց նրան ձորափի տափակ սեղանի վրա:

— Հնար չկա, պիտի վերջացնենք, — ասաց մյուս սովերը և սպասեց յերրորդին, վոր գա միանա իրենց: Սա մոտեցավ.

— Լսի՛ր, Արտա՛կ: Դու լավ ծանոթ ես մտերին: Դու կնայես աջ կողմից կամուրջին մոտեցողներին, իսկ Մանուկը ձախ՝ անտառի կողմից: Յես մի դինամիտը գտնեմ: Նրանք մոտեցան մի քարաբլուրի և կանգ առան:

— Ահա, այստեղ է, — ասաց Ղոնդին և ուշադիր կերպով տնտղեց դի՛ամիտի տեղը: Կասկածելի վոչինչ չգտավ: Ապա նայեց չորս կողմը և ասաց, — յես դինամիտը կտանեմ, իսկ դուք հսկեցեք: Բոլոր նշանները — ինչպես ցույց տվի: Ինչքան կարելի յե՛ մի՛ կրակեք:

Մանուկը նստեց: Նա քառասունի մոտ, մազերով յերեսը ծածկած տղամարդ էր: Հին վորսորդ էր և վերջերս բոլշևիկյան կազմակերպութեան անդամ: Նա դրսոտեց իր արեխի կապիչները, նայեց փամփուշտակալին, քաշեց փակաղակը, պահուենակը դրեց մեջը և փակեց:

— Տենամ քոնը վոնց ա, — դարձավ Արտակին:

Արտակը լցրել էր իր հրացանը, բայց անխոս հեազանդվեց Մանուկին, վորը մինչև անձամբ չստուգեր՝ չեր սկսի գործը:

Ղոնդին, վոր այդ գիտեր՝ նույնպես ձայն չհանեց, թեև Մանուկը նրա հրամանատարութեան տակ էր: Յերբ Ղոնդին կրկնեց իր հրամանը չկրակելու մասին՝ Մանուկը մոռալ պատասխանեց.

— Գիտում եմ:

Մանուկն ու Արտակը իջան ձորը: Իսկ Ղոնդին դինամիտը

տարավ նրանց հետևից: Նրանք զգուշ իջնում էին, յերբեմն կանգնելով և ականջ դնելով: Լուռ եր. ըստ յերևույթին մարդ չեր շարժվում ներքև ճանապարհին, վորը շատ թույլ յերևում էր: Կամուրջը ևս ազատ էր: Նրանք իջան մինչև ճանապարհը և մեծ քարի հետև թաղնված սպասեցին: Ղոնդին տեղ վորոնեց դինամիտը թաղցնելու համար՝ յեթե դրա հանկարծակի կարիքը չզգացվեր:

Մանուկը գնաց դեպի աջ, իսկ Արտակը դեպի ձախ: Ղոնդին սպասեց, գնաց ձորի պոռնակը նայեց կամուրջին: Դժվարությունը նրանումն էր, վոր կամուրջը գտնվում էր ճամբի կենտրոնի վրա և լայն տեսադաշտ չուներ: Միշտ պետք է թե աջից և թե ձախից լուր բերեյին թե մարդ է մոտենում: Ղոնդին կարող էր միայն այն ժամանակ իջնել կամուրջը և աշխատել, յերբ այս ու այն կողմից մոտեցողները շատ հեռու էին: Նա պետք է աշխատեր մեջմեջ, վորսայով ազատ մոմենտները և շարունակ վերև բարձրանալով, միանգամայն ապահով լինելու համար, վորովհետև ճամբորդներից վորևե մեկը կարող էր ո՞վ գիտե՞ իջնել կամուրջի տակը: Կամ կարող էր բոսի առ բոսի վրա հասնել վորևե պահակախումբ կամուրջին հսկելու: Կռիվ էր, որ-որի, ժամ-ժամի մարդիկ նոր զգուշական միջոցներ են մտածում...

Հանկարծ աջ կողմից յեկավ Արտակը: Ղոնդին նայեց.

— Մա՞րդ կա...

— Ճամբորդներ են:

— Ի՞նչ գիտես: Զինվա՞ծ են:

— Վոչ:

— Լավ, սպասե՛ք՝ վորտե հանդարտվի: Շի՞մի յես քեզ ասեմ: Յեթե անհաջող վերջացավ՝ քեզ մի բան կասեմ գուցե... մի տեղեկություն... կտանես մերոնց: Բայց յեթե հաջողվի, պայթյունը լես՝ իսկույն անհետացիր դեպի գյուղ:

Արտակը նայեց Ղոնդու մտախոհ դեմքին.

— Դու գյուղ չե՞ս դալու:

— Վոչ: Ուրիշ տեղ:

— Գ՛րգըլի մո՞տ:

Ղոնդին չպատասխանեց:

— Դու ելի չասիր թե վո՞րտեղ է Գրգըլը:

Ղոնդին չպատասխանեց:

— Հը՞... սպանել են...

Յեվ Արտակը սրտատրոփ նայեց Ղոնդու տխուր դեմքին: Ղոնդին բերանից թափեց ակամա և անչեչտ.

...— Վոչ...

Արտակին դուր չեր գալիս այդ ծածկամտությունը:

— Գրգըլն իմ ախպերն է, ի՞նչ, զինվորական գաղտնիք է, վոր չի կարելի իմանալ թե վորտեղ է:

— Կիմանաս, դրա ժամանակը կգա:

— Լսիր, Ղոնդի, յես կդամ հետդ:

— Վոչ, դու ինձ հետ չես դա. կգնաս գյուղ...— և հառաչեց թեթև, — իմ ճամբան ուրիշ է:

Յեվ սկսեց ականջ դնել: Անհանգստացավ: Արտակը մի բան հիշելով քթի տակին ծիծաղեց:

— Գյուղում ծիծաղում են:

— Ո՞վ, ինչո՞ւ, — մեքենայաբար հարցրեց Ղոնդին:

— Գյուղացիները: Ել ենքան բաներ են պատմում քո և Գրգըլի արարքներից: Պատմում են ու ծիծաղում:

— Լավ են անում, վոր ծիծաղում են:

Արտակը նայեց կրկին նրա տխուր դեմքին:

— Քեֆդ ինչո՞ւ յե կուտրած:

— Կուտրած չի...

— Յես իմանում եմ— Գրգըլը հետդ չի: Առանց նրան տխուր էս: Դիտե՞ս ինչ, Ղոնդի, յես միշտ ասել եմ, վոր յերկուսդ կամ միասին պիտի ապրեք մինչև ծերությունը կամ միասին մեռնեք: Դուք մեկը առանց մյուսի չեք կարող ապրել:

Ղոնդին խոցվեց.

— Լսիր, այդ բաները թող: Իմացա՞ր, ինչ ասացի քեզ: Դու կատարիր՝ ինչ վոր քեզ կարողադրեցի:

— Դե վոր չես ուզում, ի՞նչ անեմ:

Չախից յերևաց Մանուկը.

— Հա, հրետանի՞ յե... վախեցած շնջաց Ղոնդին:

— Հրետանի՞ չի յերևում անիծածը: Սայլեր են: Բան չի հասկացվում:

— Դատա՞րկ են:

— Բեռնած են՝ զահրումարը:

— Պարզ է, Ֆրոնտ են քչում: Իմացիր՝ ինչ բեռ է:

— Գան հասնեն անտառ: Դեռ յերկար կքաշի:

— Դու ասա պահակ չբերեն կամուրջի վրա: Հը՞, ի՞նչպե՞ս
անենք, ուշանո՞ւմ ենք...

— Եսպես հա՛ կդան ու կզնան: Գնանք դենք դինամիտը:

— Մեծ ոխակ ե: Պետք ե լավ մտածենք: Կամուրջը պետք Ե
անպայման պայթեցնել, — հետո դարձավ Արտակին... Արտակ,
դու զնա պոսադ: Զդույշ, Արտակ, շա՛տ, շա՛տ զդույշ, կրկնում
եմ:

— Զդույշ վոր լինեյի՛ չեյի ծնվի, — ծիծաղելով ասաց Ար-
տակը, — տնաչեն, մի կյանք չի՞: Յերկու հո չի՞:

— Հիմարություններ դուրս մի տա: Սա այն տեղն ե, վոր
կյանքը շատ թանգ ե և քոնը չե:

Արտակը անհոգ թափ տվեց ձեռը.

— Կոխվ ե, կխտեն, թանգ չեն հարցնի:

Ղոնդին դադաղեց անսպասելի թե Արտակի և թե Մանուկի
համար.

— Զդույշ, ասում եմ քեզ, լակո՛տ... թե չե՛ հետ դառիր,
զնա տուն:

Արտակն անխոս հեռացավ իր պոստի կողմը. Մանուկը նըս-
տեց.

— Փոխվել ես, մե՛ր տղա: Ա՛յ, ինչ բան ե պատերազմը: Քա-
նի Գրդրյի հետ եյիր՝ որը հազար մահի հետ գլուխ եյիր Զար-
դում: Հիմի՛ ինչպես եմ տեսնում՝ շատ ես զդույշ:

— Վախենում եմ, ժպտաց Ղոնդին:

— Մուտ չի: Աչքդ մի բանում վախեցած կլի: Մի գինվոր
ենպես բան եր տեսել կոյում, վոր չեր կարում պատմի: Են ե՞
սկսում եր թե չե, մենակ դողում եր ու սփրթնում: «Ա՛յ տղա,
կամ սպանել են կամ տանջել, պատմի՛, ի՞նչ կա»: Չե: Լեզուն
կապվում եր: Յերեկ կոյում մարդու հետ գործ ունենալը
դժար ե:

Ղոնդին քծիծաղ տվեց.

— Հը՞, դժվա՛ր... գործի մեծությունը վոր չլինե՛ր ո՞վ
կդիմանար... դեպքեր են պատահում...

Սկսեց ահանջ դնել.

— Հը՞, տեսես ի՞նչ յեղավ Արտակը...

— Բան եմ ասում, խոխին ո՞ւր բերիր, ասաց Մանուկը
ծանր նստելով:

— Գործը պահանջում եր... ուրիշ ի՞նչ մարդ կարող եյի
վերցնել գլուղից: Ա՛յ տղա, — խոսքը փոխեց, — ի՞նչպես պիտի
լինի հիմա... ի՞նչպես պիտի անենք:

— Կանենք, վախիլ մի, — հանդիստ ու հաստատ յեղանակով
ասաց Մանուկը: Ծատ ես քեզ ուտում: Տնաչեն, հո ամբողջ կոխ-
վը մի կամուրջի գլխին չի:

— Իմ գլխին ե:

— Ինչո՞ւ:

Լուեց: Զգաց վոր խոսքերով ավելի յե հուրհրում ներքին
կրակը, բայց չեր կարողանում զսպել իրան:

Ու հրացանը թափով նետեց գետին:

Մանուկն ել չեր հասկանում Ղոնդու հոգեկան վիճակը:

Խնդրի մարտական և տեխնիկական կողմը Մանուկի համար
պարզ եր և հեշտ: Նա սարի մարդ եր և վտանգի սովոր. ուտաի
և զարմանում եր թե ինչո՞ւ յեն այսքան անհանդիստ մարդուն ա-
ղարկել այս գործը կատարելու:

— Քեզ հետ եմ, դնանք դինամիտը դենք: Թե չե՛ հրես լուս-
նակը դուրս ե գալիս:

Արտակն արագ վազեց ձորի կողմից:

— Հա՞...

— Զինվորներ յեկան կամուրջի վրա:

— Պահակներ կլինեն, — հուսահատ շեշտով ասաց Ղոնդին:

— Ախր քեզ ասում եյի, — հանդիմանեց մեղմ ու հանդիստ
Մանուկը, — ինչի՛ հակառակեցիր: Ուշացանք:

Ղոնդին գլուխը բռնեց.

— Պահակներ կլինեն: Տեսար ինչ յեղավ: Լսեցե՛ք, — դար-
ձավ նա Արտակին ու Մանուկին, — ժամանակ չկա... հիմա ամեն
ինչ կարող ե պատահել... բայց ելի... ի՞նչ չեմ ասում, Արտակ,
զնա... չե, սպասիր, յես զնամ:

Ու վազեց դեպի ձորը:

— Մինչև գործը գլուխ դա՛ սա իրեն կկորցնի: Ի՞նչ ե պա-
տահել սրան:

— Գործ են հանձնել... յերեխա յես, — ասաց Մանուկը և
գրոպանից թութունի քիսան հանեց, սկսեց չիրուխը լցնել: Սա-
կայն հիշեց, վոր չի կարելի ծխել, հետ դրեց զրպանը:

Ղոնդին հետ դարձավ: Նա այլայլված եր:

— Չորս հոգի յեն, — ասաց նա, — կարող են հետո ավելանալ: Լսեցե՞ք, գուցե կարելի յե հենց: Մեծ ուսի ե, բայց պատրաստ-վեցե՞ք:

— Ռիսկը վո՞րն ե, — ասաց Արտակը, — մեռանք՝ մեռանք:

— Ի՞նչ անեմ մեռնելու... մեռնել կա, վոր մեռնելն ել թիչ չե: Լսի՛ր, Արտակ... Գիտե՞ս... Գրգըլն սպանված ե...

Արտակը մոտ ցատկեց ուղիղ նրա աչքերի դեմ:

— Ի՞նչ, Գրգըլը՞... ո՞վ ե սպանել...

— Մեկը նրան սպանեց:

— Մաուզերի՞ստ:

— Վոչ... մերոնցից:

— Ինչո՞ւ:

— Գործի համար... խոսք եր տվել կատարել...

Արտակը բռնեց Ղոնդու ոճիքից.

— Ասա, ո՞վ եր... ասա, ո՞վ եր:

Ղոնդին հետ մղեց նրան.

— Սպասիր, դրա ժամանակը չե, և ականջ դնելով ձորի կողմից լավող չխկոցներին՝ ասաց, — սպասեցե՛ք մի րոպե, ելի մի անգամ նայե՛մ ու սկսե՛ք:

Ու թռավ դեպի ձորի կողմը:

Արտակը նայեց և գլուխը ձեռների մեջ առած սկսեց մղկտալ.

— Ախր տեսնում եմ, աչքերից յերեվում եր...

Բայց նրան սթափեցրեց Մանուկի չոր ձայնը.

— Վեր կա՛ց, վերցրու հրացանը:

Արագ նշաններ անելով վերադարձավ Ղոնդին.

— Գնացին...

— Ահա՛, հա՞... լավ ե, — խուլ մռնչաց Մանուկը և վեր թռավ հրացանը խլելով:

Ղոնդին արագ կարգադրեց.

— Դե, ել հնար չկա: Լուսինը գուրս ե գալու: Դուք դիրքերից պահեցե՞ք ճանապարհը — յես կզնեմ դինամիտը: Ամեն անցորդի մի կրակե՞ք: Դե...

Ու արագ վերցրեց դինամիտը: Մանուկն ու Արտակը ոգնեցին նրան, տանելով գործիքները: Նրանք հրացանները կոնստակերին և գործիքները ձեռներին շտապով իջան ձորը:

Հասնելով կամուրջին, Ղոնդին ու Արտակը սկսեցին դինա-

միտը դնելու աշխատանքը, իսկ Մանուկը հսկում եր: Ժամանակ չկար, պետք եր շտապել: Բայց յերկար տեվեց աշխատանքը, քարը դիմադրում եր: Ղոնդին յերազի մեջ եր. նա ամբողջովին դառել եր բնազդ, վորը լսում ե հազարավոր քայլերի ձայն թեկուզ հինգ վերստից և տեսնում ե մարդկանց՝ ժայռի հետև:

— Չը՞...

— Հիմա, Մանու՛կ, հիմա...

Ու Ղոնդին ծախում եր քարը: Մեկը վերջացրեց, անցավ մյուսին: Հիմա արդեն Մանուկն ել եր անհանդստանում: Գործը գլուխ եր գալիս, բայց ո՞վ ե իմանում: Հանկարծ վերջին մոմենտին...

— Դրի, պատրաստ ե: Վառում եմ, հեռացե՞ք: Մանուկն ու Արտակը վազեցին ձորանից, յեկած ճանապարհով:

Ղոնդին պատրույգները վառեց ու մի անգամ նայեց: Լավ վառվում եյին: Այլևս չեք կարելի սպասել, կարող եր պայթել: Բայց նա զգում եր մի քաղցր անտարբերութուն: Հիմա միևնույն ե, թող ինքն ել կործանվի կամուրջի հետ:

Գործը կատարված ե, հազարավոր կյանքերի գործը, և գլուխավորն ե՝ Գրգըլի կյանքը գուր չանցավ:

Նա դանդաղ բարձրանում եր ձորից և շուտ-շուտ հետ նայում: Ահա, հիմա՛, հիմա՛...

Նա անշուշտ կպայթի... Արդեն ձորափին եր, վոր բոցն ու ծուխը ցայտեցին և ահռելի թնդյունը պոթիկաց կամուրջի վրա: Չորն արձագանքեց ու կրկնեց հեռուն ու հեռուն: Հետո տիրեց հաճելի խաղաղութուն:

— Հիմա պետք ե լուրը տանե՛լ, — ասաց Մանուկին ու Արտակին սաստիկ անհանդիստ:

Նրանք չհասկացան, թե ինչո՞ւ անհանդստացավ Ղոնդին:

— Դե՛, դեպի սա՛րը, — ուրախ հրամայեց Ղոնդին ու թռավ առաջ:

— Դե հիմա նամա՛կը, շո՛ւտ... — ասաց Ղոնդին մի նոր, ավելի տաքնասպալի մտատանջությամբ: Նրան հիմա պաշարեց ավելի մեծ յերկյուղ, վոր պայթյունից առաջ լավ չեք զգում — հանկարծ իրեն բան պատահի և լուրը չհասցնի հրամանատարին: Բայց միաժամանակ նա հոգու խորքում շոշափում եր մի այլ բան... Դա ընկերոջ ուրվականն եր. — Ի՞նչ պիտի անեք Ղոնդին

իր ընկերով Հիշատակի առջև՝ յեթե նրա գործը չավարտեր արբուսթյամբ:

— Դեպի սարը, — հրամայեց նա և թռավ առաջ:

Լեոնային կածաններով կրակ կտրած գնում է Ղոնդին Մանուկի և Արտակի հետ: Նա չէր կարողանում մտքերը կարգի բերել: Կյանքի անիվը դուրս էր թռել ու սրացրով գլորվում առաջ:

Լուսինը փայլատակում էր յերկնքում: Նրա աչքերը ուռեց էյին և այտերը սպաթում և գունատ ու մեռած նայում էր ներքև:

Լեոնայինը, վորով գնում էյին յերեքը՝ քարքարոտ էր ու դարուկոտ: Բայց ամայի յեր, կարելի յեր անտես անցկենայ: Չէյին խոսում: Մտքերը փոթորկում էյին նրանց գլխում: Նրանք մոտենում էյին Վերնաչեն գյուղին, վորի ներքև լեոնադաշտում սեվին էր տալիս անտառի սկես: Ծուտով նրանք պիտի իջնէյին մի ձոր, վորից այն կողմ լեոնադաշտն էր:

Դարձյալ նույն տագնապալի հապճեպը, դարձյալ նույն ժամանակի սղությունը: Ղոնդին պետք է մտներ գյուղ, գտներ հրամանատարի անվանած Վարդանին և հանձներ նամակը:

Յեվ հիմա նրա միտքն այրում էր այդ գործի մասը: Կամուրջի հետ կար նաև կարևոր նամակ, վոր պետք է հասցներ Վարդանին: Ի՞նչ էր նշանակում այս: Անշուշտ մի շատ կարևոր քայլ մի անհրաժեշտ ողակ կամուրջի պայթեցման գործի հետ:

Գրգռի ուրվականը կարծես վազում էր նրա կողքին: Չե՞ վոր Ղոնդին սովոր էր ամբողջ կյանքում նրան այդպես տեսնել, իր կողքին, իր հետ Գրգռը չլինե՞, Գրգռը իր հետ չլինե՞, սա ամենատարբինակ, անընական բանն էր Ղոնդիի համար:

Բայց Ղոնդին չէր կարողանում խորանալ այդ իրողության մեջ — ժամանակ չկար: Ուժն ու յեռանդը պետք էր լարել մի ուղղությամբ — գործը կատարել մինչև վերջը:

Բայց նա անձկում էր, շտապում ավարտելու այն գործը, վոր մի նստի և իրան հաչիվ տա, թե ի՞նչ էր կատարվածը Գրգռի հետ:

Յեվ նա շտապում էր, շտապում:

Իջնում էր ձորը: Այստեղ մի նեղ ճանապարհ կա, վորով գյուղացիները գնում էյին սար: Կարող է և հանդիպում տեղի ունենալ: Կրկին յերկյուղ այն յերիտասարդի համար, վոր յերկյուղ չէր իմացել իր կյանքում:

Յեվ այդ յերկյուղը ամենից շատ ի՞ր վերաբերյալ էր: Հանկարծ բռնվի... Ի՞նչպես պետք է նամակը հասցնել Վարդանին: Ի հարկե նա կարող էր այդ նամակը հանձնել Մանուկին կամ անգամ Արտակին: Բայց ի՞նչով էր ապահով, վոր նրանք ել չէյին բռնվի և տեղ չհասցրած չէյին սպանվի: Յեվ ո՞վ էր ապահով այդ յերեքից, վորի մոտ պահվեր նամակը, վոր վստահ լինես թե անպատճառ տեղ կհասցնի: Թերևս ամենից ապահովն ինքն էր, կամ ամենից անապահովը...

Մակայն հիմա Ղոնդուն պաշարեց մի ավելի մեծ յերկյուղ, վոր կամուրջի պայթյունից առաջ լավ չէր զգում — հանկարծ իրենց բան պատահի և լուրը չհասցնի հրամանատարին: Հիմա հոգու խորքում շոշափում էր մի ավելի մեծ խոտվրի սկիզբը, վոր ծավալվում էր, արծարծվում հրդեհի պես, լուսափորում ավելի տանջալի մտքեր, քան ընկերով խնդիրը: Հիշեց ընկերով խոսքերը՝ «դժվար է աշխատավոր ժողովրդի դործը... այստեղ խելք է պետք, գիտություն»: Բայց Գրգռը, ինքը՝ Ղոնդին ժողովրդի համար դուրս յեկան զոհվելու: Ահա այստեղ է վոր հաղար ու մի ասեղի ծակով անց ես կենում՝ մինչև գործը գլուխ բերելը:

Այսպես մտածելով նա ինչպես յերազում գնում էր և չէր կարողանում կանդ առնել մի մտքի վրա:

Այս մտքերով նա ինչպես յերազում Մանուկի և Արտակի հետ անցավ ձորը, դնաց դաշտով և ահա վերջապես գյուղը: Նրանք սահելով փողոցներով ու սուվերների պես հարկեցին տներից մեկի դռանը:

Կիսախավար սենյակի լուսթյան մեջ Վարդանը, չոր ու ցամաք ու մուսյլ մի քսանամյա յերիտասարդ դանդաղ ու զգուշ բաց արեց հացի միջուկից նամակը, կարդաց, դրեց գրպանը և սկսեց մտածել:

Ղոնդին արդեն հայտնել էր նրան կամուրջի պայթյունը: Բայց վոչ մի տպավորություն ըստ յերևույթին:

Մուսյլ Վարդանը վաչինչ շատեց Ղոնդուն ու Մանուկին: Միայն յերբ մտածմունքի ու լուսթյան չափն անցավ՝ նա նայեց Ղոնդուն և կարծես ուզում էր հայտնել թե հիմա ինչ է մտազիր անելու: Բայց նա միայն հարցրեց:

— Վո՞ր ժամին պայթեցրիր կամուրջը:

— Ժամը չեմ հիշում:

— Իսկ հաստա՞տ զխես թե հրետանին չանցավ: Թե՞ այն-
պես...

— Հաստատ:

Վարդանը լռեց յերկար ժամանակ, և հետո վեր կացավ:

— Լավ, — ասաց նա խորը մտածմունքի մեջ ընկած, կարծես դժվար եր հասկանալը, վոր կամուրջը պայթել է, վոր հրետանի չի անցել: Մանուկը լուռ նայեց Վարդանին և ըստ յերևույթին հասկանալով նրան՝ վոչ մի հարց չտվեց: Հետո Վարդանը դարձավ դեպի Ղոնդին և այս անգամ, առաջին անգամ, նայեց աչքերի մեջ և ասաց.

— Դու կսպասես այստեղ: Պատասխանը կգրենք կտանք քեզ, վոր տանես: Մանուկ, — դարձավ նա Մանուկին կարգադրողի հայացքով և մտացի — սրան...

— Հա՛, կտանեմ, — ասաց Մանուկը:

Վարդանը զնայց: Ղոնդին վիրավորված նայեց Վարդանի հետեվից: Ի՞նչ է լուռ, ի՞նչ է թագցնում իր անելիքը: Յեվ վերջապես ի՞նչ ասել է իրեն «կլթազցնեն, կտան պատասխանը...»:

Կարծես հասարակ պոստի նամակաբեր լինի ինքը: Իսկ յեթե այդ չոր Վարդանը իմանար թե ինչե՞ր է քաշել Ղոնդին այս յերկու գիշեր...

Ուրեմն Ղոնդին չի ել կարող իմանալ թե ինչ էր պարտի միտքը և ինչ են վճռելու այստեղ: Իհարկե չեր կարող և ներկա լինել այն ժողովին կամ խորհրդակցության, ուր պիտի մշակվեր պատասխանը:

Նա այդ մտքերի հետ եր, վոր իր առջև դրվեց սև հացի լավաչը:

Սոտի դեզը, ահա նրա անկողինը մարազի հետեվ: Ու թեև դա շատ ապահով տեղ եր՝ մի կողմից մարազը, մյուս կողմից անմիջապես այդին՝ բայց Ղոնդին մեծ տհաճությամբ մտավ մեջը և յերկար ժամանակ չեր քնում: Միաժամանակ նա զիտեր, վոր մարտական կյանքն այդպես է: Նա գզում եր, վոր Վարդանից չի կարելի պահանջել մտերմական գրույցներ: Բայց դրա լարված նյարդերը և այս յերկու որվա ապրումներն այնքան էյին նրան թափ տվել, վոր նա դառել եր դյուրազգաց:

Վերջապես բնությունը փակեց նրա աչքերն ու մտածմունքների հոսանքը: Նա ընկավ անեյության սփուփիչ գիւրկը:

Սվեյլի անտանելի յեր ցերեկը, յերբ Ղոնդին հարկադրված եր թաղնվել խոտի դեզի մեջ ամբողջովին թաղված: Շոգը, անշարժությունը, անզործությունը տանջում էյին նրան: Յերկարեց, դանդաղեց ուրը: Ղոնդին իր «բանտում» խաչվում եր քրտնքից ու միջատներից: Բայց ամենից շատ անորոշ կացությունից: Ի՞նչ են վորոշում այնտեղ, յե՞րբ են վերջացնելու, յե՞րբ պիտի ազատվի այդ տեղից...

Կերակուր բերին իրեն: Դա նույն սեվ հացն եր, միայն մի քիչ լուռով: Յերևում եր, վոր գյուղում սով եր: Յեվ նա նկատեց, վոր շարժում չկար և վոչ ել աղմուկ: Սոտի արանքից նայեց հեռավոր տների կտուրներին: Մի մոմեղեն պառավ դողդողալով իջնում եր կտուրից: Նա կմախք եր, կենդանի մեռել: Գոմի կողքով որորվելով մի շուն անցավ: Նա կանգ եր առնում, հարբածի պես նայում և յերբ վորոշում եր շարժվել, տատանվում եր և քիչ եր մնում վայր ընկներ: Հետո յերկու յերեխա յեկան դոմի պատի տակ կանգնեցին: Նրանք խաղում էյին, ծիծաղում: Բայց Ղոնդին նկատեց, վոր նրանք ծիծաղում էյին դիմակի պես, դանդաղ և խոսելիս ել բառերը կախ էյին գցում: Նրանք հոգնեցին կանգնելուց, նստեցին, բայց եզ ել հոգնեցրեց: Նրանք պառկեցին և քնեցին:

Ահա թե ինչեր կային գյուղում:

Վերջապես մութը հանդարտ բազուկներն արձակեց գյուղի վրա: Մանուկը յեկավ և Ղոնդուն ներս տարավ: Սենյակում Վարդանն եր և մի քանի յերիտասարդներ, վոր ըստ յերևույթին գյուղում չէյին անցկացնում իրենց ուրը և գիշերաչըջիկ կյանք էյին վարում մոտակա լեռներում:

Յերիտասարդների ներկայությունը զարմացրեց Ղոնդին:

Այդ ի՞նչպես եր այդքան լուսկյաց ու գաղտնապահ Վարդանը նրանց բերել Մանուկի սենյակը իր տեսակցության: Նրանք վողկորված յերիտասարդներ էյին և արեվառ ու կմախքացած գեմքերը պատկերացում էյին տալիս նրանց չարքաչ դաժամ կյանքին:

Բայց Ղոնդին մի փոքր անց հասկացավ Վարդանի մանյովրը:

Սա յերիտասարդներին բերել էր ցույց տալու Փրոնտից յեկած ժարդուն, նրանց վոզին բարձրացնելու համար:

Վարդանը հանգիստ և մուսյլ լուսթյամբ ընդունեց Ղոնդուն և յերբ սա ներս մտավ՝ դարձյալ յերկար ժամանակ լուռ եր:

— Հիմա այսպես և, —ասաց Վարդանը, — ընկերները քեզ կտանեն բոլորովին անծանոթ ճանապարհով և յերբ կհասնեք վորոշ տեղ, — նրանք գիտեն այդ տեղը — դու մենակ կգնաս: Ընդհանրապես մեր գրությունը — ավելացրեց Վարդանը և ժպիտի պես մի բան խաղաց նրա աչքերում, — լարված է: Սպասում ենք անհամբեր:

Ղոնդին սպասում էր մանրամասն զրույցի, սպասում էր, վոր Վարդանը հայտնի իրենց անելիքի մասին:

Իայց նա իր մուսյլ ու կարծես տխուր շարժումներով վեր կացավ տեղից և կարգադրեց.

— Դե, հիմի ճանապարհ ընկեք:

Այսքանը միայն:

— Ի՞նչպես է գյուղերի վիճակը, — հարցրեց Ղոնդին:

— Վոչինչ, վոչինչ, կանե՛նք, լա՛վ է, — վրա տվեց Վարդանը և դարձավ յերիտասարդներին.

— Դե դուք առաջ ընկեք:

Յերիտասարդները մեկ-մեկ հեռացան: Մնաց մեկը նրանցից, վոր պիտի գնար Ղոնդու հետ: Վարդանը նրա մոտ հանեց մի խմորի կտոր և տվեց Ղոնդուն.

— Ահա՛, սա էլ... նամակը: Կտանես նույն ձևով ընկ. Դավթյանին: Պետք է շուտ հասցնել, ժամանակ չկա, գյուղերում կարող են անախորժ զեպքեր տեղի ունենալ: Վտանք, «բան» պատահելիս նամակը կտաք մեկ-մեկու և տեղ կհասցնեք: Դե, դուք էլ ճանապարհ ընկեք: Գնաք բարով:

— Մնաք բարով, — ասաց Ղոնդին և ձեռքը մեկնեց Վարդանին.

Սա սեղմեց Ղոնդու ձեռքը և թափահարեց ուժեղ ու սրտալի.

— Դե, քեզ տեսնեմ, ընկե՛ր ջան, դգո՛ւչ և արա՛դ...

Վարդանի մուսյլ աչքերի մեջ մի ջերմ շող վառվեց: Նրա դեմքի վրա խաղաց հողսերի, մտատանջության և դործի կամքի այնպիսի մի հյուսվածք, վորով ավելի շատ բան պարզվեց Ղոնդու համար, թե գյուղերում ինչ վիճակ էր, քան յեթե Վարդանը պատմեր:

Ղոնդին դուրս գնաց յերիտասարդի հետ:

— Այդու միջով, Պետրոս, — կամաց հրահանգեց Վարդանը և ինքը հեռացավ:

Ղոնդին դուրս յեկավ Պետրոսի հետ: Այդու ծայրին սպասում էր Մանուկը: Նրանք գնացին դեպի լեռները, վոր կողմով և գնացել էյին մյուսները:

— Ի՞նչ կա գյուղում, — հարցրեց Ղոնդին Պետրոսին:

— Գյուղում ի՞նչ կա, տնաչե՛ն, — ի՞նչ չկա... հառաչեց Պետրոսը և քրտինքը սրբեց: Նա նիհարած էր և ըստ յերևույթին գրկանքներից ուժասպառ:

Գիշերային խավարի մեջ հետզհետե միացած մյուսները և խումբը գնաց դեպի լեռնային առապարները:

Ամբողջ գիշեր գնում էյին և լուսնիստ լեռան լանջերը կլանում էյին յերիտասարդների հեվոցները: Նոր էր լուսաստղը հարած վոսկու պես պլպլում, վոր խումբը Կանգ առավ:

Առաջ յեկավ Մանուկը և ձեռքը մեկնելով մի մուսյլ ձոր՝ Ղոնդուն ցույց տվեց նրա հետագա ճանապարհը.

— Ահա են ձորից, վոր դուրս գաս քերծի գլուխը՝ կնտեղից կմտնես քո եկած ճամբան:

Ղոնդին գլխարկն հանեց և թափահարեց ողի մեջ:

— Մնաք բարով, ընկերներ՛ր:

— Բարի ճանապարհ, — պատասխանեցին նրանք, — շուտ յեկեք:

— Շո՛ւտ կգանք, — ասաց Ղոնդին և ուժով իրան գցեց քարաչեղջի վրա: Քարերը աղմուկով թափվեցին, նրա վտար խրվեց նրանց մեջ ու սահեց վայր:

Շուտով նա ստվերի պես կորավ գիշերվա մեծ ստվերի մեջ:

— Շատ գեղեցիկ:

Յեւ Դավթյանը, կարմիր հրամանատարը, վայր դրեց սեղանին ճորթած նամակը: Կարծես չեր նկատում Ղոնդուն, վոր կանգնած էր սեղանի մոտ և լուռ ու խուլահույզ նայում էր Դավթյանին:

— Շատ գեղեցիկ:

Լուսթյունը կլանեց այդ խոսքը ևս: Դավթյանն սկսեց մտախօհ նայել պղտոր պատուհանից դուրս, ուր գիշերը լցվել էր սև

մրի պես: Ի՞նչ եր մտածում նա... Երթունքները սուղելու նման կծկեց նա և առանց սուղելու անձայն փչեց չրթունքներով, նայեց դես ու դեն, նամակին, քարտեզին: Մի պահ հայացքն ուղղեց Ղոնդուն:

Յերկուսի հայացքներն հանդիպեցին իրար: Դավթյանը չափեց Ղոնդուն վտտից գլուխ, կարծես առաջին անգամն եր տեսնում նրան: Ղոնդին այլայլված սպասեց վոր Դավթյանը խոսի: Յնչվեց: Բայց Դավթյանը սաստիկ լարված եր իր մտքերով: Նա միայն մեքենաբար դարձյալ կրկնեց առանց կապելու իր միտքը Ղոնդու, նրա բերած նամակի հետ:

— Ծատ, գեղեցիկ:

Հետո կիսաձայն —

— Հիմնովի՞ն պայթեց կամ ուրջը:

— Ամբողջ կամ ուրջը թափվեց ձորը, ընկեր հրամանատար:

— Հրետանին անցե՞լ ե այս կողմ:

— Վոչ, ընկեր հրամանատար:

— Ստո՞ւյգ գիտես, թե յենթադրում ես:

— Ստուգեցի տեղում:

— Լա՛վ, դա կստուգենք:

Ու կրկին վերցրեց նամակը: Չեր կարդում, պարզ եր, մտածում եր: Հանկարծ վեր նայեց, նայեց Ղոնդուն և արթնացածի պես.

— Հա, ընկե՞րդ ուր ե:

Ղոնդին դուրսը կախեց:

— Սպանվե՞ց:

— Սպանվեց...

Դավթյանը չխոսեց: Մի փոքր անց միայն, կարծես ինքն իրեն՝ չչնջաց.

— Ամեն բան կպատահի: Հետո՞ լարձր.— Վորտե՞ղ սպանվեց:

Ղոնդին դժվարությամբ շունչ քաշեց և սկսեց.

— Դեպքն այսպես պատահեց, ընկեր հրամանատար... սկսեց հուզմունքից ծանր հեծվալով Ղոնդին:

Ներս մտան Ավետն ու Ռուբենը:

Նրանք բարձր տրամադրության մեջ էին:

— Ահա և նա, — ուրախ բացականչեց Ավետը՝ նայելով Ղոն-

դուն, — պատմեցի՞ր ընկեր հրամանատարին: — Մոտեցավ Դավթյանին և մոտ նստեց նրան: Լավ նեղն եք ընկած յեղել, մե՛ր տղա: Ե, ի՞նչ, ուրիշ հնար չկար յերևի:

Հանկարծ շուռ յեկավ դեպի Դավթյանը և կռանալով նրա դեմքին հարցրեց. հետաքրքի՞ր նամակ ե: Ի՞նչ ե գրում Վարդանը:

Նրանք սկսեցին անլսելի ձայնով փսիսալ: Խոսեցին մի պահ և հանկարծ յերկունս ել շեշտ նայեցին Ղոնդուն:

— Այսպես ե յեղել, — մոռալվեց Դավթյանը և լարվեց, — հետո՞, ձեզանից վո՞րը կամեցավ առաջինը իրան գոհել:

— Նա... ծանր և ցածր ձայնով ասաց Ղոնդին և զգաց վոր ամենածանր վայրկյանը հասավ:

— Դու չառաջարկեցի՞ր վոր նա քեզ խփի...

— Վոչ...

Լուսթյունը բռնեց Ղոնդին կոկորդից և սեղմեց: Դավթյանը, Ավետը և Ռուբենը ծանր նայեցին Ղոնդուն, վոր դատապարտվածի պես նայում եր գետնին:

— Հա՛, շա՞տ ես տխրում, — հարցրեց Ավետը ժպտալով մեղմ:

Ղոնդին հազաց, կամենալով մաքրել կոկորդի շղաձուլթյունը.—

— Ընկեր կոմիսար... յես շատ դժբախտ եմ... վոր յես չեղա գոհը, և թույլ տվի վոր ընկերս գոհվեր... Յես նրան ծանր խոսք ասեցի... Չեյի սպասում թե նա...

Չվերջացրեց, դժվար եր:

— Վոչինչ, ասաց Ավետը, յերբեմն կյանքն ե պետք, յերբեմն մահը, և այդ ամենը վերջիվերջո գնում լցվում ե այն մեծ գործի մեջ, վորի համար պայքարում ենք մենք: Հարգենք ընկերոջը:

Հետո գործնականը:

— Ծա՛տ լավ, աղա՛տ ես, — ասաց Դավթյանը և նստեց վառելով ծխախոտը:

Ղոնդին դուրս յեկավ և գնաց այն տունը, վորի սենյակներից մեկում նա և Գրգըլը ապրել էին յերկու շաբաթ: Յերբ ներս մտավ աչքը տնկեց այն մահճակալին, վորի վրա քնում եր Գրգըլը: Նրա վրա փոքրիկ կապոց եր դրած, վորի մեջ կապած եր Գրգըլի գինավորական բլուզը, խակի բլուզը, վոր նա ձեռք եր պցել ով դիտե վորտեղից:

Ղոնդին քանդեց կապոցը, վերցրեց բլուզը, հոտ քաշեց, բաց արեց և բլուզի թևերը պարզած, բռնեց ուղուս: Գրեզը, իր սիրելի Գրեզը կանգնած իր դեմ, թևերը պարզած, կաթվածահար թևերը: Այդպես կաթվածահարի պես Գրեզը թևերը պարզեց ուղուս և ընկավ գետին այն սարսափելի գիշերը:

Ղոնդին գրկեց բլուզը, փաթաթեց նրա թևերը իր դեմքին և այդպես տխուր մնաց մինչև լույս:

Փողերը հնչեցին: Գոնդը գնում է...

ԵՃԵԼՈՆԸ

Նրա վորդին՝ Նիկոլը՝ 1920 թվից դեսը չկար, չէր յերևում:

— Կգա, մենակ ճամբաները վոր կարված են, դրա համար չուր չկա:

Ուրիշ լինչ կարելի յեր ասել մի խեղճ մոր, վորի միակ վորդին գնացել է պատերազմ, հինգ տարի յե չի յերևում:

Մայրը հանգիստ չունի այն որից, յերբ իր Նիկոլին տարան, այդ խեղճ ու կրակ ատաղձագործին, վոր մինչև վերջին որը ուրազը ձեռին, վորտի վրա գործ էր անում՝ կարկատելով պատլիկ խանութներ, նեղլիկ դռներ, աթոռ, սեղան...

Նրա կերպարանքը դեռ յերևակայության մեջ տպված է. նիհար, նրբակազմ մի տղա, թախծալի, մտերիմ ժպտան աչքերի մեջ: Յեվ անխոս: Միայն կժպտար: Բան ասելիս է՛լ մեղմ, անխելի:

Նրանից վոչ մի գանդատավոր չի յեղել քաղաքում: Այդ դավառական քաղաքի չքավոր ծայրամասերը շատ լավ եյին ճանաչում բարի Նիկոլին: Տուն չի յեղել, վորին մի բանով ոգնած չըլիներ. դուռ էր կոտրած լինում, պատուհանի փեղկ, որորոցի վրա՝ — յեթե չքավոր տեղ էր՝ Նիկոլը մի արանք կգտներ, կգար ձրի կշիներ:

— Նիկո՛լ, արի՛, հացը գցեցի:

Վեր կկենար ու ներսը մոր հետ կնստեր համեստ ընթրիքի:

Մայրը կխոսեր, կպատմեր, կբացատրեր՝ Նիկոլն ականջ կդներ:

Ձեր խոսի: Միայն մեղմ կժպտար:

Ահա այդ Նիկոլին էր, վոր տարան պատերազմ, ու կորավ:

Մնաց մայրն ու պատլիկ տնակը—դատարկ լուցկու մի տուփ՝ մի դուռ, մի պատուհան, յերկաթուղու կայարանի մոտ:

Մայրը չէր իմանում թե ում գլխի, ումնից տեղեկություն ստանա իր փորձուց: Հարցրել էր քահանային, ծանոթ խանութպաններին, կայարանում մեքենավարներին, դպրոցի ուսուցչին: Ասել, բացատրել էյին անորոշ բաներ— միտքը չի մնացել: Չի հասկացել: Յեւ չիմա ի՞նչ պիտի անի, այդ էլ չգիտե: Իհարկէ ամենքին խոսեցնում է, վոր մի նշան, մի հնար յերևա:

— Հիմի, տիկին, —ասաց մի գրագիր, դրա պոսովլեան եսպես է: Դու պիտի գտնես տղայիդ չաստը, թե վոր գլխիցիան, վոր պոլկն է յեղել: Մի գայավլենի կտաս վոյենաչախիկին...

Շատ բարդ է...

Յեւ մայրը տխուր նայում է գեանին և գլուխը ցնցում:

Մի միլիցիոներ էլ այսպես բացատրեց.

— Եսպես է, մե'րս: Եդ գորամասը Ղարսից քաջվել յեկել է Ղենինական, ու ենտեղից կամ Ղարաքիլիսա յե անցել կամ Յերեվան: Քո տղեդ էլ հետները յեկած կլինի:

— Հա՞, յեկած՞ կլինի:

Ու մայրը հրահրվում է մի գաղտնի հույսով:

— Հա, թե վոր յեկած լինի, եղտեղերք յեկած կլինի:

Հարեան կանայք էլ վրա յեն բերում.

— Ուր է, ուր չէ՞ վե'րջը—վե'րջը կերեվա: Յերևի ճամբա չկա:

Ու գաղտնի իրար են նայում աչքի տակով:

Բայց անցնում են որեր, իրար վրա դարսվում, դառնում ա՛միսներ, ամիսները դառնում տարի...

Միշտ միևնույն բանը—վոչինչ չի փոխվում այն բանից, վոր Նիկոլը չկա:

Ու հարեան կանայք դադարում են նրա մասին խոսելուց:

Նա էլ չի խոսում:

Հասկանալի բաներ կան, վոր յեթե խոսվեն, դառնում են անհասկանալի:

Ու տեսներով խեղճ կնոջ իրարանցումը, կայարան գնալ-գալը, հարց ու փորձը, հարեանուհիներից մինը մի որ նկատեց.

— Մե'րս, եդպես գնալով դալով մի բան դուրս գա՞ վոր.—

— Հա՛... Համա ո՞վ գիտե...

Յույց է տալիս, վոր հույսը կորցրել է, բայց իր մեջ չի կտրում, ընդհակառակը շոյում, մեծացնում է այդ հույսը:

Ու յերբ կայարանից կամ ուրիշ փողոցներից վերադառնում է

տուն՝ հրակ է անում, կերակուր դնում վրան, նստում կողքին, գուլպա գործում. և սպասում Նիկոլին:

Այդպես լավ է: Ա՛յ, ամեն ինչ պատրաստ է: Ուրիշ էլ ի՞նչ է մնում վոր իր տղան դա տուն:

Իհարկէ վոչինչ:

Գնացքները գիշեր-ցերեկ գորդալով դալիս անցնում են փոքրիկ անակի առջևով: Ամեն ազգի, սեռի ճամբորդներ վժժում են վագոնների պատուհանների մոտ:

Մայրը նստում է դռանը, պաղ քարին ու մտիկ է տալիս գընացքներին՝ աչքերը լի մշուշով ու թախիծով:

Վագոններից մարդիկ են դուրս գալիս:

— Հը՞, են մեկը, Նիկոլը չէ՞...

Միտքը թրթռում է, գուլպան վայր է դնում ու շտապում կայարան:

Ճամբորդների աղմկահանույց ամբոխը մի կարճ ժամանակ իրար է անցնում, գոռում, վագովում ու նորից շոգեմեքենան սուլում է, նորից կայարանը դատարկվում...

Մայրը հառաչում է, մի քիչ էլ կանգնում, նայում գնացքի յետևից, ապա դառնում տուն: Նա չի հուսահատվում: Ճամբին քաղցրացնում է յերևակայությունը—և դա արդեն սովորություն է դառել—յերազում է, վոր իր վորդին քաղաքի ուրիշ ճամբով է յեկել տուն:

Հեռվից նայում է՝ արդյոք դառն մոտ մեկը չէ՞ կանգնել՝ իրան սպասում:

— Ներս մտած լինե՞ր...

Բաց է անում դուռը.

— Նիկո՞լ...

Վոչ վոր: Սենյակը դատարկ է, ինչպես միշտ:

Դե նա գիտե՞ այդ: Բայց այդ ամենը նրա ամենորոյա դրաղ-մունքն է, գործն է, վորով լցնում է նա իր գոյությունը:

Մայիսի վերջերքն էր: Դաշտերը ժպտում էյին իրենց կանաչ աչքերով:

Ինչ վոր ձայներ հեռվից կանչում էյին ո՛ւմ վոր, չես իմանում ինչո՛ւ:

Մի կարմիր բանակային եչելոն էր յեկել կայարան և հանդըս-

ասան՞ամ թե հերթի յեր սպասում, վոր ճամբան շարունակի դեպի լազեր:

Նիկոլի մայրը՝ հնազանդ իր սվորության՝ քայլերն ուղղեց դեպի կայարան, դեպի անսովոր աղմուկը:

Ելելունն իր ձիերով, խոտերով, յերիտասարդ ձայներով կայարանից քիչ հեռու տարածության մեջ ժամանակավոր կյանք եր սկսել: Հարյուրավոր շիկահեր ու սյավ գլուխներ եյին վժվժում վագոնների շուրջը: Մատաղահաս կարմիր բանակայինները ծիծաղում, իրար բոթում, իրար գլխի բամբուկում, հրհուռում եյին: Վոմանք գործ եյին անում:

Ահա մի սևաչյա կարմիր բանակային քրտինքը թուխ այտերից կաթեցնելով դուրյը ձեռին գնում եր ջրմուղից ջուր տանելու:

Նիկոլի մայրը կանգնեցրեց նրան.

— Տղա՛ ջան, կեցի քեզի բանձմ հարցնեմ:

Կարմիր գլխովորը կանգ առավ, բայց անհամբեր ու շտապով հարցրեց.

— Ի՞նչ կա:

— Ոտա՛ցդ մեռնիմ, ախր մեր Նիկոլը... Նիկոլն ետեղ չե՞:

— Նիկոլը, աղքն ի՞նչ ե:

Կինը լարվեց.

— Ա՛գգը: Ա՛գգը ինչատուրյանց ե:

Կարմիր գլխովորը մտածեց մի քիչ.

— Ինչատուրյանց: Վո՞ր վաչան ե:

— Չիտեմ:

— Ինչատուրյանց:

Ու դարձավ գեմից յեկող մի ուրիշ կարմիր գլխովորի.

— Սեթո՛: Ինչատուրյանց ո՞վ կա գնդում:

Ուրիշները վրա յեկան.

— Ո՞ւմ ե հարցնում: Ինչատուրյանց: Նիկոլը:

Կարմիր բանակայինները յեկան շրջապատեցին: Ու մտածում են.

— Ո՞վ պիտի լինի:

Սեթոն հարցրեց.

— Վաչաը չգիտե՞ս:

— Ի՞նչ գիտնամ, վո՛չ ճար գիտեմ, վա՛չ ճամբա: Անունը

Նիկոլ ե, ինչատուրյանց, կոնսիստորի թղթի մեջ Ղարիբյանց— Ինչատուրյանց ե:

— Տղե՛րք, — դարձավ Սեթոն դեպի վագոնները, — Նիկոլ ինչատուրյանց վո՞ր վաչաում կլինի:

Մի լուրջ, դուռնատ դեմք դուրս նայեց վագոնից.

— Ինչատուրյանց յես եմ, ո՞վ ե հարցնողը:

Կինն աչքը սևեռեց այն կողմը և վախեցած նայեց.

— Չե՛, այն չե, — խոսեց ինքն իրան կոտրված: Առաջուց դիտեր թեև, բայց ելի հույս ուներ: Ո՞վ դիտե, դուրե՞...

— Գնդի մեջ ուրիշ ինչատուրյանց չկա, — ասաց Սեթոն սիրտը կոտրած մորը: Եղպես ե չե՞, տղե՛րք:

Կարմիր բանակայինները գլուխները կասկածով թե բացասաբար շարժեցին.

— Չե՛, չկա:

Ու լռեցին:

Գուռնատ կարմիր-բանակայինը վայր իջավ վագոնից ու մոտեցավ կողմը.

— Յե՞րբ ե ծառայության մտել:

— Հինգ տարի կա:

— Հինգ տարի՞... Եդ ասել ե՛՝ հին բանակումն ե յեղել: Ո՞ւր ե գնացել:

— Ղարսա կողմերը:

Կարմիր բանակայինները հազիվ զսպելով իրենց ծիծաղը՝ ժպտացին:

— Ե, ի՞նչ ենեմ, հինգ տարի յե կսպասեմ, կսպասեմ թե կերևա հա կերևա, հե՛չ չի յերևա:

— Թիֆլիս, Բաղու, Յերևան հարցրե՞լ ես — ասաց գուռնատ կարմիր-բանակայինը:

— Ե՛՛:

— Ու հինգ տարի յե սպասում ես թե վորդիդ դա տո՞ւն...

Մայրը շրթունքները ծամոնեց ու սկսեց հեկեկալ:

Կարմիր բանակայինները ժպտալով մտիկ տվին և չէյին իմանում ի՞նչ անեն:

Մի ուրիշ կարմիր բանակային մոտեցավ ու կլոր յերեսն ընկերների ուսերի արանքով կասկարմիր գնդի պես ներս խոթելով՝ խզեց լուրթյունը:

— Հա՛, ի՞նչ կա:

Բացատրեցին:

— Ի՛նչի՛... Տղեդ մեռած կըլի, մե՛րս, գուր մի՛ սպասիր: Տղեդ ել վերջացավ, են բանակն ել, են հին բանակ եր... Հիմի նոր բանակ ե:

— Կարո՞, — աչքով արին մյուսները:

— Ձա՛նրմ, թող լա, սիրտը իջնի: Հապա ի՞նչ: Մեռա՞վ՛ մեռավ: Սաղ ըլիմ յե՛ս:

Սեթոն հրհուսոյ ու բռնկեցով խփեց Կարոյի մեջքին.

— Հա՛յ սատկիս դու:

— Խա՛չ: Սաղ ըլինք յես, դու, մենք:

Կարմիր բանակայինները բարձր ծիծաղեցին:

Իսկ կինը լաց եր լինում:

Մի ծանր քար, վոր ահա հինգ տարի յե նստած եր նրա սրտի վրա՝ շուռ յեկավ հիմա: Յեվ յեթե նա բաց արեց իր վորդու գերեզմանը, բայց մյուս կողմից ել «նա» ընկավ նրա սրտից, հեռացավ: Աշխարհը դառավ մի դատարկ բան, չքացավ ինքն ել, ու թեթևացավ.

— Ել ի՞նչս մնաց...

— Ի՞նչը, մնաց աշխարհը:

Կարմիր բանակայինները նորից հրհուսոյին:

Գունատ կարմիր բանակայինը, վոր կարեկցությամբ նայում եր կնոջը՝ մեղմեց մի փոքր.

— Մի՛ նեղանա, մայրիկ, հանաք ե անում: Քո վորդին գնաց, մենք ել քո վորդիքն ենք:

— Եդ ել դրուստ ե, — ծիծաղեց Կարոն, — մեկը չըլի հաղարը ըլի: Այ տես — ու Կարոն գրակը հանելով բամփեց բոլորի գլխին — սրանց գլուխը թողեմ, սրանք բոլորն ել քո վորդիքն են:

Կինը աչքերը սրբեց ու հառաչեց.

— Հըլպը՛թ որ... սաղ ըլիք դուք:

— Հեչ դարդ մի՛ անի, մե՛րս, — կատակեց Կարոն — մի բան վոր պատահի՝ այ եսպես հուպ կտանք: Յեվ հուպ տվեց Սեթոյի վիղը:

— Վա՛յ, վա՛յ, վա՛յ, տո՛, կամա՛ց — ծվաց Սեթոն ու վիզն ազատելով ընկավ փախչող Կարոյի հետևից:

Կարմիր բանակայինները ծիծաղելով նայեցին նրանց կողմը: Սեթոն հասավ ու բռնեց Կարոյին: Սա շուռ յեկավ ու սկսեց պաշտպանվել: Սկսվեց կոխը: Բոլորը շրջապատեցին նրանց և կնոջից հեռացան:

Սա նայեց նրանց և մի անասելի հաճույք զգաց, մոր հաճույքը խայտացող յերեխաների առջև: Յեվ մի անգամ ել գորովանքով գլխեց նրանց ու հառաչեց:

Ապա վերադարձավ տուն: Մոտենալով տանը, բաց չարեց գուռը, ներս չմտավ:

Այնտեղ այլևս վոչ վոք չկար: Նիկոլն այնտեղ չեր այլևս:

Մու՛թն ընկնում եր: Ձայները լուեցին: Միայն դեռ լսվում եր կարմիր բանակայինների անհող, յերիտասարդ աղմուկն ու յերդը:

ԿՐԱՍՆԱՐՄԵՅՅԸ

— Բռնած գործերին մտիկ...

Ու Դային դուռը չըխկացնելով հյուրանոցի կորիդորից դուրս
յեկավ դուռը:

Չարացած է, պապիրոս է վոլորում:

— Ի՞նչ է պատահել, Դայի:

Աչքերը պսպղացրեց.

— Այ՛նի, կրասնարմեյց չդառավ՝ խաթա դառավ գլխներիս:

— Սոկրատը:

— Պա ել հո՞վ: Պերան ես դաստիկեցես, վոր պոլ սրբի՝ գըլ-
խիս խազեյին դառավ: Վեր ա կացել թե ծառայողին ութը սահա-
թից ավել իրավունք չունես պանացնելու: Մայուզին իմաց կտամ:

Հա՛ նախթը ավել ա գնում, փետը շատ վառեցիք, լամպչկեքը փը-
չացնում եք: Խե՞, ... Գլխիս նաչա՞նիկ ես թե ջանդար: Այ՛նի պոլ
սրբող ես՝ պոլը սրբի: Ես պոլխաիկի խաբարներումը դու ի՞նչ
պեն ունես:

— Լավ, հիմի ի՞նչ եր ասում:

— Պրիկազներից ա խաբար տալիս: «Մարտիրոսին խե՞ յես
քու տան գործով բազար դարկել. սայուզի իրավունք չի: (Հառա-
չում է) «Կիլոխը» մեռնի Դայիի, պա մունք վո՞նց ենք արել:
Ծառայողը վոր ութը սահաթ գործ անի՝ գործ շուռ կգա՞: Ծա-
ռայող է՝ ջանը դուրս դա պիտի բանի 10 սահաթ, 12 սահաթ, 15
սահաթ...

— Խորհրդային իշխանություն է, Դայի, ուրիշ կերպ անկա-
րելի յե:

— Հա՛, գիտում ենք, խորհուրդային իշխանություն ա, հա-
մա բանի մեջ բան կա...

Բայց սրան բոլորովին համաձայն չե Սոկրատը, վոր հյու-
րանոց է մտել «պոլ» սրբելու և կերակուր մատուցելու: Գործը՝
գործ, բայց իր գինվորական սովորությունները հեջ չի մոռա-
նում:

Նախկին կծու «կրասնարմեյց» է: Մասնակցել է քաղաքացի-
ական կռիվներին և բանակը մի տարի յե, վոր թողել է: Հիմի
քաղաքացի Սոկրատ է հյուրանոցում:

Խոտակյաց է, կատարյալ փուշ: Աչքն ամեն բանի վրա յե:
Ամեն բանի վրա խոսում է: «Նա չայ» մի՛ առնեք, աղջիկների յե-
տևից մտիկ մի՛ տաք, լրագիր կարդացեք, դասախոսություն գը-
նացեք, պրոֆմիլության շահերը պաշտպանեցեք: Մի բոպե ավել
աշխատեցիր, մի տառ չեղվեցիր՝ պրծա՛վ: Դադում է: Բայց ամե-
նից շատ ընկած է Դայու յետևից, վորը նախկին հյուրանոցա-
տեր է, հիմի հասարակ ծառայող:

— Սոկրատ, ի՞նչ է պատահել:

— Բշել պիտի տամ:

— Ո՞ւմ, ա՛յ տղա:

— Ա՛յ, եդ բանվորադյուղացիական թշնամուն:

— Ինչո՞ւ:

— Ելեմենտ ա, կոնտրբուկյուցիա յա անում:

— Կոնտրբուկյուցիա՞:

— Բա՞ս: Հենց ետոր: Ծառայողների հետ կոլեկտիվ ժողով
սարքեցի: Ասում ա եդ թողեք, պոյեդդի վախտ ա, պասաջիր
կդա: Այ՛նի, դալում ա՝ դա: Նոմեր չի՞ ուզածը: Կտանք: Մենք
մեր գործը գիտում ենք: Մա ջոկ, նա ջոկ: Ամա դու չես իմանում.
նրա միտքը ուրի՛շ ա: Ուզում ա նվաճողական գործ բռնի: Կա-
պիտալիստական աչքը Խորհրդային իշխանության վրա յա: Եդ-
պես ա անում, վոր բանվորադյուղացիական Փրոնտը թուլացնի:

Ու ահուելի բաշը թափ է տալիս.

— Ամա աչքը հանելու յեմ: Կթողամ վոր բանդիտիզմ անի՞:
Ենդո՞ւր համար եմ ահուիների մեջ քաղաքացիական պատերազմ
տվել, վոր սա եսպես սարտատ թաներ սարքի՞: Դուրս եմ գցել
տալու եդ ուժիմին:

Իսկապես «խաթա»:

Բանակումը է գնում, պրոֆմիլություն, դասախոսություն,
կինոյից է խոսում, բուրժուաներից, բանվորներից:

Անցյալ որն ել թատրոն եր գնացել:

Դային բերանը ծամուում է:

— Մին հարցնողը ըլի, սրա հի՞նչ պենն ա թեատրը, յա կի-
նոն ու կուրը... Այլի դու մեկիք-կնյազի թո՞ւն ես, նամեանի՞ք
ես հի՞նչ ես: Չոլի արջ, բայ թողնես՝ գնա սարիցը քար թոլ ա-
նի:

— Սոկրատ, ուրիշ ի՞նչ կա, ի՞նչ չկա:

— Իսկի: Լիկվիդացիա յեմ անում: Են ա բոլոր գրեցը գի-
տեմ, մնացել է մի երկու հատ:

Վո՞րտեղից եր սովորել: Ի՞նչքան ժամանակ, բայց չուտով
արդեն գիշերները ժամի 11-ին, 12-ին, սանդուղքից բարձրանա-
լիս լսում եյի Սոկրատի ձայնը:

— Ասանգլի... ահասան պարլամենենտում... ոտողային մի-
նիստը Մամվել Հորնը...

— Սողոմոն իմաստունից անցկացար, — մրթմրթում էր Դա-
յին, — կազեթ կարթացողիս մտիկ, պրիփիսոր է դառել գլխիս:
Կա՛ց դու...

Բայց Սոկրատի պետքը չի: Աշխարք դրստելու հետ է: Դուռն
եւ վոր դուրս է գալիս՝ վայ թե պահակ գնացող մի նորավարժ
կարմիր բանակային տեսնի:

— Ի՞նչ ես քոստըրոստացնում, լա՛վ վոտն արա, մե՛կ, յեր-
կու... Ղամարլուի Փրոնտում պիտի ըլեյիր, վոր քոստըքոստը
ցույց տայի քեզ...

Նորավարժը ժպտում է ու անցնում:

Ու «խաթան» չվզվացնելով ներս է մտնում: Դային առաջն է
յեղնում:

— Հը՞, ամանները սրբեցի՞ր:

— Սրբած ա... ու չվացնում է:

— Դե հիմի վերևի պոլերն ավլի:

— Ավլած ա... ու չվացնում է, գնալով իր բանին:

— Լիրբ, — մրթմրթում է Դային նրա յետևից ու ձեռները քա-
մակին «տերողորմյան» քաշելով գնում դուրս՝ սիրտը թեթեաց-
նելու:

Բայց խաթան հանգիստ չէ: Մի շարաթ է ինչ վոր կուտցել է
մի թղթի վրա: Ճկում է, տնքում: Բան է գրում կարճես:

— Սոկրատ, ի՞նչ բանի յես:

— Ձեկուցում ա: Պրոֆմիությանն եմ տալու, վոր մեր հյու-
րանոցի աշխատավորության շահերը պաշտպանի:

Մի շարաթ է, վոր Դային ել չի խոսում: Դեղնել է, չրթունք-
ները դողում են: Նկատողություն է ստացել «վերևից» թե «Մար-
տիրոսին չի կարելի մասնավոր գործով շուկա ուղարկել և ութ
ժամից ավելի աշխատեցնել»:

ՅԵՐԵՔԸ

Յերկինքն այսպես է լուսավոր ու բարձր, վոր կարծես բարձրացել ես աշխարհի կտուրը և այնտեղից ես մտիկ տալիս նրա անհունությանը: Արարատյան դաշտի շուրջը լեռները արծվենի թևերը լայն բացած շուրջպար են ճախրում յեթերքում: Մինչ գիժացը յերկու Մասիսները արծաթե սաղավարտները գլխներին կանգնել արևելքի դարբասի առաջ՝ անքթիթ մտիկ են տալիս հեռավոր աշխարհների կողմը:

Հուլիսը կրակում է:

Նստած է Սյոման, — սահմանապահ զորամասի հրամարդից մի ջլուտ յերիտասարդ, — իր հողե տնակի դռան, մեջքը տվել պատին, պղտոր աչքերով մտիկ է տալիս դիմացը: Այնտեղ փրփրած ափերի հոնքերի տակից պսպղում են Արաքսի դիվական աչքերի ձերմակուցները:

Իրենից քիչ հեռու յերկար հողե պարիսպներ են, վորոնց մեջ չուում են ցից-տնակներ, այգեպանների գիշերային ապաստանները: Գյուղի բնակիչները ցրված են այդ այգիների ու բոստանների անկյունները, և մեջտեղ մարդ չի յերևում: Սյոման անծանոթ է նրանց լեզվին, նիստ ու կացին: Դրանք թուրքեր են և հայեր, վոր միայն մի վորևե քաղաքական տոնավաճառի ժամանակ յերևում են գյուղի փոքրիկ հրապարակում: Այնտեղ է հավաքվում նաև սահմանապահ զորամասը, ոգը լցվում է անհասկանալի բարբառների աղմուկով, վոր իր իմաստով հասկանալի չէ ուս, թուրք և հայ բաղմության համար: Սյոման խանդավառ ճառ է ասում, վորի լեզուն շատ էլ չեն հասկանում, բայց բոլորը ծափահարում են, հավանության ուռաներով թնդացնում ոգը, այնուհետև զորամասը հավաքվում է ակումբում, ուր Մաքսիմը, Սյոման և յերրորդ սրանց ընկերը՝ Միտայն խոսում են կարմիր բանակայինների հետ:

Ապա որն անցնում է և գալիս է լի որը իր գործնակա՞ն, բազմազառ հարցերով: Զորամասը, վերևից յեկամ թղթերը, մաքսանենդները, ակումբային գործերը, կուսակցական ժողովները, բջիջը, կոլեկտիվը — սրանք լցնում են Սյոմայի կյանքը: Բայց հենց մի րոպե դադար է առնում այս ամենը և նա նստում է Արաքսամերձ անապատի շամբերում, իր տնակի առջև, ճանճուլթը մոտենում է և կատվի պես քսվում նրան:

Մյուս կողմից էլ շոգը հարվածում, հաղթում է ամեն աշխատանք, լուում է ակումբը, զորամասը, գյուղը: Յեվ որերն սկսում են ծանրանալ: Արևը լուցկու պես պայթում է արևելքում, հրդեհում որը, ոգը բոցավառվում է դաշտի լայն հնոցում, թիերն ու փշերը ալրվում, խարկվում են, ապա հրդեհը կղզիանալով արևմուտքում նվազում, դառնում է մի վերջին կայծ և մարում է սպառված մոմի նման:

Այնուհետև ավելի չե լուում անապատը և նոթերը կիտած ալանջ դնում միայն իրեն լսելի ինչ վոր ճայների:

Իր ծառայության գործերից ազատ ժամանակը Սյոման գնում է Մաքսիմի մոտ: Մա նրա հին ընկերն է, քաղաքացիական կռիվների ընկերը, ամուսնացած է: Մարուսիան, մի շատ գեղեցիկ արարած, մտերիմ է Սյոմայի հետ, սիրով ընդունում է նրան, և նրանք յերեքով շատ անգամ նստում են մինչև կես գիշեր, ասում-խոսում:

Մաքսիմը Սյոմայից մի տարի առաջ եր յեկել Արաքսի ափը ծառայության: Յերը Սյոման յեկավ՝ Մաքսիմը ավելի մտերմացավ նրա հետ: Մարուսիան իսկույն համակրեց նրան, և ամուսինները նրան դարձրին իրենց տան մարդը:

Առավոտ, յերեկո, ուշ գիշեր — Սյոման կմտներ նրանց մոտ թեյի, ճաշի թե զրույցի, և միևնույն է՝ Մաքսիմը տանն է թե վոչ:

Մարուսիայի և Մաքսիմի ընկերությունը մի փոքր մեղմացնող ժպիտ է Սյոմայի համար սահմանապահ կյանքի շոր ու ցամաք անապատում:

— Բարի յերեկո՛, Մարուսիա:

Յեվ Սյոման կանգնեց Մարուսիայեց տան պտտուհանի առջև:

— Բարի՛ յերեկո, համեցե՛ք ներս,—զընգաց Մարուսիայի ձայնը նեղ ու մուխ պատուհանից:

— Մաքսիմը տա՞նն է:

— Վո՛չ, դեռ չի՛ յեկել:

— Ինչպե՞ս, դեռքըով պիտի գար:

— Վո՛չ, ավտոմոբիլով կգա: Արի ներս:

Սյոման մտալ անճառնի սենյակը, վորի հատակը հող էր և առաստաղի անտախտալ՝ գերսանների յեղեղներից հաճախ կարիճներ են կաթում և ոճեր կախվում:

Անկյունում մռայլում էր մի հնադարյան մահճակալ, վորի վրա հանգստանում էր ամուսինների անկողինը: Յերեք տարուրեւ ձագերի նման կպել էյին իրենց մորը—սեղանին:

— Ինչպե՞ս ես, Մարուսիա:

— Շոգ ե:

— Ըհը՛:

— Ի՞նչ ես անում:

— Ձանձրանում եմ:

— Գիտես ի՞նչ նորություն,—չարածճի ծոր տվեց Մարուսիան մանրիկ ժպտալով:

— Ի՞նչ, ցնցվեց Սյոման:

Մարուսիան տարտամորեն զգաց այդ ցնցումը, բայց իրեն հաշիվ չտվեց: Ինչպես և Սյոման: Բայց բնազդորեն դժկամակեց:

— Մորաքույրս ինձ ձմեռս հրավիրում է Մոսկվա: Լավ չե՞:

Ու աչքի տակով նայեց Սյոմային:

— Լավ է, ինչո՞ւ չէ,—ասաց Սյոման ներքին դժկամակությունը խտացնելով:

— Ձե՞, լավ կլինի մի անցնեմ Մոսկվա: Այս անապատի լուսթյունից հետո...

— Այո, գուցե:

— Ախր մի տես ի՞նչ լուսթյուն է: Կարծես գերեզմանի մեջ ես:

Մարուսիան մանրաժպիտ մտիկ տվեց Սյոմային և չարածճի ժպտաց.

— Իսկ դու չե՞ս ուզում Մոսկվա:

— Վոչ, ինչո՞ւ:

— Ձե՞ս ձանձրանում:

— Ե, ի՞նչ կտա ինձ Մոսկվան՝ յեթե ձանձրանամ ել:

Մարուսիան վառեց պրիմուսը և թեյամանը դրեց վրան:

— Սյոմա՛, լսիր,— ասաց Մարուսիան,— դու ինչ վոր Ֆլեգմայի մեջ ես վերջերս, ի՞նչ է պատճառը:

— Միթե՞ Ֆլեգմայի մեջ եմ,—հարցրեց Սյոման ցրիվ արտահայտությամբ:

— Այո, դու ինչ վոր ժանդոտված ես թվում:

— Կարելի չէ:

Նրանց զրույցը չէր կալում, բայց իրենց համար անախորժ չէր: Դա նրանց սովորական ձևն էր: Այս կցկտուր հարց ու պատասխանները նեւած քարերի ընդհատ աղմուկների պես վրդավում էյին սենյակի և դաշտի լուսթյունը: Ու հենց մեկն ու մեկը դադարում էր խոսելուց կամ յերկուսով մի բոսկ լուսթյունը անապատի լուսթյունը լափում էր, մերվում նրա հետ՝ ճնշելով նրանց յերեակայությունը:

Մարուսիան բաժակներն էր սրբում:

— Լսի՛ր, Մարուսիա,—հանկարծ դարձավ Սյոման նրան առանց մտածելու թե ինչու,—դու Մաքսիմին սիրո՞ւմ ես:

— Այո, սիրում եմ, հետո՞ ինչ:

— Շա՞տ ես սիրում, սրտի՞ սիրով, թե հենց այնպես, սովորական:

— Ձգիտեմ, չեմ մտածել: Յես Մաքսիմին... Բայց ինչո՞ւ յես հարցնում:

— Ձգիտեմ, հենց այնպես:

— Այո՛, վողորմած տե՛ր,—կատակով ծոր տվեց Մարուսիան,—«խոնարհաբար» սիրում եմ իմ ամուսնուն, «հնազանդ եմ նրան» և այլն:

— Ինչպե՞ս յեղավ վոր ամուսնացաք:

— Մեր ամուսնությունը մենք էլ չիմացանք: Մաքսիմը լավ աղա յե, այնքան լավ, վոր իսկի էլ չիմացանք թե ինչպես սկսեցինք իրար հետ ապրել: Մենք հետո տեսանք վոր ամուսիններ ենք: Չադս դնացինք հայտնի ձեականությունների համար, վոր մի տեսակ պարտադրում է Մաքսիմի ծառայությունը, կուսակցությունը...

Սյոման անգամ իրեն համար աննկատելի ինչվոր բավականություն էր զգում Մարուսիայի այս բացատրություններից: Նրան զբաղեցնում էր ուրիշի կյանքի ուրախ, ջերմ անկյունները

գիտելու այս փորձերը: Նա միայն շատ ուրախ եր, վոր իր մտերմությունը Մարուսիայի և Մաքսիմի հետ թույլ եր տալիս մտնել սրանց ներքին աշխարհը և դիտել, զվարճանալ ուրիշի բախտով: Յեւ այս հեռավոր անապատի կարիճների և ոճերի հարեանության մեջ, ուր խանձված տարածությունը տխուր նստում ե վըրադ որնիրուն, ուր ամեն ինչ դաժան ու չոր հայացք ունի—այս բոլորի մեջ այս սենյակը, այս կնոջ ներկայությունը մի մեղմացնող ժպիտի յե նման: Կյանքի ժպիտը:

— Եյ, դո՛ւք, այս ի՞նչ սիրո բացատրությունների մեջ եք,— լսվեց պատուհանից մի մեղմ ձայն:

Յեւ իսկույն ուրախ.

— Մարո՛ւսիա:

— Ոհո՛, Մաքսի՛մը, արդե՛ն:

Յեւ Մարուսիան վեր թռավ, վազեց դուրս:

Մաքսիմը ներս մտավ և աչքը դցելով պրիմուսին ծիծաղեց.

— Հիմարուհի՛, ջուրը յեռում ե, թափվում, իսկ սա ժամանակ ե գտել սիրային հեքյաթներ պատմելու իր հերոսին:

— Ո՛յ, ո՛յ, ո՛յ,—արեց Մարուսիան և վազեց դեպի պրիմուսը:

Մաքսիմը բեռնավորված եր զանազան ուտելիքներով և մի ահագին սեխով:

— Դու ո՛ւր ես կորել, չես յերկում,—դիմեց Սյոմային Մաքսիմը՝ ձեռի կապոցները դնելով սեղանին:

— Տանն եյի:

— Ինչո՞ւ յերեկ չեկար ճաշի: Սպասեցինք:

— Ո՞վ խոստացավ դայու:

— Բայց չոք եմ ասո՛ւմ, հա՛, ուղղակի լափում ե մարդու:

— Ի՞նչ կա քաղաքում,—հարցրեց Սյոման անտարբեր:

— Հա՛,— թուով տեղից Մաքսիմը— դու կարող ես ինձ շնորհավորել: Հասանի թագցրած կոնտրաբանտը գտնվել ե քաղաքում: Ախար սատանան տանի, յես միշտ ասում եյի, վոր նա իր հետ միայն ամեկին էր չի բերել:

Սյոման հրմ արեց ու լռեց:

— Իսկ դու Կասո՞ւ յես թթվել,—կողքանց նայեց Մաքսիմը Սյոմային —եհե՛, արդեն ճկում ես ծառայության տակին: Մի տարի ել՝ չկա:

— Հիմարություններ:

— Իհարկե: Լսի՛ր, Մարուսիա ձեռոս Մոսկւա յ ուղում գնալ:

— Հա, ասաց:

— Ասում եմ, չթողնեմ:

Մարուսիան ծիծաղեց միայն:

— Մի որ չենք դիմանալ այս քանդվածում, այնպես չե՞, Սյոմա: Ո՞վ կտա մեկ թեյ, ճաշ, նվաղ... Յեւ հետո տխուր կլինի, սատանան տանի...

«Այո, տխուր կլինի» համաձայնեց մտքում Սյոման:

— Յեւ տխուր ե այստեղ, Սյոմա, նկատո՞ւմ ես,—կրկնեց Մաքսիմը:—Աչքդ քցում ես այս անապատին՝ սիրող չարանում ե: Մեկ-մեկ վոր տուն ես գալիս՝ սիրող կարծես ծաղկում ե:

Սյոման դարձյալ հրմ արեց միայն:

— Ճիշտ ե, գործը շատ ե, ժամանակ չունես տխրելու, բայց հանգստի ժամերին սիրող ճաքում ե:

Մաքսիմն սկսեց խոսել մաքսանենդների մասին, այնտեղից անցավ գինվորական վարչության նորություններին, քաղաքի անց ու դարձին:

— Գիտե՞ս ինչ հաջողեցրի քաղ բաժնում—կինո՞ մեր ակումբի համար. այս կիրակի բերում են,—ասաց Մաքսիմն ու նայեց Սյոմային:

Սյոման նորից հրմ արեց:

Արդեն թեյը պատրաստ եր: Մարուսիան թարմ թեյը ածեց պղպա՛ն բաժակների մեջ և առաջ բերեց:

Սենյակում բուրեց թեյի ախորժեղի բուրմունքը:

Մաքսիմը ձեռները չփեց.

— Մարո՛ւսիա, գիտե՞ս ինչ թխվածքներ եմ բերել:

Մարուսիան դատարկեց տոսլրակները և սկսեց ծիծաղելով քննադատել ամուսնու ճաշակը:

Սենյակը լցվեց նրա ծիծաղով: Տրամադրություններն աշխուժացան:

Մարուսիան նստեց Մաքսիմի կողքին և ծաղրադեմ կողքանց մտիկ տվեց նրան.

— Իսկ թաշկինակներն առա՞ր, թե փողը մեկիտանում թողիր:

— Փա՛ռք ստածո, դեռ ինձ ձեռների վրա տուն չեն բերել,— ա՛յ թաշկինակներդ:

Յեւ զրպանից հանեց բարակ թղթի փաթեթը:

— Հա՛, ապրի՛ իմ «մարդը»—գոչեց Մարուսիան, վրա պըրծավ թաշկինակներին, բաց արեց և բռնեց ողի մեջ:—Ի՛նչ հրաշալի բաներ են: Դրա փոխարեն կարելի չե քեզ մինչև անգամ սիրել:

— Տե՛ս, գուցե խկապես մի ոք ել սիրահարվես վրաս, — ժպտաց Մաքսիմը:

«Իբր թե չեք սիրում իրար» — ասաց մտքում Սյոման՝ միաժամանակ բարեմիտ և խանդով:

Մուժն ընկել եր արդեն: Բայց նրանք թեյը ձգելով և սկսելով ընթրիքը, ասում կատակում եյին, առանց ուշ դարձնելու պատի ավերակ ժամացույցի անշտորհք չխկչխկոցին, վոր ամեն բուպե ձանձրալի կրկնում եր, թե կյանքն անցնում ե:

Սյոման քիչ-քիչ տաքացավ, սրտի անհասկանալի փշերը հալվեցին, նա դարձավ բարի մարդ և սկսեց անգամ յերգել: Ել շեր զգում, թե ինքը մի փուռ է յերկու վարդենու մեջ կամ մի վարդենի յերկու կրակի մեջ:

Դուր յեկավ նրան այն զգացումը, վոր ինքը չի նախանձում նրանց, չի խանդարում, վոր ինքն ել միանում է ամուսինների ուրախությանը: Կարծես մի ուրախություն յերեք սրտի մեջ:

Մարուսիան նվագող եր: Վերցրեց գիթառը և սկսեց տընկտընկացնել: Ակորդները թախժով դողանջեցին: Ապա այդ թաղծի միջից դուրս թռավ Մարուսիայի յերգը, ինչպես զնգուն ճիչով թռչունը՝ վարդի թփերի սոսափից:

Յեվ հեռավոր Արաքսի յեղեգնուտների մեջ, գիշերային լուսթյան ծոցում Մարուսիայի յերգը Սյոմային ու Մաքսիմին հիշեցրին Ռուսական դաշտի կանչող հեռաստանները:

Մաքսիմը վոտը զարկեց գետնին.

— Սատանայ՛ն տանի, հիշո՞ւմ ես, Սյո՛մա, այն գիշերը, վոր յես ու դու գերի ընկանք սպիտակների ձեռքը: Հիշո՞ւմ ես՝ վիճում եյին թե քանի ժամ կապրենք. յես ասում եյի յոթը, դու թե՛ յերեք: Ինչպե՞ս փախանք, ի՞նչպե՞ս պրծանք: Յեվ ահա քանի՞ տարի յե ապրում ենք: Բայց ժամանակներ եյին, հա՛... .

— Հա՛, ժամանակներ եյին — բացվեց Սյոման, — ժամանակներ եյին: Կրա՛կ: Գինու պես խմեցինք ու հարբեցինք:

— Դառն ու դաժան եր, բայց ըս՛վ եր հեղափոխությունը: Զե՛:

— Ըհը՛:

Ու յցնում եյին կոնյակը:

— Սյո՛մա, — գոչեց Մաքսիմը տաքացած:

— Ասա՛:

— Սյո՛մկա, մեկ ուզում եմ Մարուսիային ուրախացնեմ, ուղարկեմ Մոսկվա, մեկ ել չեմ ուզում: Սատանայ՛ն տանի, տխուր կլինի, ի՞նչ խորհուրդ ես տալիս:

Մարուսիան խորամանկ ժպտում եր:

— Թո՛ղ, հիմար մի՛ լինի, թող զնա ուրախանա՛: Հը՞, Մարո՛ւսիկա, — վեր թռավ դեպի նա Սյոման — դնա՛ Մոսկվա, սրան մի յսիր: Լավ չեմ ասո՞ւմ:

— Ես՛տ լավ ես ասում, — պատասխանեց Մարուսիան նվագը չկտրելով — դրա համար ել սիրում եմ քեզ:

Հետո թռավ սեղից, խրեց կոնյակի բաժակը և անսովոր շարժումով վեր բարձրացնելով.

— Քո կենա՛ցը, Սյոմա:

— Եո՛ւ, սպտանայ՛ն տանի քեզ, Սյո՛մա, — գոչեց Մաքսիմը, — դու իմ կնո՞ջ սիրտը գողացար: Կենա՛ցդ:

Հետո դարձավ Մարուսիային և թեև փաթաթելով նրա վզին ասաց վողեվորված.

— Թողնո՛ւմ եմ, Մարո՛ւսիկա, գնա՛:

— Բրա՛վո, բրա՛վո, իմ Մաքսի՛մո, — ասաց Մարուսիան կատակով — դրա համար կարելի չե քեզ համբուրել:

Ու շրթունքները մոտեցնելով թեթևակի փչեց Մաքսիմի յերեսին:

Մարուսիան կրկին վերցրեց գիթառը և նոր տարափով թափ տվեց նրա լարերի հնչյունները: Դա «կաղաչիկ» յեր: Մաքսիմը թռավ ու սկսեց հողի հատակին տոփել վոտներով:

— Ա՛յ սատկես դու, այդպե՛ս, — վորոտաց Սյոման ու ինքն ել թռավ: Յերկու ընկերների աչքերը պսպղացին դիվական ցուրբերով: Նրանց մաղերի խոսուպները ցնցահարվեցին, ու յերկու հեծգնդի զինվորականները կարծես թռան իրենց ձիերի վրա ու ուղջան:

Մրցման կերպարանք առավ պարը, յերը նրանք դեմքերը վրձուական, աչքերը պղոկած ամեղիների պես սկսեցին իրար վրա սպառնալից պսպղացնել ու մրրկել, կարկտահատել դետինը:

Վայրի բնագոյը, ինչ վոր վերհիշումներ կոնիւնների, հարձակման, իրար բղկաելու կրակը բոցկլտաց նրանց դեմքին, և յերկու յերիտասարդները, վորոնց մկանները պիրկ ոճերի նման վաթաթվել էյին նրանց, վոսկորներին՝ կարծես պատրաստ էյին իրար զարկվելու և մի վայրկյանում վոչնչացնելու իրար:

Վոլորվեցին, փոփոացին, ինչպես յերկու հնոցներ ողի մեջ ու հանկարծ գիթառի տարափը մի ուժգին հարվածով մտրակեց նրանց, տեղն ու տեղը հանգրեց, ու ինքն ել դադարեց:

Կանգ առան սաստված, քրտնաթոր, և հեվիհեվ նստեցին սեղանի շուրջը:

Մաքսիմը լցրեց կոնյակը:

— Մարուսկա՛, կենա՛ցդ:

— Կենա՛ցդ, Մարո՛ւսկա, — դոչեց Սյոման, և յերկու ըմպակները արագ նետվեցին կոկորդներից ներս:

Արդեն կես գիշեր էր:

Մարուսիան սկսեց յերազել Մոսկվան: Սկսեց բարձր մտածել, հետն ել մատներով արթնացնել գիթառի վորևե քնկոտ ակկորդը:

Նրանց գրուցը թևերը կախեց: Հոգնություն յեկավ վրաները: Գաղցր հոգնություն— ժպտուրախությունից:

Սյոման սկսեց դիտել Մարուսիային: Նա աճում էր իր գեղեցկուծթյան մեջ այդ գաղջ գիշերի, փշատիների դադտադողի հարբեցման, կոնյակի հոտի և ծղրիդների խանդավառ ճովողյունի մեջ:

Սյոման անկիրք էր նայում Մարուսիային, ինչպես մարդ կնայի իսկական գեղեցկուծթյանը: Պարը՝ տղամարդու հպարտ խոյանքը, ասպետության գեղեցիկ զգացումը թույլ չէր տալիս Սյոմային ուրիշ կերպ նայելու այդ գեղեցիկ կնոջը: Յեվ այդպես նայելը դուր էր գալիս նրան այդ րոպեյին: Այո, Մաքսիմը իր արյան ընկերն է, միասին են կովել հեղափոխության համար, վիճել մահի հետ, միասին սողտովել մահից և ահա միասին են աշխատում սոցիալիզմի կառուցման մեջ:

Մարուսիան հանդարտ նվագում էր: Մեղմ ու պարզ էր յեղանակը: Նա վոտը վոտին, լիքը կուրծքը գիթառի վրա կախած՝ պոկում էր հնչյունները: Նրա յերկար ձկուն հասակը, բարձր սրբունքները, խուզած կարճ մազերի խոպոպները և խաղաղ մատները, վոր հպում էյին լարերին՝ իսկապես հիացնում էյին Սյո-

մային: Բայց յերգը, պարը, նվագը նրա սիրտը լցրել էյին բարձր զգացումներով:

— «Շա՛տ ե գեղեցիկ Մարուսիան, բայց և Մաքսի՛մը լավ տղա յե» — սկսեց մտածել Սյոման՝ առանց հաշիվ տալու թե ինչո՞ւ յե համեմատում: Սակայն զգաց, վոր այդ համեմատումը իրեն մի հանգիստ մտքով է տոգորում, ներդաշնակում իր զգացումները:

Ուրախացավ, վոր այդպես է:

Նա աչքով մի անգամ ել գրկեց Մարուսիայի բարձր, կառուցիկ հասակը, վոր ուռնու պես ձկվել էր գիթառի վրա, և նկատեց նրա կաթնագույն մորթին, վոր ցայտել էր նրա ուսադլին: Սյոման աչքերը փախցրեց դրանից, հետո նայեց Մարուսիայի վայելուչ վոտներին, գողտրիկ տուֆլիների մեջ:

Ու հանկարծ վեր թռավ:

Մարուսիան զգաց նրա աչքերի պղտորությունը և բնագոյով հասկացավ, վոր իր վոտներից էյին: Բայց հեռու չգնաց, չմտածեց ավելի, քան կմտածի մի գեղեցիկ կին, վոր սովոր է ամենքի հայացքին իր մարմնի վրա, վոր և ամեն անգամ ել «վորևե բան չի նշանակում»:

«Սյոման դիտում է իմ գեղեցկությունը» — անցավ նրա մըտքով: Սովորական հիա՛ցք...

Մարուսիան վեր թռավ, գիթառը նստեց անկողնի վրա և սկսեց քայլել սենյակում: Նրա սլացիկ յերկար հասակը, շնորհալի բարակ վոտները բեկրեկվում էյին հպարտ շարժումներով: Նա գնաց դեպի բաց դուռը և հենվելով նրան՝ սկսեց դիտել դուրսը: Դուրսը մութն էր: Յերկինքը իր կրակի քրտնքի կայլակները ճակատին ժպտում էր անհասկանալի հավերժության ժպտով: Ու Մարուսիայի խոպոպները ու կիսադեմը թաղվելով նրա մուգկապույտ Ֆոնի մեջ՝ նկատվում էր իրև պատկեր նրա վրա գծագրված: Ֆոնի մի կողմում ուրվականի պես մոայլվում էր Մասիսի սիլուետը:

Գիշերը խորանում էր:

Մարուսիան քթի տակ մի յերգ մոմալով յեկավ նստեց իր տեղը:

— Նո՛ւ, բարի գիշեր, յես գնացի, — ասաց Սյոման և խլելով իր պտուղիկ զգակը՝ ծուռ կպրեց ծոծրակին և դանդուրները թափեց հանդուգն ճակատին:

— Ինչո՞ւ յես փախչում, դեռ կա՛ց, — վեր թռավ Մարուսիան:

— Վո՛չ, վաղը որսպահ եմ:

— Իստարկ բան ե, քի՛չ քնիր, — պնդեց Մարուսիան, — նըստի՛ր:

Ու քաշեց թևից նստացրեց:

— Չե՛, Մարուսիա, պիտի գնամ:

— Ի՞նչ անհամն ես: Նստիր ելի՛ր — ասաց Մաքսիմը և կոնյակը ւցրեց:

— Վերցրո՛ւ, — դռնից նա, վերցնելով իր ըմպակը:

Նրանք չեյին խոսում, այլ արմնկելով սեղանին, ահանջ եյին գնում Մարուսիայի նվազին: Յերկար կշարունակվեր այս, յեթե վերջապես Սյոման տեղից չչարժվեր:

— Ե՛հ, շնորհակալ եմ, լավ յերեկո անցկացրինք: Բարի գիշեր:

— Բարի գիշեր՛ր, — հնչեց Մարուսիայի հստակ, ուրախ ձայնը:

— Ե՛հ, անհամն ես, բարի գիշեր — մոռաց Մաքսիմն ու վեր կացավ ճամբու դռնից Սյոմային:

Սյոման դուրս յեկավ Մաքսիմենց սենյակից և մտնելով խոտերի ու մթուժյան մեջ՝ մեքենայորեն շոշափեց ատրճանակը:

Անապատը խոժոռեց գեմքը նրա վրա և այրված թփերն ու ազգուն փշերը նոթերը կիսեցին՝ մթնաթաթախ գլուխները ցցելով այստեղից այնտեղից:

Քայլում եր Սյոման և նրա կոշիկները ոթիմով փսիսում եր գետինը:

«Լավն ե Մաքսիմը, Մարուսիան ել լավն ե» — կրկնեց Սյոման մտքում և տխրեց, վոր գիշերվա տարածումը բաժանեց իրան այդ գույգից, վորոնցից նա մի ջերմութուն եր ստանում այդ անպատի մեջ:

Սյոման մտածում եր Մարուսիայի մասին: Բայց իսկույն Մաքսիմի պատկերը գալիս կցվում եր նրա պատկերին:

Մի անբացատրելի բարութուն եր գգում Սյոման Մաքսիմի մեջ: Բարութուն ընկերի, մարդու: Ձգաց, վոր ինքը սիրում ե նրան և ուրախացավ դրա համար: Կարծես այդ սերը նրան պետք եր մի ուրիշ խոովք խաղաղացնելու իր մեջ, ուրիշ խոովք, վորի պատճառը, վոչ ել եյութունը լավ չեր գգում:

«Հիմի նրանք մենակ են և Մաքսիմը նրան կգրկի, կհամ-

բուրի» — մտածեց Սյոման խուսափելով այդ մտքից:

«Արժե Մաքսիմը դրան, նա լավ կովող տղա յեր: Մարուսիան ել արժե նրան» — ավելացրեց Սյոման, հեռացնելով առաջին մրտածմունքը:

Յեվ սրա նման մտքեր սկսեցին պտտվել նրա ուղեղում, ճախրել, հեռանալ, մոտենալ:

Սյոման սկսեց մտքերն ուղղել իր վաղվա անելիքներին կողմը: Թղթեր կան վարչութունից, վորոնց պետք ե պատասխանել: Սկսեց կազմել այդ թղթերի բովանդակութունը:

«Սյո, Մարուսիան գեղեցիկ ե», — մտածեց նա հանկարծ, ահամա: Նրանք հիմի գրկախառնվում են, և ինքը չի կարող այնտեղ լինել:

«Նո՛ւ, սատանան տանի» — փսիսաց նա անախորժությամբ և ձայնը բարձրացրեց:

«Ապա ի՞նչ պիտի անեն, հիմա՛ր»...

Յեվ ծխախոտ վառելով քայլերն արագացրեց:

«Մարուսիան լավն ե և բարի. նրա մասին վոչինչ վատ չպիտի լինի մտքումդ: Վերջապես ի՞նչ գործ ունես ուրիշի բախտավորության մեջ: Տղամա՛րդ յեղիր»:

Յեվ զգաց, վոր մի զղացում բարձրացնում ե իրան: Տղամարդու զղացումը հանգեպ իր ընկերոջ: Այնտեղ իր ընկերը սիրում ե մի կնոջ, ինքը նրանց բարեկամն ե ու ընկերը: Նրանք մինչև գիշերվա կեսի վերջին ջերմ խոսքը, յերգն ու հյուրասիրութունը բաժանեցին իր հետ: Ավելին ի՞նչ կարող եյին անել: Յեվ ինչ բաժին վոր ինքը ունի Մարուսիայի հարցում — բայց ի՞նչ բաժին... — Նա այդ բաժինը գիջեց ընկերին, ջնջեց այն անախորժ թախիծը, վոր սողոսկել եր իր սիրտը՝ առանց վոր նա հաշիվ տար իրեն:

Առավոտյան, յերբ Սյոման գարթնեց՝ առաջի վայրկենի զգացումն այն եր, վոր իրան ինչ վոր անախորժ բան եր պատահել և յերկրորդ վայրկենին հասկացավ: Մարուսիան... Յեվ տհաճութուն զգաց, տհաճութուն խաղաղ տղամարդու, վորի կյանքը խոտվում ե մի նորութուն: Ուղեց վեր կենալ — գործի ժամանակ եր, բայց միայն թևերն հանեց դուրս և ծխախոտը վառելով՝ սկսեց մտածել:

Մեղկութուն եր գալիս վրան, չեր ուզում վեր կենալ: Յեվ

Ծխելու դուրեկանության պես քաշում էր նրան յերեկվա անցու-
դարձի հուշը: Նա յերկար կմնար անկողնում՝ յեթե ժամանակը
չխթաներ նրան: Վեր թռավ անկողնից և սկսեց արագ հագնվել:
Լվացվելու սառը ջուրը գրգռեց նրա շարժվելու տրամադրու-
թյունը: Յեվ նա առանց մի բան ուտելու գնաց պարետային վար-
չություն:

Ամբողջ կեսորը նա գլուխը մխրճել էր թղթերի ու գործերի
մեջ: Դա նրան զբաղեցրեց և ուրախացրեց:

«Վերջապես ի՞նչ եմ ուզում... Մարուսիայի՞ն: Վոչ, իհարկե:
Ի՞նչ հիմարություն է այդպես մտածելն անդամ»...

Յեվ նա ձեռքը թափ տալով անցնում էր ուրիշ թղթերի:

Գործերի, զբաղմունքի յեռ ու գեռի մեջ նա նկատեց, վոր
Մարուսիան իր հրապուրչով այնքան էլ խոցելի չէ նրա համար,
և վոր գիշերս նա ուրիշ բան էր: Դրա պատճառը անշուշտ գիշե-
րային ժամն էր, կոնյակը, յերգը, պարը:

«Յեվ վերջապես մի՞թե յես կին եմ ուզում»:

Գործի տեմպը, կարմիր բանակայինները իրենց բողկի պես
առողջ դեմքերով, պաշտոնի հոգսերը մի շնչով փչեցին նրա գլբ
գոլլած յերևակայության վրա: Նա սթափվեց և ինքնիրան խոս-
տովանեց, վոր ինքը անձնատուր է յեղել ինչ վոր տարտամ, մեղկ
զգացումների, վորոնք հոգնած ու պարսպ ժամերի այցելու-
ներ են:

Թեթևացավ: Սկսեց սուլել: Պահակները բերին մի մաքու-
նենդի, վորին բռնել էին Արաքսի շամբուտում: Պահակը պատմեց
թե ինչպես բռնեցին: Նա ամբողջ գիշերը հսկելիս էր յեղել: Նրա
չոզից լղարած դեմքը և խոր ընկած կապույտ աչքերի մեջ մի
պողպատե խտություն կար, վոր վճռականորեն վանում էր ամեն
որինազանցություն: Սյոման ախորժանքով մտիկ տվեց նրա կենտ-
րոնացած դեմքին և հաճութամբ ընկավ իր պարտականության
վրա: Կյանքի ընդհանուր հոսանքը, նրա վոչ-անձնական հոգսը,
ուժեղ հորձանքը ազդու բալասան էլին Սյոմայի մեղկացող տրա-
մադրությունների համար:

Բայց դա կարճ տևեց: Սյոման գործը վերջացրեց, ճաչեց և
դարձավ տուն: Ընկնելով մահճակալի վրա՝ նա կարծես ընկավ իր
մեղկության և միայնության սրորոցը, վոր հաճելի և վտանգա-
վոր սրորով նրան քաշում էր դեպի մի թունավոր անըջանք:

Մարուսիայի կարասային իրանը հպարտ շարժումով լողաց
պատի, լուսամուտի և այլ առարկաների արանքից և թափանցիկ
մի Մարուսիա յեկավ կանգնեց նրա դիմաց:

«Կինը պե՛տք է, կյանքի մի պետք» — ասաց մտքում Սյո-
ման: — Հենց նրա համար է պետք, վոր նրա մասին չմտածես,
ինչպես ողի մասին: Սեր է, սովորություն է թե ինչ՝ կինը պետք
է. Յեվ վերջապես չի կարելի այսքան զբաղվել մի կնոջով: Ա՛յ՝
յեթե ինքն էլ Մաքսիմի պես մի կին ունենար այստեղ — մտքում
վոչ մի կին չեր լինի:

Նրան հանգստացրեց իր գործնական դատողությունը: Նա
հանգստացավ, վոր գտավ իր «տրամադրությունների» բուն պատ-
ճառը: Բայց մի՞թե իսկապես ինքը տրամադրություններ ունի:
Այո, ունի, անհանդիստ է: Նա մտածում է Մարուսիայի մասին:
Այո, ճիշտ է:

Բայց մի՞թե նա իրա՛, Մարուսիայի մասին է մտածում:
Իհարկե, վոչ: Լինե՞ր մի ուրիշ կին Մարուսիայի նման, նրա կող-
քին, իր միտքը կզնար նրա կողմը: Կսիրեր նրան կամ հենց այն-
պես, ժամանակ կանցկացներ հետը, և հարցը կլուծվեր:

Յեվ վերջապես ամոթ է իր պես տղամարդուն, հեղափոխա-
կանին, վոր կնոջ չըջաղդեստի համար այդքան միտք է մաշում:

Նա քնեց, և քանի վոր գիշերը քիչ էր քնել՝ ընկավ խոր և
կազդուրիչ քնի գերկը:

Սյոման քնած էր բավական: Բաց դռնից ներս մտավ մի սահ-
մանապահ՝ հրամկադմից, սուր հայացքով նայեց տախտի վրա
մեկնած Սյոմային և մնաց կանգնած:

«Վաղո՞ւց է քնել սա», ասաց նա կիսաձայն և մոտենալով
Սյոմային՝ սկսեց նրան թոթվել:

Սյոման վեր թռավ, բայց և իսկույն հորանջեց:

— Միտյա՞, վո՞ր սատանան քեզ բերեց:

Ու ձեռը տարավ ծխախոտի տուփին:

— Իսկ դո՞ւ վոր ջհանդամներն ես կորել: Ինչո՞ւ չեկար բջիջե-
թողովին:

— Ճիշտ է, հիմար բան եմ, մոռացել եմ: Յե՞րբ էր:

— Հիմարը այդ հարցն է: Որը հայտնի յե: Հը՞, ախպե՛ր ջան,
դու այդտեղերը ինչվոր գործեր ես բաց արել: Հիվա՞նդ է յիր:

— Վոչ:

- Ապա ինչո՞ւ չեկար ժողովին:
- Վոչ մի արդարացուցիչ պատճառ: Սխալվել եմ, մտից գցել եմ: Ել չի լինի:
- Այդ գիտե՞նք: Բայց ինչո՞վ ես զբաղված, վոր վերջերս պարտահանությունները թուլացրել ես:
- Վոչնչով: Ասում եմ ելի՛ր, ել չի լինի:
- Դրանով չես պրծնի: Վաղը կդաս բլի՛ջ և բացատրություն կդաս: Կինոյի հարցն ի՞նչ յեղավ, դրե՞լ ես Բաղրամին:
- Վոչ:
- Նո՛ւ, տեսնո՞ւմ ես: Այդպես չի կարելի: Բանակայիները վայրենի կյանք չեն կարող վարել այստեղ: Ռազիոն լավ չի գործում, կինո չկա: Ծոզ ե: «Անկյունը» դատարկ ե, պատի թերթը դառանցում ե: Կոյունտեսությունների մասին զեկուցումը պատրաստ ե:
- Վոչ, բայց կպատրաստեմ շուտով:
- Ախր գիտեմ, վոր քեզ մի ջան պատահել ե:
- Սյոման վեր թռավ տեղից:
- Միտյա՛, դու ինձ մի բան ասա, — վրա ընկավ նա, — դու յեկել ես այսոր ինձ կուսակցություն սովորեցնելու:
- Ի՞նչ, — խեթեց Միտյան փշի պես, — կուսակցություն սովորեցնելո՞ւ — ապա ի՞նչ ես կարծում: Այնպիսի կուսակցության վարպետներին, ինչպես վոր դու յես՝ կարելի չե յերբեմն սովորեցնել: Ի՞նչ ես քեզանով ներկայացնում, վոր շավորեցնեմ: Յեվ այդ վո՞ր մրվանից՝ յես ու դու այլ ևս կարիք չունենք վոր մեզ սովորեցնեն: Դու, ախպի՛ր ջան, այդպիսի խոսքերով ինձ չես վախեցնի: Սանձղ թուլացրել ես՝ պրծավ դնա՛ց:
- Թուլացրել՝ եմ՝ քաշիր:
- Նո՛ւ և բաչում եմ: Ասենք բլի՛ջը կքաշի, յես՝ ի՞նչ: Կուսակցություն ե:
- Սյոման տաքացավ.
- Լավ ե, գնա կա՛թ կեր և գլխիս ավետարան մի՛ կարդա:
- Կկարդամ և լավը կկարդամ — ձայնը բարձրացրեց Միտյան: — Ինչո՞վ ես պարծենում — անցյալո՞վդ: Ո՞վ չունի անցյալ, սատանան տանի: Ամեն մեկը յեթե քեզպես անցյալը շիրմա անի ու հետևը քնի՝ ո՞ւր կդնա:
- Դու հիմարություններ ես ասում — մեղմեց Սյոման — ի՞նչ

- անցյալ, ի՞նչ ապագա: Քեզ ասում եմ, միտս չեր. կարճ ու պարզ:
- Դատարկ խոսք ե, — համառեց Միտյան, — բլի՛ջում կասեմ:
- Հա՛, այդպես:
- Հա՛, այդպես: Հիմի ձայնդ կտրիր:
- Միտյան լուեց և հանելով ծխախոտը՝ նայեց շուրջը:
- Լուցկի՛ տուր:
- Սյոման վառեց լուցկին: Միտյան սկսեց ծխել:
- Ծոզ ե, սատանա՛ն տանի, — խոսեց նա մեղմ ձայնով, — չորս նորակոչներ ելի դողացրին: Յեմիլյանին ասացի կոնյակ բերի քաղաքից:
- Ասել ե՛՝ ձանձրանո՞ւմ ես, — ժպտաց Սյոման:
- Ինչի՞ պիտի ձանձրանամ, — նորից կծեց իր սուր հայացքով Միտյան, — կնիկմա՞րդ եմ, ի՞նչ եմ: Ի՞նչ, դու ձանձրանո՞ւմ ես: Սյոման չեր սպասում, վոր հարցը կվերադառնա իրեն:
- Յե՞ս, չեմ ձանձրանում, — ասաց նա տարտամ յեղանակով, — բայց կին չկա, ա՞յ բանն ինչումն ե:
- Կի՛ն, — ծոր տվեց Միտյան, — տես ի՞նչ ուզեց սիրտը: Ասավա՞՞ր եմ, ի՞նչ եմ, վորտեղի՞ց ստեղծենք:
- Չգիտեմ, բայց կնիկմարդը պետք ե, — ասաց Սյոման, և դգաց վոր այն չի ասում, ինչ վոր դուում ե: Յեվ նստեց տախտի վրա:
- Ի՛հ, — արեց նա, — հազար կին ել լինի այստեղ՝ կարծում ես մարդու սիրտը հեշտ կկալչի՞ դրանց... Կարծում ես մարդ կին ե ուզում հենց այնպե՞ս:
- Հապա վո՞նց:
- Կի՞նը, կինը պիտի ուրիշ տեսակ լինի:
- Կինը մի տեսակ ե լինում, հիմար, — կտրեց նրան Միտյան: — Կնոջ վոչ մի տեսակը չկա, ինչպես և սղամարդու: Մեկը վոր ձեռք ընկավ՝ մյուսներն ել արդեն գիտես ինչ են:
- Փիլիսոփա մի դառնա գլխիս:
- Ու վեր թռչելով՝ պատուհանից խլեց շախմատը.
- Դե նստի՛, նստի՛, քանի գլուխդ հիմար դրություն է՝ մի մատ անեմ քեզ:
- Սկսեցին շախմատ խաղալ:
- Թախմալի յե այս այրված անապատը, այս շողը, մոծակը, այս չոր հողն ու ջեռացած քարերը, — խոսեց Սյոման՝ աչքը շախմատի քարերին հառած:

— Թախծալի՛... ե՛հ, ստեպ չես տեսե՞լ: Քաղաքացիական կռիւի ժամանակ հիշո՞ւմ ես Աստրախանի ստեպները:

— Այնտեղ զբաղմունք կար, կռիւի: Նա չէր թողնում, վոր անխիճ թախիճը թափանցի հոգիդ:

— Իսկ այստեղ կռիւ չկա՞: Հիմա՛ր, սա պակաս կռիւ ե—
իմպերիալիզմի դեմ այս խաղաղ խրամատային կռիւի: Խրամատի մեջ ես, անխիճը: Չե՛ս տեսնում ինչպես ե արիքը բարձրանում: Ի՞նչ ասել ե անպատ: Արաքսի ափը— սա Միութեան ափն ե:

Նա վեր թռաւ, թողնելով շախմատը:

— Յես քեզ ճառ եմ ասում: Դու գիտես վոր դա ճշմարիտ ե, իսկ միւսներն ժամանակ թիփում ես քո հոգու մի անկյունում: Թափ տուր քեզ. յե՛կ բլիշ, գո՛րծ արա: Կոմունիստը— թախի՞ծ, հիմար հո չե՛ս: Միւսներն ե, սատանան տանի, Մոսկվա՞ թե Արաքս:

— Նու, նու, լաւ, շնորհակալ եմ քաղաքացիութեան համար — զվարթացաւ Սյոման: Նա Միտյայի մտքերի կարիքը չուներ, բայց Միտյայի խանդավառ զգացմունքները տաքացնում էին նրան: Նրան հաճելի թվաց իր հավատացած գործի մասին լսելը մեկ ուրիշի ջերմ խոսքերով: Դա սրտապնդիչ եր և կենարար:

Ու քանի խոսում եր Միտյան՝ այնքան ավելի նրա ածելանման պաղ աչքերը լցվում էին ջերմ փայլով: Նրա դաժան դեմքը մնալով դաժան՝ թվում եր մեղմ:

Բայց Սյոման զգում եր, վոր Միտյան ևս բավականութեամբ եր նկարագրում իրենց դրութեանը, վորով այս անապատը կապվում եր ընդհանուր հեղափոխական շարժման հետ, շարժման մեջ եր ընկնում և չէր թվում այնքան մոռալ ու լքված մի վայր: Վոչ, Արաքսի ափն ել աղմուկի մեջ ե: Նրանք այստեղ կատարում են մեծ գործի մի փոքրիկ մասը:

Այս գրույցը, Միտյան՝ իր պողպատե հասակով, կտրուկ, համառ մտքերով, խստակյաց այդ կոմունիստը նրան ուրախացնում, զբաղեցնում եր:

Յեւ նա համարյա չէր զգում այն, վոր նա անվանում եր «թախիճ»:

Նրանք խաղացին և խոսեցին մինչև մութն ընկնելը: Հետո թեյ խմեցին: Յերկար խոսում էին սահմանի անցուղարձից, Ռուսաստանի հացամթերումից, հետո անցան իրենց զորամասի կարիքնե—

րին,— մի գրույց, վոր Սյոմային բերեց կապեց իր հասարակ ու առողջ առորյային:

Բայց յերբ Միտյան դնաց և մենակ մնացած Սյոման դուրս յեկաւ դուռը և աչքը գցեց անապատին՝ անախորժ տարտամութեանը յեկաւ պաշարեց նրան: Նա սկսեց անցուղարձ անել սենյակում: Հետո կանգ առաւ պատուհանի առջև և կարծես դուռ արաւ, այնքան հետաքրքրեց նրան այն միտքը, վոր թեև շատ վաղուց պարզ եր, բայց պետք ե բոլորովին կենդանի հնչեր՝ վոր նա թեթևանար.

— Չե, կին ե պետք, ուրիշ տեսակ կին:

Մի քանի որ Սյոման զբաղված եր իր պաշտոնի գործերով և ժամանակ չուներ խորանալու իր ճանճրույթի մեջ: Որերը գալիս, ոտարի նման մտիկ էլին տալիս Սյոմային և անցնում: Նա զգում եր նրանց խորթութեանը, ինչպես իրեն չըջապատող դաշտի չորութեանը, վոր նրա հոգու վրա թախիճ եր ցանում:

Յեւ նա կեսօրի արևից տոչորվելով ճամբա ընկաւ դեպի Մարուսիայենց տուն: Դեռ չհասած հողաչեն, տուփի նման տանը, վոր հեռվից դեղնին եր տալիս և բաց դռան սև ստվերով չըջապատի մոռայի մեջ մի ժպտացող կետի յեր նմանում՝ նրա սիրտն սկսեց բարախել: Յերբ մոտեցաւ տանը՝ սև ստվերի միջից գնաց Մարուսիայի հնչուն ձայնը.

— Սյոմա՞:

Սյոման ներս մտաւ, բարևելով Մարուսիային:

— Ելի՞ թրև ես գալիս ինչվոր տեղեր, վոր՞րտեղ ես, մեռա՞ծ,— լսվեց Մաքսիմի ձայնը: Նա գլխիկը դրել՝ պատրաստվել եր գնալու:

— Վո՞նց ես, ո՞ւր ես,— հարցրեց Մարուսիան ծիծաղկոտ հայացքով գրկերով նրան:

— Ամբողջ յերեկո սպասում էլինք քեզ, հիմա՛ր— նկատեց Մաքսիմը,— Մարուսիան խորոված եր արել: Քո՞նի անգամ ասել եմ՝ այս շողերին մի՛ թիփի, յե՛կ մեկ մոտ: Նախամարդու կերպարանք ես առել:— Նո՛ւ, յես գնացի, դուք գրո՛ւյց արեք: Կրամ:

Մաքսիմը գնաց: Սյոման նստեց և լուռ նայեց Մարուսիային:

Սա նստեց և չարածճի աչքերը ճաճանչեց Սյոմայի դեմքին:

— Ինչո՞ւ յես բարկացել:

— Յե՞ս, չեմ բարկացել: Հոգնած եմ:

Իսկապես բարկացած չե՞ր, բայց և հոգնած չե՞ր: Ինչպիսի հոգեկան կարկամություն եր դդում, վոր ուրախությունից եր:

Նա թեթևացավ նայելով Մարուսիային: Յեվ իսկապես այդ կինը զարմանալի հեշտ փարատում եր ամեն մտայլ բան կյանքի մեջ: Նրանից բուրում եր մի ջերմ մտերմություն, ինչպես գարունքից: Սյոման սկսեց դիտակցել, վոր Մարուսիայի տունը միակ վայրն ե, ուր նա կարող ե իր թախիժը բուժել:

Նրանք սկսեցին զրուցել: Մեկը այն զրուցյցներից, վոր մտերմների մեջ ե լինում—հաճելի մի նյութից մյուսը: Այդ մտերիմ զրույցը Սյոմայի մեջ ծնեցրեց այն միտքը, վոր ինչպես իր և Մաքսիմի մեջ, նույնպես և իր և Մարուսիայի մեջ անջրպետներ չկան, վոր իրենք յերեք մտերիմներ են:

Մարուսիայի մեջ բնագրն սկսեց իր աշխատանքը: Նա նկատեց, վոր Սյոման ինչ վոր «տրամադրություն» ե սկսել: «Տղամարդը դիտե շուտ տրամադրվել և շուտ ել մոռանալ»— մտածեց նա և վորոչեց նշանակություն չտալ դրան՝ բնական համարելով այդ ամեն տղամարդու մեջ: Մարուսիան համակրանք եր տածում դեպի Սյոման: Յեվ այնքան այդ մտերմությունը վստահացնում եր նրան, վոր նա չե՞ր վախենում «վոչ մի բանից»:

«Արդյոք կարո՞ղ ե Մարուսիան ինձ ևս սիրել... Մաքսիմի հետ»—ծագեց մի այսպիսի չարածճի միտք Սյոմայի մեջ, բայց նա իսկույն և եթ մտրակեց իրեն. «Ի՞նչ անհեթեթություն»: Յեվ շարունակեց. «Ի՞նչ հիմար բան ե այս զույգ ասածը. ինչո՞ւ «զույգ», և վո՞չ «յերեք», «չորս» և այլն:—Դարձյալ հիմար բան ես ասում»—ընդհատեց իրեն Սյոման և միտքը շրջեց ուրիշ կողմ:

Բայց մտքերը անզգալի կերպով տոգորվում եյին այդ տրամադրությունամբ: Սյոման չե՞ր մտածում, այլ անորոշ ձևերով զգում եր, վոր լողում ե այդ մտքերի հոսանքում: Ճիշտը՝ այդ հոսանքը նրան տարտամորեն քշում տանում եր դեպի «զույգը»: Յեվ նա Մարուսիայի վստակիտողույց գանգուրների, հպարտ գլխի հետվից նշմարում եր Մաքսիմի դուրս լողացող բարի և ազնիվ ճակատը, վոր անբաժանելի եյություն պես նկատվում եր Մարուսիայի հետ:

Դա «զույգն» ե, բնական, դարերով հաստատված զույգը: Բայց ինչո՞ւ յեր Սյոմային թվում, թե Մարուսիան, վորի ամբողջ վերաբերմունքը դեպի իր ամուսինը պիտի լիներ մի «կորեկտ» սեր դեպի իր ամուսինը՝ այդ Մարուսիան նկարվում եր նրա առջև իբրև անվերժանելի հանելուկ: Այդ Մարուսիայից շնչում եր մի անսպառ ջերմություն, վոր տարածվում եր իր շուրջը, տաքացնում, մեղմացնում ամեն իր մոտ կանգնած եյակի: Սյոմայի առջև նա մի անհուն աշխարհ եր մտերմության, կյանքի, ուրախության, վորին կարող են դիմել ամենքը: Նա այնպես եր զգում թե Մարուսիան ինչպես մայր, ինչպես քույր, ինչպես մարդ, մեկինը չե միայն, նա այնքան անհուն ե և լի գեղեցկությունամբ ու զգացումներով, վոր չի ամփոփվի մի հոգու մեջ:

Յեվ ինչպե՞ս Մարուսիան հեշտացնում ե այսպիսի մտքերը: Ի՞նչ թեթև իրազործելի յե թվում ամեն բան, յերբ նայում ես Մարուսիայի «յերածշտական» դիմադժերին, վորից ամեն ստոր, և՛վ աստ, մեղավոր միտք վեհանում ե: Ամեն ինչ կարելի յե Մարուսիայի հետ ու այդ ամեն ինչը գեղեցկանում ե Մարուսիայի հետ: Նա հեշտացնում ե ամեն յերեակայություն:

Ահա թե ինչու Սյոման իրեն չե՞ր համարում խորթ ու ավելորդ՝ Մարուսիայի և Մաքսիմի հետ, այլ ձուլված նրանց հետ:

«Ի՞նչ կլինի, յեթե յես Մարուսիային սիրեմ»—հանկարծ մտածեց Սյոման:—«Մաքսիմը... Թող չիմանա Մաքսիմը, անգամ Մարուսիան: Ո՞ւմ եմ խանդարելու»:

Սյոման կարմրեց այդ մտքից և լսելի կերպով հեաց:

Կարծես մութ գրի միջից մի անցք գտավ, վորտեղից մի լույս թեթևացնող կերպով ժպտաց նրան: Նա ազահ վրա ընկավ այդ մտքի վրա:

Հանկարծ նա նկատեց, վոր բավական ժամանակ նրանք լռել են:

Լսվեց Մաքսիմի ձայնը: Սյոման զգաց իր սրտի տրոփյունը: Յեվ յերբ Մաքսիմը շտապունամ և ժպտալի մտավ ներս՝ Սյոման նայելով նրա թարմ ժպիտին՝ իսկույն ցրելով ավեց իր մեղկ մտքերը: Ընկերոջ անդիտակ մտերմությունը, նրա միամտությունը դիպավ Սյոմայի յերազանքին և լույսի պես վանեց նրան: Նա թափ տվեց իրեն:

Մաքսիմն սկսեց պատմել իրենց տանից ստացած մի նամակի

ձիծաղելի բովանդակությունը, վոր ցրեց սենյակը նոր, աշխույժ արամաղբուժյամբ: Մարուսիան վեր թռավ և սկսեց անց ուղարձ անել սենյակում:

Սյոման սկսեց դիտել նրան: Մարուսիան զարմանալիորեն աճում, գեղեցկանում եր նրա առջև: Նա նոր սկսեց նկատել նրա բարձր հասակը, սլացիկ գեղեցկությունը, վոր մարդու սիրտը լցնում է աշխուժով:

Սյոման ուզեց թափ տալ իրեն և ուշը դարձնել ուրիշ կողմ, բայց զգաց վոր այլևս անկարող է չմտածել Մարուսիայի այդ գեղեցկության մասին:

Դարձյալ անախորժ թախիծը յեկավ տիրեց նրա հոգուն: Յեվ նա պարզեց իր համար մի բան, վոր ինքը այլևս անկարող է դիմադրել իր մտքերին, վոր ինքը հենվում է հենց այն մտքերի վրա, վորոնք իրեն տանելու յեն անգունդ:

«Վոչ, Մարուսիայի մասին կմտածի նա, բայց Մաքսիմից ծածուկ, Մարուսիայից ծածուկ»:

Բրտինքը տվեց վրա: Նա խլեց գլուխը:

— Ո՞ւր,— թռավ նրա առաջ Մարուսիան:

— Գնում եմ, գործ ունեմ:

— Թո՛ղ, ի՞նչ գործ, ճաշում ե՞ք:

Սյոման չլսեց, գնաց:

Հասնելով տուն՝ ընկավ տախտի վրա և սկսեց ծխել: Անգամ Ֆիզիկապես նա թույլ եր զգում իրեն, այնքան հոգեկան թույնը թուլացրել եր նրան:

Հիմի պարզ է. նա հիվանդ է «Մարուսիայի մտքերով»:

Բայց ինչ արագ բացվեց հիվանդությունը: Մա կարող է կեղտոտել ընկերական հարաբերությունը: Մի այնպիսի ընկերի, վորի հետ քաղաքացիական կռիվների կրակների միջև միասին են գուրս յեկել, վորի հետ հաղթել են և հիմա միասին կառուցանում են:

«Ամոթ է,— շշնջաց Սյոման,— դու տղամարդ չես, այլ փախսի կտոր»:

Բայց պարզ տեսնում եր, վոր այդ խոսքերը գուր են, վոր ինքը կաշկանդված է, և ինչ վոր մի բան պիտի կատարվի: Յեվ այդ բանը, վոր նա կարծում եր թե ուշ պիտի կատարվի, ահա կատարվում է հիմա, և արագ: Արագ պարզվեց իր համար, վոր ինքը սիրում է Մարուսիային:

Վորոչեց չգնալ Մարուսիայենց: Հետևյալ ուրը կրկին մխրճվեց իր պաշտոնական գործերի մեջ: Աշխատեց համոզել իրեն, վոր այսպիսի «վառ» մտքերով չի կարելի մոտենալ Մաքսիմին: Վորոչեց թեկուզ ամբողջ մի շաբաթ, մի ամիս չգնալ նրանց կողմը, մինչև վոր անցնի «հիմարությունը»:

— Սյոմա՛, դու այն ուրը նեղացա՞ր մի բանից, ի՞նչ է պատահել քեզ—լավեց Մարուսիայի ձայնը:

Նա ներս մտավ և կանգնեց Սյոմայի դիմաց:

— Հը՞, ի՞նչ է պատահել: Մաքսիմն ասում է հիմարացել ես: Ասա՛, ի՞նչ հիմարություն է:

— Նստի՛ր, Մարուսիա:

— Կնստեմ, դու ասա՛, ինչի՞ փախար հանկարծ նեղացած:

— Յես նեղացած չեմ, Մարուսիա:

— Ապա ի՞նչ է պատահել քեզ:

Սյոման նայեց Մարուսիային, վորի աչքերում թեթևակի նրկատվում եր կանացի թափանցումը զաղտնիքների: Մարուսիան ամբողջ էյությամբ դրկեց նրան: Ու այն ըոպեյին այնքան հեշտ թվաց Սյոմային իր խոռվքի պատճառը նրան հայտնելը, վոր հենց այն է պիտի հայտներ, բայց հենց փորձեց այդ, իսկույն զգաց, վոր դա ամենից դժվար բանն եր աշխարհում:

— Չանձրալի յե այստեղ, Մարուսիա,— ասաց նա:

— Չանձրալի յե, դիտեմ: Հենց Մաքսիմն ել այդ է ասում քեզ համար: Ուրեմն յե՛կ մեզ մոտ, հաճախ յեկ:

— Չե՛, Մարուսիա, յես չեմ ուզում իմ ձանձրույթս բերել ձեզ մոտ:

— Գուցե տունն ես ուզում գնալ:

— Տո՛ւն, ի՞նչ կա ինձ համար տանը: Ինձ համար վոչ մի հանդիստ տեղ չկա:

— Ի՞նչ ես փնտռում, վոր չես գտնում այստեղ կամ տանը,— հարցրեց Մարուսիան լուրջ դեմքով:

— Վոչինչ,— և Սյոման աչքերը դրեց գետին:

Մարուսիան վեր կացավ:

— Չեմ պնդում, գուցե քեզ համար մեզ մոտ ևս ձանձրալի յե: Այդ կարող է պատահել: Բայց յես ու Մաքսիմը միշտ ել սպասում ենք քեզ—այդ իմացի՛ր: Մեզ համար ել պետք է ընկերությունը: Վերջապես թո՛ղ հիմարությունները, այսոր թեյին յեկ մեզ մոտ, կսպասենք:

Յեվ ուզում եր հեռանալ, բայց Սյոման ձեռով արեց .

— Լսի՛ր, Մարուսիա : Ճիշտն ուզո՞ւմ ես : Յես միշտ զգում եմ , վոր կարող եմ խանգարել ձեզ . . . ամուսիններիդ :

— Մեզ խանգարե՞ս ,— զարմացավ Մարուսիան :

— Պարզը խոսենք . դուք ամուսիններ եք . կուզենաք ձեզ համար ասել-խոսել ա՛յն , ինչվոր ձեզ ե հաճելի : Ի՞նչ գործ ունեմ յես ձեզ մոտ :

Մարուսիան ծիծաղեց .

— Նո՛ւ, գաղտնի խոսակցության համար ժամանակ կգտնվի :

Յեվ վերջապես ամուսինը չի փախչի :

Սյոմային դուր չեկավ վո՛չ այդ ծիծաղը և վո՛չ էլ այն միտքը , վոր գաղտնի խոսակցություններ ունենում են նրանք , կարծես դա նոր բան լիներ նրա համար :

Յեվ ինչո՞ւ այդ աշկարա փաստը , վորի մասին գիտեր նա , վորը ծիծաղեցնելու չափ հայտնի է որինական բան ե՛ նրան այդպես ծանր խոցեց , յերբ դրա մասին խեղճեց : Կարծես դա իսկապես փաստ դառավ , յերբ Մարուսիան ինքն ասեց այդ :

Սյոման սրտնեղեց :

«Կարող եյիր այդ բանն իսկի՛ ել չասել» — ասաց մտքում և նոթերը կխտեց :

— Մարուսիա՛ , այնպես ես խոսում , կարծես ամուսին չունես . նաս և չես սիրում ,— ասաց Սյոման և ասաց հանկարծ , վոր չմտածի չասել ,— մի՞թե դու այդքան ել պահանջ չունես ամուսնուդ ձեռ յերկար մենակ մնալու :

— Ինչո՞ւ չե , յես սիրում եմ Մաքսիմին : Բայց հո չեմ կարող ամբողջ ուրը զիթ զիթ հետը նստել : Ուրիշ մարդիկ ել են հետաքրքիր :

Այս խոսքերը հանդատացրին Սյոմային :

— Մարուսիա , կարո՞ղ եյիր ուրիշին սիրել ,— հանկարծ հարցրեց Սյոման և զգաց , վոր ինքը ընկած ե մի դառիվայր մակարդակի վրա և գլորվում ե ակամա և արագ :

— Ի՞նչ հարց ե դա ,— զարմացավ Մարուսիան :

— Վոչինչ : Տեսական հարց : Կարո՞ղ ե մի կին , վոր սիրում ե իր ամուսնուն՝ այդ րոպեյին զգալ , վոր հնարավոր ե և մի ուրիշին սիրել :

— Հնարավո՞ր . ինչո՞ւ չե : Ընդհանրապես կարող ե : Սերը

վառվում ե , սերը հանգչում ե : Ամեն բան կարող ե պատահել :

— Կարո՞ղ եյիր դու յերեակայել , վոր դու մի ուր չես սիրի Մաքսիմին , այլ մի ուրիշին :

Մարուսիան մտածեց .

— Մաքսիմի՞ն . . . վոչ . յես նրան չեմ կարող չսիրել :

— Ամենևի՞ն :

— Ամենևին ել չե : Ձեմ մտածել այդ մասին :

— Ապա մտածի՛ր :

Մարուսիան սկսեց մտածել .

— Ո՞վ ե իմանում , ինչե՞ր չեն պատահում կյանքում : Կարող ե , իհարկե : Բայց յես հիմա զգում եմ , վոր սիրում եմ Մաքսիմին :

— Իսկ Մաքսի՞մը :

— Մաքսի՞մը . ո՛ր , նա ինձ շատ ե սիրում :

Նրանք լռեցին :

— Այո ,— շարունակեց Մարուսիան ,— դա ինձ համար մեծ ուրախություն ե այս անապատում : Առանց Մաքսիմի , ի՞նչ մեղքս ծածկեմ , յես այստեղ չեյի կարողանա գործ կատարել :

«Մարուսիան շատ ե գեղեցիկ—մտածեց Սյոման—և ի՞նչ պիտի անեմ յես» . . .

Յեվ նա մտիկ տվեց նրա ձյունեղեն ուսերին , նեղ իրանին , վոր ուռենու պես ճոճվում եր ման գալու ժամանակ և բարակ , յերկար վոտներին , վոր յերաժշտության պես քայլում եյին սենյակի յերկարությամբ :

«Մարուսիան աղետավո՞ր կերպով գեղեցիկ ե» — կրկնեց մըտքում Սյոման և ճնշվեց այդ զգացման ծանրության տակ :

Մարուսիան նայեց Սյոմային և մի անախորժ բան զգաց : Վոչարդեն կտորվել ե այն սահմանաքարը , մինչև ուր մի տղամարդ կարող եր մոտենալ իրեն : Յեվ իրը փորձված բժիշկ , վոր դնում ե ճիշտ դիագնոզը և գիտե վոր տվյալ հիվանդությունը թեև թեթեւ նշաններ ունի , բայց անցնելուց առաջ դեռ մի ծանր շրջան ունի անցնելու և պատրաստվում ե յերկար խնամքի—այնպես Մարուսիան վորոշեց «հիվանդությունը» և լրջորեն իրեն հետ քաշեց :

«Պատմություն ե սկսում» — մտածեց Մարուսիան և մոտենալով պատուհանին՝ ձեռքերը ծալեց կրծքին : Նա դուրս եր նայում , իսկ Սյոման ճնշված գիտում եր Մարուսիայի կանգնվածքը , վորի մեջ մի հատուկ բան կար , վոր նվաճում եր մարդու—բարձր հասակի հրամայող , սաստող շեշտը , տիրական գեղեցիկությունը , հաղթող հպարտանքը :

«Մա ինձ ամեն բան պիտի անել տա»— կայծկլտեց Սյոմայի գլխում:

Անդրիմադրելի, բնազդային մի ուժ, հրաբխային հարվածի պես նրա հոգու խորքերի տակից՝ խռովեց Սյոմային: Յեվ առաջին անգամ նա տեսավ, վոր անց է կացել սահմանը: Նա միայն մի բան վորոշեց: Վոր նա չի կարող դավաճանել իր ընկերին, և չի կարող մեղքանել աղետալի գրացմունքը դեպի Մարուսիան: Ուստի և դա կմնա ծածուկ յերկուսից ել: Թող տևի տարիներ թեկուզ: Միակ յելքը սա յե, քանի վոր նա անդարձ «հիմարացել» է արդեն: Յեվ ահա այս յելքը—այս թուլտվությունը, վոր դավաճան գրացմունքը գա և ծածուկ բնակվի նրա հոգու մեջ.—հանգըստացրեց Սյոմային:

Մարուսիան հրաժեշտ տվեց նրան սունն դնալու համար, բայց Սյոման ընկերացավ նրան մինչև նրանց բնակարանը:

Սյոման մի նոր կենդանություն նկատեց իր մեջ: Կենդանություն, վոր զգում է մարդ՝ խոհերից վճիռների և դորձողությունների անցնելիս: Նա նկատեց նաև, վոր իր մեջ մեկ ուրիշը իրենից անկախ գործում է, կարգադրում, հրամայում և հիմի հայտնվել է արդեն: Յեվ թելադրում է:

Յեվ արդեն պարզ է: Սյոման սիրում է Մարուսիային: Ճիշտ է՝ ծածուկ, իր մեջ, բայց դրա մեջ հույս կա, վոր ընկերական պարտականությունը հարվածող այս հիվանդագին գրացմունքը մի յելք գտնելով դուրս կգա իր հոգուց և կանհետանա:

Մի քանի օր Սյոման ապրեց այդ հոգեկան վիճակով: Սակայն այդ մի քանի օրը վոչ թե հանգստյան օրեր յեղան, այլ ավելի շուտ պարզեցին նրա խարուսիկ վիճակը, վորին ասավինել էր նա: Նա իրեն զգաց մի հորձանքի մեջ, վորն այլևս տանում էր իրան, և ինքը դիմադրել չեր կարող:

Նա սկսեց կռվել իր հետ: Արդյոք չե՞ր կարելի հեռանալ այս պատմությունից: Չե՞ր կարելի յերազել մի ուրիշի մասին: Գրոտնել Մարուսիայի նմանին: Ավելի դեղեցիկը: Նա սկսեց պատկերացնել ուրիշին, նրա նմանին, նրա քրոջը: Բայց նրան զարմացրեց սիրո այդ անխմաստ կամ իմաստուն հիպնոզը, վոր կաշկանդում, կապում է մարդու սիրտը միայն մի եյակի, միայն մի հոգու հետ: Բայց յեթե այդ եյակի արտաքին նմանությունն անգամ չեր կարող գոհացնել մարդկային հոգու քմահաճույքներին՝ ուրեմն, ի՞նչն է այն հատուկ եյությունը, վոր մի արարածի դարձ-

նում է միակը, միայն այդպիսին: Իսկ յեթե Սյոման այնպես սիրի Մարուսիային, վոր ընդմիշտ կապվի նրա հետ, անկարող նրան թողնելու... Իսկ յեթե Մաքսիմը այնպես է սիրում իր կնոջը, վոր նույնպես անկարող է թողնել և զիջել Սյոմային... Իսկ յեթե Մարուսիան, վոր անշունչ առարկա չէ, վոր անխոս դնա նրան, ով իրեն տանում է...

Մարուսիան մենակ էր: Նա հարթուկում էր յերեսորբիչները: Նրան տեսնելով Սյոման ուշքի յեկավ: Չգաց, վոր ճամբին ավելի հեշտ էր մտածել իր անելիքի մասին, քան թե անել: Բայց ի՞նչ է ուզում անել:

Մարուսիայի լուրջ դեմքը և բացակա Մաքսիմի նեբկա պատկերը խայթեցին նրան:

— Նո՛ւ, պատմի՛ր, ի՞նչ կա,—սկսեց հասարակ ձևով Մարուսիան, յերբ Սյոման նստեց:

— Վոչինչ: Յեթե ինձ ուղարկեյին մի ուրիշ վայր, շատ լավ կլիներ,—ասաց հանկարծ Սյոման, չսպասելով թե այդ պիտի ասի:

— Ո՛հո՛, դու ուզում ես հեռանա՞լ այստեղից—ժպտաց Մարուսիան:

— Յեթե հնար լինի՛...

— Ռուսաստան էս ուզում:

— Միենույն է թե ուր:

Նրանք լռեցին:

— Մեզ համար տխուր կլինի—խոսեց Մարուսիան կարծես ինքն իրեն:

— Ինչո՞ւ պիտի տխուր լինի—հարցրեց Սյոման և զգաց վոր սիրտն ուժգին զարկեց:

— Դե՛, սովորել ենք իրար:

— Ուրիշ ընկերներ շատ կան:

— Շատ կան, և նրանց հետ ել լինում ենք, բայց...

— Բայց...

— Մաքսիմը շատ լավ է զգում իրան քեզ հետ: Ընկերություն է՝ ինչքան չլինի:

«Սա ինձ ամեն քան պիտի անել տա» — կայծկլտեց Սյոմայի գլխում:

Անդրիմադրելի, բնազդային մի ուժ, հրաբխային հարվածի պես նրա հոգու խորքերի տակից՝ խռովեց Սյոմային: Յե՛վ առաջին անգամ նա տեսավ, վոր անց է կացել սահմանը: Նա միայն էի բան վորոչեց: Վոր նա չի կարող դավաճանել իր ընկերին, և չի կարող մեռցնել աղետալի զգացմունքը դեպի Մարուսիան: Ուստի և դա կմնա ծածուկ յերկուսից էլ: Թող տևի տարիներ թեկուզ: Միակ յե՛րը սա յե, քանի վոր նա անդարձ «հիմարացե՛լ» է արդեն: Յե՛վ ահա այս յե՛րը — այս թուլտուլութունը, վոր դավաճան զգացմունքը դա և ծածուկ բնակի՛ր նրա հոգու մեջ. — հասնելըստացրեց Սյոմային:

Մարուսիան հրաժեշտ ավեց նրան տուն գնալու համար, բայց Սյոման ընկերացավ նրան մինչև նրանց բնակարանը:

Սյոման մի նոր կենդանութուն նկատեց իր մեջ: Կենդանութուն, վոր զգում է մարդ՝ խոհերից վճիռների և գործողութունների անցնելիս: Նա նկատեց նաև, վոր իր մեջ մեկ ուրիշը իրենից անկախ գործում է, կարգադրում, հրամայում և հիմի հայտնվել է արդեն: Յե՛վ թելադրում է:

Յե՛վ արդեն պարզ է: Սյոման սիրում է Մարուսիային: Ճիշտ է՝ ծածուկ, իր մեջ, բայց դրա մեջ հույս կա, վոր ընկերական պարտականութունը հարվածող այս հիվանդազին զգացմունքը մի յե՛ր գտնելով դուրս կգա իր հոգուց և կանհետանա:

Մի քանի օր Սյոման ասրեց այդ հոգեկան վիճակով: Սակայն այդ մի քանի օրը վոչ թե հանգստյան օրեր յեղան, այլ ավելի շուտ պարզեցին նրա խարուսիկ վիճակը, վորին ասավինել էր նա: Նա իրեն զգաց մի հորձանքի մեջ, վորն այլևս տանում էր իրան, և ինքը դիմադրել չէր կարող:

Նա սկսեց կռվել իր հետ: Արդյոք չե՞ր կարելի հեռանալ այս պատմութունից: Չե՞ր կարելի յերազել մի ուրիշի մասին: Գրտնել Մարուսիայի նմանին: Այլևի դեղեցիկը: Նա սկսեց պատկերացնել ուրիշին, նրա նմանին, նրա քրոջը: Բայց նրան զարմացրեց սիրո այդ անխմաստ կամ իմաստուն հիպնոզը, վոր կաշկանդում, կապում է մարդու սիրտը միայն մի եյակի, միայն մի հոգու հետ: Բայց յեթե այդ եյակի արտաքին նմանութունն անգամ չէր կարող գոհացնել, մարդկային հոգու քմահաճույքներին՝ ուրեմն, ի՞նչն է այն հատուկ եյութունը, վոր մի արարածի դարձ-

նում է միակը, միակ այդպիսին: Իսկ յեթե Սյոման այնպես սիրի Մարուսիային, վոր ընդմիշտ կասլի նրա հետ, անկարող նրան թողնելո՞ւ... Իսկ յեթե Մաքսիմը այնպես է սիրում իր կնոջը, վոր նույնպես անկարող է թողնել և գի՛ջել Սյոմայի՞ն... Իսկ յեթե Մարուսիան, վոր անշունչ առարկա չէ, վոր անխոս դնա նրան, ո՞վ իրեն տանում է...

Մարուսիան մենակ էր: Նա հարթուկում էր յերեստրիչները: Նրան տեսնելով Սյոման ուզքի յեկավ: Չգաց, վոր ճամբին ավելի հեշտ էր մտածել իր անելիքի մասին, քան թե անել: Բայց ի՞նչ է ուզում անել:

Մարուսիայի լուրջ դեմքը և բացակա Մաքսիմի նեբկա պատկերը խայթեցին նրան:

— Նո՛ւ, պատմի՛ր, ի՞նչ կա, — սկսեց հասարակ ձևով Մարուսիան, յերբ Սյոման նստեց:

— Վոչինչ: Յեթե ինձ ուղարկեցին մի ուրիշ վայր, շատ լավ կլիներ, — ասաց հանկարծ Սյոման, չսպասելով թե այդ պիտի ասի:

— Ոհո՛, դու ուզում ես հեռանա՞լ այստեղից — Ժպտաց Մարուսիան:

— Յեթե հնար լինի՞...

— Ռուսաստան էս ուզում:

— Միևնույն է թե ուր:

Նրանք լռեցին:

— Մեզ համար տխուր կլինի — խոսեց Մարուսիան կարծես ինքն իրեն:

— Ինչո՞ւ պիտի տխուր լինի — հարցրեց Սյոման և զգաց վոր սիրան ուժգին զարկեց:

— Դե՛, սովորել ենք իրար:

— Ուրիշ ընկերներ շատ կան:

— Շատ կան, և նրանց հետ էլ լինում ենք, բայց...

— Բայց...

— Մաքսիմը շատ լավ է զգում իրան քեզ հետ: Ընկերութուն է՝ ինչքան չլինի:

— Իսկ դո՞ւ ինչպես...

— Յե՞ս,— և Մարուսիան այնպես ճնշեց հարթուկը, վոր մերկ ձերմակ ուսը ուռչելով դուրս լողաց զդեմտի տակից:

Սյոման նկատեց այդ և շփոթվեց:

— Այո, դու,— ասաց Սյոման և զգաց, վոր ձայնը իրենը չէր, այլ մի ուրիշ մարդու, վորին ինքը լսում է: Յեվ հազաց հուզմունքից խեղդված:

Այդ նկատեց Մարուսիան և բնազդաբար լռեց:

— Մարո՛ւսիա, գիտե՞ս ինչ,— ասաց Սյոման դարձյալ իր համար ոտարոտի ձայնով,— յես սիրում եմ քեզ:

Այս ասելով իսկույն մտածեց. «Ի՞նչ շուտ յեղավ այս սո՛հերը»:

Յեվ սակայն անասելի հաճույք զգաց, ինչպես պատերազմի թամանակ վազուց սպասված մարտը սկսելիս: Այսինքն «վերջապես, ինչ կլինի՛ կլինի՛»:

Լուսթյուն տիրեց: Սյոման սպասում էր անսպասելի մի բանի:

Ահա փոթորիկը կսկսվի:

— Յես զգում եյի այդ,— պատասխանեց Մարուսիան խուլ և հանգիստ:

Յեվ գլուխը կախ շարունակեց հարթուկելը: Լռեցին, բալտկան յերկար:

— Յեվ հետո՞,— դողալով հարցրեց Սյոման և աչքերը մթնած նայեց Մարուսիային:

— Հետո՞... հետո վոչինչ: Գու կմնաս մեզ բարեկամ և... կմոռանաս: Կպատահի: Հասկանում եմ:

Բորբորվին չէր սպասում Սյոման այսպիսի վախճանի: Նա ինչ վոր հիմար ճամբի վրա յեր, վորից հետ դալ չէր կարող, ինչպես և կանգնել—պետք էր առաջ գնալ: Ու վեր թռչելով մոտեցավ Մարուսիային: Սա վոչ մի շարժում չարավ:

— Մարո՛ւսիա:

Պատասխան չեղավ:

— Մարո՛ւսիա,— և թևը տարավ Մարուսիայի ուսին,— թո՛ւյլ տուր Մարո՛ւսիա:

Մարուսիան հանդարտ շարժումով ուսն ազատեց և շարունակեց հարթուկելը:

Ապա հանգիստ ասավ.

— Նստի՛ր տեղդ:

— Մարո՛ւսիա,— շնչաց Սյոման,— յես վոչինչ չեմ կարող ասել քեզ բացի այն, վոր հիմա լսեցիր: Գուցե նեղացա՛ր: Լսի՛ր, բան եմ ասում: Չե՞ս լսում: Նո՛ւ, մնաս բարո՛վ:

Սյոման դուրս թռավ գոնից:

— Սպասի՛ր— հրամայեց հետևից Մարուսիան:

— Ի՞նչ է,— խիստ ձայնով հարցրեց Սյոման, կանգնեց և աչքերը խոժոռած նայեց դեմին:

— Գնա՛ տուն, բոլոր հիմարություններդ թո՛ղ այնտեղ և ելի յե՛կ: Ամոթ է քեզ պես տղամարդին, վոր այդպես փախաս ես դառնում: Վերջապես դու Մաքսիմի ընկերն ես:

Սյոման սպասեց, վոր Մարուսիան շարունակի, դա դուր յեկավ նրան: Նա ելի կանգնեց, վոր Մարուսիան շարունակի իր խայթոցը, բայց Մարուսիան հարթուկում էր և չէր նայում նրա կողմը:

Սյոման պոկվեց տեղից և արագ քայլերով գնաց տուն:

Ամոթը, խղճի խայթը, իր նվաստացումը և Մարուսիայի բարեկամությունը այնպես խանգարելու զգացումը նրան խարանեց շիկացած յերկաթի պես: Նա բաց արեց կոնյակի շիշը և բռնեց բերանին:

Մինչև ուշ գիշեր բերնքսիվայր ընկած էր տախտին, բայց քունը չէր տանում:

Այնուհետև մի քանի որ կամ պաշտոնատեղին էր կամ տանը: Չէր վճռում գնալ «ճրանց կողմը»:

Միայն մի շարաթ հետո յեկավ Մաքսիմը և սկսեց միամիտ պատմել ընկերներից մեկի թյուրիմացությունները մաքսային վարչության հետ:

— Գնանք մեզ մոտ ճաշի,— հանկարծ ասաց Մաքսիմը:

Սյոման չհամարձակվեց խոսել:

— Այո՛, այո՛, վե՛ր կաց: Մարուսիան սպասում է քեզ:

«Սպասո՛ւմ»... Սյոման և՛ զարմացավ, և՛ թեթևություն զգաց: Ուրեմն Մարուսիան ներել է և մոռանում է: Ինքը և՛ս թեթև ու մոռանալի համարեց իր արածը:

Ի՞նչպես Մարուսիան փարատում է և հեշտացնում ամեն դժվար բան:

Գնացին: Ներս մտնելիս Սյոման աչքի տակով փնտռեց Մարուսիային: Բայց նա տանը չէր:

— Վո՞րտեղ է Մարուսիան:

— Գնացել է դյուղ: Կարծեմ ընկերները ներկայացում են կազմակերպում յերկաթուղու կայարանի բանվորներին և սահմանապահներին համար: Մարուսիան չի սիրում խաղալ, բայց պարտականութուն է հանձն առել: Շուտով մեղ դյուղում՝ բնակության կտան, ել կարիք չի լինի այդպիսի բաների համար ահազին ճամբա կտրել: Մարուսիան սիրում է ժխոր: Հիմար Յեզորովն ինձ առում է մի՛ թողնի Մարուսիային տղերանց մեջ՝ Կիսլեն:

— Դո՞ւ էնչ ես ասում:

— Հիմարությո՞ւն, ի՞նչ պիտի ասեմ. ո՞վ կարող է խել Մարուսիային: Մարուսիան ի՞ր է, ի՞նչ է: Յեւ վերջապես ամեն բանից վախենալով ո՞ւր կգնա: Լա՛վ սոցիալիզմ կչինենք, յեթե կընիկներս դենեք վանդակ:

— Ձե՞ս խանդում:

— Իսկի՛:

Մարուսիան յեկավ: Նա հասարակ և ընդհանուր ձևով ասաց.

— Բարի ո՛ր:

— Բարի ո՛ր,—չչնչաց Սյոման և նայեց Մարուսիային:

Սա դարձյալ ընդհանուր ձևով ասաց.

— Մեր կոլեկտիվում զեկուցում կա այս յերեկո փոփոզկումների մասին:

Մարուսիայի ամբողջ եյությունից շնչում էր մի հանելուկ: Վերջապես ի՛նչ է նա. մտերիմ հոգի՞, դավադի՞ր, թե կոկետ: Նրանից բուրում էր մի ջերմ հարազատություն, վոր ուզապի գրկում էր մարդու: Չարմանալի հեշտ է թվում ամեն բան նրա հետ,—և՛ կյանքը, և՛ մահը, և՛ անկումը, և՛ վերածնությունը:

Մարուսիայի բարձրուղեչ հասակը և հպարտ գծերը դարձյալ ճնշեցին Սյոմային: Նրա կարճ շրջագեստը և թևերի, ուսերի բացվածքները շնորհալի ընկվածքով վիժում էյին ցած, մինչ ինքը Մարուսիան սլանում էր դեպի վեր գլխի, ուսերի ու վզի վճռական բռնվածքով: Նա նիհար էր թվում, բայց հասուն միանները մասնում էյին մի գիրգ ու պիրկ մարմին:

Սյոման զգում էր, վոր վերջնականապես անցի յե սվել և ընկճվել: Վոր այդ գեղեցկության դիմադրել չի կարող: Վոր նա մի բան կանի:

Ճաշը պատրաստ էր: Նստեցին սեղանի շուրջը: Մարուսիան բացեց կոնյակի շիշը:

— Քո կենացը, Սյոմա,— ասաց Մարուսիան,— շատ մի սխրի, քեզ կլծենք աշխատանքի:

Խմեցին առաջին ըմպակները: Խմեց նաև Մարուսիան:

Սյոման քիչ-քիչ բացվեց: Կարկամությունը, վորի պատճառը այն դեպքն էր, կորցրեց իր սրությունը: Ուրեմն Մարուսիան կամ ներել է իրեն և նշանակութուն չի տալիս, կամ կարող է պատահել չի իմանում ինչով ծածկի անցյալի մերկ մարմինը, վոր աչքի չերևա:

Մարուսիան վերցրեց գիթառը և սկսեց հանգիստ ու լուրջ նվագել: Մաքսիմը կրկին վողկորվեց:

Դուրսը ճամբի ծայրին մի ձիավոր յերևաց, վոր յերագում էր՝ սանձով քաշ տալով մի ուրիշ ձի: Նա վեր ու վար էր նետվում ձիու վրա՝ գալով դեպի այս կողմը և փոչին քառասորակ պայթում էր ձիերի սմբակների տակից:

Մոտեցավ. սահմանապահ կարմիր բանակային էր:

Մաքսիմը դուրս յեկավ:

— Ի՞նչ կա, Յեմեյլյա՛ն:

— Շտապ գրություն,— ասաց կարմիր բանակայինը և պայտասակից հանեց մի ծրար:

Մաքսիմը առավ ծրարը, ստորագրեց գրքույկը: Կարդաց:

— Նո՛ւ, լավ,— մոմոաց Մաքսիմն ու ծոծրակը քորեց:

— Ի՞նչ կա,— հարցրեց Մարուսիան:

— Իսկույն դնում եմ պարետային վարչություն:

— Յե՞րբ կգաս:

— Չգիտեմ: Դուք վերջացրե՛ք ձեր ճաշը:

Գործը սովորական էր, և Սյոման չհարցրեց նրա մասին:

Մաքսիմը նստեց ձին և առաջ ընկավ: Կարմիր բանակայինը խթեց իր ձիուն և մոտենալով նրան՝ գնաց պահելով մի պատշաճ հեռավորություն:

Մաքսիմի գնալուց հետո Սյոման կարծես ընկավ թակարդը: Կարծես մի աներևույթ ձեռն նրա համար դավ նյութեց, վորից ազատվել չէր կարողանալու: Կոնյակից և յերաժշտությունից տաքացած արյունը քունքերի մոտ զարկեց նրան լսելի ուժով, և նա աչքերի տակով նայեց Մարուսիային, վորը անհոգ յերևույթով կնտկնտացնում էր գիթառը և զարթեցնում անկապ ակորդներ իր յերկարուկ, գողտրիկ մատներով:

Լուս էյին: Մյոման չէր լսում նվազը, և դո՛ւ էր, վոր դա ծածկում էր անհարմար լուսթյունը: Նա դուրս էր նայում:

Հանկարծ նրանց հայացքներն իրար հանդիպեցին:

Մարուսիան կատակ-լուրջ դեմք շինեց և սուր նայելով Մյոմային՝ շրթունքները ուռեցրեց.

— Հո՛ւ, յերեխա՛... —

Ու շարունակեց նվազը: Մյոման չպատասխանեց: Մարուսիան ներողամիտ ու կիսաժպիտ նայեց նրան: Անսահման կանացի մեղմութուն կար նրա այդ հայացքի մեջ, շոյող, գուրգուրիչ մի ցուր: Յե՛վ ի՛նչպես Մարուսիայի այդ մեղմ, խողաղ զարմանքը, հանգիստ խոսքերը անբացատրելի ուժով մեղմացնում, հեշտ էր դարձնում ամեն ծանր, մեղսալից միտք, փոխելով անմեղ, հասարակ խաղի ամեն վարմունք, վոր կարող էր թույլ տալ Մյոմայի բորբոքված յերևակայութունը, կարծես պատրաստ գիշելու ամեն ինչ, վոր թելադրում է մարդու քմահաճ սիրտը: Յե՛վ դա Մարուսիայի գեղեցկութունն էր, վոր իր ներդաշնակ գծերով ուղղակի յերգում, նկարվում էր նրա սլացիկ մարմնի ձևերում, թե՛ նրա մեղմ, քրոջական, գրեթե մայրական խոսքերի, գուրգուրիչ ժպտի հմայքը—բայց դա այդպես էր: Յե՛վ դա ավելի յեր բորբոքում, գրավում Մյոմային: Մարուսիայի այդ գեղեցկութունն ու խոսքերը գրկում էյին Մյոմային, նա ընկղմվում էր այդ անդունդը՝ զգալով մի քաղցր գլխապտույտ, և մեղկանում էր պարզապես: Մյոման սկսեց մտածել, վոր այդ շոյիչ, գուրգուրիչ կնոջ մեջ ավելի կա սեր ու զգվանք, քան թե պետք է միայն մի եյակի: Սերը—մի՞թե մեկինն է միայն: Սերը—մի՞թե սեփականութուն է դա: Մեկի՞ սեփականութունը: Ողբ, արևը, ջուրը, կրակը—մի՞թե մեկինն է միայն: Ինչո՞ւ է սերը տարբեր ողից, արևից, ջրից, կրակից: Վո՛չ, սերը մութ բան է: Ինչպես և բնությունը: Ողբ, արևը, ջուրը, կրակը: Սերը չգիտես, թե ում է գնում: Նա տունի պես է: Պոկի՛ր տունիդ իր հողից.— կարծես նա բողբոքում է իր արմատի կտրտված թելիկներով: Բայց տնկում էս նրան ուրիշ հողում՝ այնպե՛ս է աճում, ծաղկում, կարծես այստեղ էր բուսել: Հիմարությո՛ւն— սերը սեփականութուն չէ:

Մարուսիայի ամեն բան թուլատրող, այնքան մտերիմ թվացող գեղեցկութունը Մյոմային հեշտացնում էր այս մտքերն ա՛նելիս: Յե՛վ Մյոման առաջին անգամ պարզ տեսավ, վոր ինքը ուր

վոր գնում է հիմա, մղվում մի բանի, վոր այլ ժամանակ կսաստվեր անգամ մտածելուց: Յե՛վ նա վճռեց, վոր դա նույնքան հեշտ ու արտոժ կլինի, վորքան և Մարուսիան գեղեցիկ ու մտերիմ է իրան:

Մարուսիան դադարեց նվազելը և դարձյալ նույն կատակ-լուրջ ձևով ասաց.

— Չես ամաչո՞ւմ... «սիրահարվե՛լ է».— Ասացե՛ք խնդրեմ: Ի՛նչ ումանտիկա: Վոչի՛նչ, վոչի՛նչ, կմոռանա՛ս:

Ապա ընդոստ շարժումով վեր թռչելով մոտեցավ Մյոմային և ձեռը նրա ուսին հպած՝ կոսցավ նայեց նրա աչքերի մեջ.

— Յերեխա՛... —

Մյոման ձեռը տարավ Մարուսիայի իրանը գրկելու:

Մարուսիան թեթևակի հետ սլահեց իրան ու գնաց դեպի գիթառը: Սկսեց մեղմ յերգել գիթառի նվազակցությամբ:

Հետո աչքերը խոժոռեց Մյոմայի վրա ու մեղմ ձայնով սաստեց.

— Նո՛ւ, Մյոմկա, բավական է: Թո՛ղ հիմարությունները: Յեր քեզ ասացի, վոր թողնես: Իսկ դու... —

Մյոմայի աչքերին կարծես մի փառ յեկավ: Մարուսիան թվաց ինչ վոր մշուշի մեջ, շա՛տ հեռու: Նրա սիրտն ուժգին զարկեց, և նա ծանր հեալով վեր կացավ, մոտեցավ Մարուսիային: Սա շարունակեց նվազելը: Բայց այլևս լուրջ էր:

— Հետո՞,—ասաց լուրջ, և կողքանց նայելով շարունակեց ձանկոտել գիթառը:

Մյոման անվճռական, հարբածի պես կանգնել էր նրա մոտ:

— Հետո՞,—կրկնեց Մարուսիան բարձր և նվազը կտրեց:

Մյոման լուս էր:

— Մյոմա, դու հիմար չե՛ս,—ասաց Մարուսիան մտերմական չեչտով,—յես ուրիշի կինն եմ, հասկացի՛ր:

Մյոման դարձյալ լուս մնաց:

— Գնա տե՛ղը—ասաց խիստ տոնով Մարուսիան:

Մյոման պղտոր աչքերով նայեց Մարուսիային:

— Մյոմա՞, դո՛ւ գժվել ես,— սկսեց Մարուսիան, բայց յերբ հանկարծ վեր նայեց Մյոմային, նկատեց մի այնպիսի դեմք և աչքեր, վոր իրեն հիշեցրեց իր քեռուն, վորին սպիտակները մորթեցին նրա աչքի առջև, և նա տեսավ դաշույնը նրա կոկորդին քսելիս:

Չէր սպասում, բայց հիմա ուշ էր այլևս: Սյոման կարծես նրա հայացքին էր սպասում. հանկարծ բռնեց նրա ուսերից և քաշ տվեց դեպի մահճակալը:

— Սյոմա, — սաստեց նրան Մարուսիան ցած ձայնով և հետ մղեց նրան:

Սյոման խռպոտ մի բան ասաց, վոր կոկորդում խեղդվեց, և կրկին կպավ Մարուսիայի ուսերին: Մի տեսակ հեշտ ու քաղցր էր թվում նրան այս քայլը, վոր նա անում էր: Բռնաբարբոսթյան մասին չէր մտածում, այլ իր արածը համարում էր մի վարմունք, վոր Մարուսիան թույլ պիտի տար նրան անշուշտ: Նրան թվում էր, վոր ինչ էլ անելու լիներ, Մարուսիան վերջիվերջո կներեր նրան վորպես ընկեր, վորպես մտերիմ, վորպես գեղեցիկ և բարի կին: Հետո զգաց մի այնպիսի մղումն, վորին դիմադրելու վոչ թե ուժը, այլև ցանկությունը կորավ: Մնաց տարերային խելագար մոլեգնությունը: Նրան այնպես էր թվում, թե ինքը չէ այդ անողը, այլ մի եյակ, վոր կոխկրտելով թե իր և թե Մարուսիայի բոլոր հասկացողությունները՝ գալիս էր անցնելու նրանց վրայով:

Մարուսիան թեթևակի դիմադրեց նրան՝ կարիք չտեսնելով լուրջ, մարմնական ուժի՝ հույս ունենալով այլ կերպ արգելելու: Բայց Սյոման սկսում էր իրան մոռանալ: Նա մինչև անգամ դժգոհությամբ ծամածոնեց դեմքը, վոր այդ կինը դիմադրում է, չէ զգում այն անհուն քաղցրությունը, վոր կա իր վարմունքի մեջ:

— Սյոմա՛, թող, — ճչաց մեղմ Մարուսիան և կատախտեց դուրս վորտեղեց նրա գրկից:

— Թո՛ղ ինձ, ասում եմ, դո՛ւրս գնա, — գոչեց Մարուսիան՝ ջանալով դուրս վազել: Սյոման հարձակվեց նրա վրա և կրկին գրկելով նրան՝ սեղմեց թևերը: Ահա համբուրեց: Մարուսիան փախցրեց դեմքը: Շատ սառն, անախորժ և հասարակ թվաց Սյոմային այդ համբուրը: Կարծես այն վսեմ եյակը փախավ Մարուսիայի մարմնից և տեղը թողեց դեմքի անկյանք մորթին: Նա չհամբուրեց «Մարուսիայի՛ն»:

Յեւ ինքը բաց թողեց Մարուսիային:

— Բանդիտ, — ճչաց Մարուսիան դողահար բարկությամբ և դուրս վազեց սենյակից՝ մազերը խոխով:

Մի կարմիր բանակային էր անցնում հարեան տան մոտով: Նա նկատեց Մարուսիայի հուզումը, և կանգ առավ մի պահ: Մո-

լուսիան ներս փախավ և մազերը մատներով սանրելով հրամայեց.

— Գնա՛ իսկույն այստեղից:

Սյոման խլեց դռակն ու դուրս գալով՝ արագ քայլեց դեպի տուն:

«Մի՞ թե նա այդպես հասարակ է նրան հպելիս» — մտածեց նա և դայրացավ իր արածի վրա:

Ամբողջ գիշեր նա խմում էր ու տախտի վրա ծխում: Բայց չէր կարողանում հարբել: Յեւ դռանը նայելով սպասում էր Մաքսիմին: Նա մի տեսակ անտարբերություն էր զգում դեպի Մարուսիան: Շատ կոպիտ դիպավ իր սրտին նրա հանդիմանությունը, անսպասելի, ծանր քարի պես: Իր վարմունքի վրա նա չէր անդրադառնում:

Ամբողջ յերկու որ նա շիտթ ու անձուկ տրամադրությամբ անցկացրեց՝ դնալով պարետային վարչություն: Իրեն թվում էր թե իր բոլոր զգացումները մի անգամից փչրվեցին, և նա վոչնչով կապված չէ Մարուսիայի հետ: Յեւ ուրախացավ:

Բայց սպասում էր Մաքսիմին: Ինչո՛ւ — ինքն էլ չգիտեր:

Նա Մաքսիմին սպասում էր տանը, բայց պատահեց ճամբին, յեղեգնուտի մոտ:

Մաքսիմն ուզում էր կողքից անցնել արագ. բայց յերբ հավասարվեցին՝ ակամա կանգ առավ և դեմքը շրջեց դեպի Սյոման:

Կանգ առավ և Սյոման: Մաքսիմի դեմքը ծուկեց: Յերկուսն էլ բնազդաբար ձեռները տարան ատրճանակներին, բայց և ըստ սովորության իսկույն թողին:

— Նո՛ւ, — արեց Սյոման:

— Նո՛ւ... — կրկնեց Մաքսիմը և ծանր շունչ քաշելով, նայեց Սյոմային, լռեց մի փոքր և ապա իրան տիրելով՝ ասաց, — յես քեզ շան սատակ կանեյի այս բոպելիս, յեթե չլիներ կուսակցական դիսցիպլինան:

— Յես է՛լ նույնը, — կարճ կտրեց Սյոման ցած ձայնով:

— Կգաս կուսակցական դատի. կտեսնվենք, — սպառնաց Մաքսիմը:

— Գիտեմ, — պատասխանեց Սյոման մռայլ:

Մաքսիմը կրկին նայեց Սյոմային, ուզում էր մի բան ասել ավելի ծանր, ավելի ազդու, բայց միայն ասաց.

— Լի՛րբ և հանդուգն մարդ, ա՛յ թե ինչ...

Սյոման շուռ յեկավ դնալու:

— Բանդի՛տ,—բռունցքով սպառնաց Մաքսիմը և կարճ կապեց պատմութունը, վորովհետև անկյունից թուրք գյուղացիներ յերևացին:

Ու արագ հեկավ դնաց պարետային վարչութուն:

Սյոման զնաց իր ճամբան: Բայց կարծես նրա մեջքը մեկը դաղեց կրակե մարահով: Այդպես զգաց նա մինչև Մաքսիմի անհետանալը: Հետ նայեց: Նա անցել էր անկյունը:

Ուրեմն սրա՛ համար էր սպասում Մաքսիմին: Սպասում էր, վոր Մաքսիմը ևս վորակի իր արածը: «Բանդի՛տ...» Սա ելե ասում այդ խոսքը: Յեվ Սյոման հիմա՛ յեր պարզ պատկերացնում, վոր իր արածը, վոր առաջ այնպես թեթև, քաղցր, յերազային էր թվում, հիմա մի կոպիտ, իրական բան է այլևս:

Յերեկոյան նրա մոտ յեկավ Միտյան:

— Կուսակցական դատը տեղի կունենա յերեք որից հետո, — սկսեց նա առանց նախաբանի և կանգնեց սենյակի մեջ տեղ:

Սյոման բուժ հայացքով նայեց նրան և յերեսը շրջեց դեպի պատուհանից դուրս:

— Հը՛մ,—չարունակեց Միտյան,—դո՛րժ բացվեց: Կարող է դատը շատ լուրջ վերջանալ,—ավելացրեց նա՝ տեսնելով վոր Սյոման չի խոսում,—և քեզ կարող են... այո...

— Այդ մեկը ներողութուն կանես,—սառը կտրեց Սյոման:

— Վո՞նց թե: Գիտե՞ս ինչ էս արել,—քննող աչքերով նայեց նրան Միտյան:

— Գիտեմ...—պատասխանեց Սյոման ցած ձայնով, լուեց և ապա հանգիստ հարցրեց.—Ի՞նքն է գանգատվել Մաքսիմին, թե Մաքսիմն է հարցրել...

— Դա կարևոր չէ: Մաքսիմն է գանգատվել բլծի՛ն:

— Ավելի լավ. ով տուժել է՝ թող նա էլ բավարարվի:

— Ի՞նչպես թե ով տուժել է. կարծում ես միայն Մաքսիմն է տուժել կամ Մարոսիան,—և Միտյան մոտեցավ Սյոմային ու բռունցքը հպեց նրա քթին,—այստեղ տուժել է կուսակցական ետիկան: Հասկանո՞ւմ ես: Գու՛ր գիտե՞ս թե ինչ էս արել: Բռնաբարման փորձ: Խեղդ կորցրե՞լ ես:

Սյոման լուեց:

«Ուրեմն իմ արածը նկատվում է իբրև բռնաբարման փորձ»—մտածեց նա խայթվելով այդ բառից: «Յեվ ուրիշ վոչի՞նչ—միայն բռնաբարությո՞ւն»: Նրան շատ անախորժ թվաց այդ պաղ, դատարանական բառը: Ինչպես տաք մարմնին սառ յերկաթը: Շատ էր կոպիտ, անխնա և անվերապահ—«բռնաբարությո՞ւն»:

Բլծի՛ը քննութուն նշանակեց: Ձևականութունները քիչ էյին, բայց ձևականութունների մեջ շատ բաներ կային, վոր մեքենական էյին, կարծես իրեն՝ Սյոմային չվերաբերող: Ոտար, կոշտ առարկայի պես ընկնում էր շարունակ նրա զգացումների թելերի մեջ և կարտում, ցավեցնում—«բռնաբարությո՞ւն»:

Նախազանուց էր Միտյան: Ճիշտ է՝ նրա արձիճե կերպարանքը չէր սարսափեցնում Սյոմային, բայց նրան հիշեցնում էր քաղաքացիական կռիվների Միտյային, վորն իր ձեռքով յերկու բուպեյում զնդակահարեց իր ընկերոջը մի հանցանքի համար: Միտյայի ձեռք չէր դողա և Սյոմայի առջև, բայց անցել են այդ որերը և գործը ուրիշ էր հիմա:

Մյուս ընկերները մույլ նայում էյին հատակին և լուռ: Այնտեղ էյին Մաքսիմն ու Մարոսիան: Սա ավելի հանգիստ էր յերևում, քան պետք էր մի նման դատի ժամանակ:

— Ի՞նչպես եք ներկայացնում դեպքը, պատմեցե՛ք,— դիմեց Միտյան Մարոսիային:

Մարոսիան սկսեց պատմել:

— Յես չգանգատվեցի Մաքսիմին: Յես մի որ թագքրի դեպքը, ճիշտն ասած փորձելու համար, թե արդյոք կարելի՞ յե մոռանալ... Բայց վերջը վճռեցի հայտնել Մաքսիմին, և դա վոչ նրա համար, վոր Մաքսիմը կարող էր հարցնել ինձ, թե ինչո՞ւ Սյոման, ընկեր Միրոնովը, չի դալիս մեզ մոտ, վո՛չ նրա համար, վոր իմ թագքները այդ դեպքում կարող էր ավելորդ կասկածների և տանջանքների տեղիք տալ, այլ պարզապես նրա համար, վոր իմ և Մաքսիմի, և յեթե ուզում եք նաև ընկեր Միրոնովի ինքնասիրութունից ցած բան կլիներ այդպիսի անարժան գաղտնիքներ պահելը: Յես կարծում եմ, ընկեր Սյոման ևս համաձայն կլինի

ինձ հետ, վոր յես պարտավոր եյի հայտնել այդ դեպքը Մաքսիմին: Յես հայտնեցի և խոսք առա Մաքսիմից, վոր նա իրեն կուսակցականին վայել կերպով կպահի: Նա կատարեց իր խոստումը: Յես ուրախ եմ: Բայց նա վոր հայտնեց բլիժին—դա իր գործն է... Թերևս յես...

Սյոման սաստիկ ցանկացավ լսել վերջին խոսքերի շարունակութունը, բայց Մարուսիան չվերջացրեց:

— Շատ լավ, պատմեցե՛ք ինչպես յեղավ:

Մաքսիմը մոռայլեց և դաժան կերպարանք առաւ: Մարուսիան ծամծմեց շրթունքները:

— Յես կպատմեմ—միջամտեց Սյոման:

— Ընկե՛ր, մի՛ խանդարեք—ընդհատեց նախազահը:

Մարուսիան պատմեց դեպքը հասարակ ձևով, առանց ընդգծելու, առանց ծանրացնելու:

Մի քանի հարց ուղղելով Մաքսիմին և Մարուսիային՝ նախազահը դիմեց Սյոմային.

— Ընդունո՞ւմ եք ձեր հանցանքը, ընկե՛ր:

— Այսինքն ինչպե՞ս,—հարցրեց Սյոման,—դուք հարցնում եք ձևականի՞ր կողմից... Թե...

— Ընդունո՞ւմ եք բոլոր ձևականի և բովանդակութեան կողմից... վոր դուք ցանկացել եք բռնաբարութուն գործ դնել—չկարողացավ ավելի մեղմ և հավաք խոսքով արտահայտվել նախազահը:

— Դուք տերմինները շոկելո՞ւմ եք խոսում, թե՞ կարիք կա ձեզ...—զայրացավ Սյոման:

— Խնդրեմ առանց հուզվելու և վիրավորվելու,—կտրական խոսեց նախազահը—պարզ՝ ընդունո՞ւմ եք ձեր հանցանքը:

— Յես ասում եմ՝ դուք տերմինների մասին հասկացողութուն ունե՞ք, թե յերեխայի պես եք գործ ածում բռտերը...

— Դուք վիրավորում եք, ընկե՛ր— ձայն տվին բլիժից լուռ ընկերները:

— Յեթե դուք կարծում եք, թե յես եմ ձեզ վիրավորում և վոչ թե դուք ինձ,—այն ժամանակ յես հրաժարվում եմ բացատրութուն տալուց:

Յեվ Սյոման վեր կացավ:

— Այն ժամանակ գործը կհանձնվի ուղղակի կվճ կուսակցական կոլեգիային:

— Ինչպես կուզե՛ք:

— Դա աններելի վերաբերմունք է, ընկե՛ր,— ձայնը բարձրացրեց բլիժի անդամներից մեկը,—դա կոմունիստին վայել չէ: Փոխանակ անկեղծ խոստովանելու հանցանքը, դուք բռնում եք ինչվոր մեջչանական փրփած դիրք և ուզում եք գործը ձգձգելով քնացնել: Դա հեղափոխականի վարմունք չէ:

Սյոման կողքանց խեթ մտիկ տվեց նրան:

— Դուք յերեխա յեք,— ասաց նրան Սյոման,—և լավ կլինի այդ ձևով չխոսեք:

— Ի՞նչ ձևերով է խոսում սա,—գոչեցին բլիժի մյուս անդամները,—ի՞նչ է յերեակայում իրան,—հանձնեք գործը կուսկոլեգիային, պրծավ գնաց:

— Ուրեմն առաջարկ կա գործը հանձնել կուսկոլեգիային: Համաձայն եք:

— Այո, այո, համաձայն ենք: Թե չէ, ի՞նչ է սա իսկապես...

Բոլորը վեր թռան և սկսեցին մի անգամից խոսել, բողոքել: Իսկ Միտյան ծխախոտը վառելով հեռացավ սեղանից: Սյոման արագ դուրս գնաց:

Նրա հետևից պայթեց մի տաք վիճաբանութուն:

— Նա խենթացել է, հանդուգն է դարձել:

— Վերջապես ի՞նչ է ուզում: Ընդհատակյա աշխատո՞ւնք է ասում, քաղաքացիական կռի՞վ—դիտենք, յոթը կաշի մաշել ենք դրանց մեջ, ի՞նչ է ուզում ասել դրանով: Գլխներիս խա՞ն է ուզում դառնալ:

— Նո՛ւ, ընկե՛ր, այլ ևս ավելորդ է մեր խոսելը: Նա տխրի յենթարկվի բլիժի պահանջին: Համենայն դեպս մենք մեր դատավճիռը կարձակենք: Վե՛րջ տվեք:

— Ի՞նչ է,—չարունակեց բողոքողը—վոր հեղափոխական է, կոմունիստ, պետք է աջ ու ձախ բռնաբարի՞ր և բացատրութուն էլ չտա՞: Ո՞վ է նա...

— Լավ, լավ, մի՛ տաքանա,—սաստեց Միտյան մեղմակի և մռայլ գնաց դուրս:

Սյոման դուրս գալով բաց դաշտը՝ դանդաղ գնում էր: Նա

չէր կարողանում հաշիվ տալ կատարվածի մասին՝ այնքան հաստատուն և անսպասելի կոպիտ եր թվում նրան այդ բոլորը:

— Միենույն է, բջիջը իր դատավճիռը կկայացնի և կհանձնի կուսակուցիական, չես փախչի, արիւնքը ջան,—լավեց Սյոմայի հետևից Միտայի ձայնը:

Սյոման կանգնեց և դեմքը շուռ տալով Միտայի կողմը՝ ասաց թթու ձայնով.

— Դո՛ւ ինչ ես ձեռ անում մարդու:

Միտայն դեմքը մոտեցրեց նրա դեմքին՝ սուր հայացքը խրեց նրա աչքերի մեջ.

— Ե՛յ, սատանի լակոտ. դու կարող ես կուսակցութունից դուրս թռչել, իմացի՛ր այս:

— Թո՛ղ այդ ձեռ,—խոսեց խուլ ձայնով Սյոման և վերևից ներքև մտիկ տվեց Միտային:

— Իսկի ե՛լ չեմ թողնի այս ձեռ—սեղմեց Միտայն,—քեզ ասում եմ դուրս կվռնդեն քեզ կուսակցութունից, հասկանո՞ւմ ես, շա՛ն վորդի, խելքդ գլո՛ւխդ հավաքի:

Սյոման համառ, կողքանց մտիկ տվեց Միտային և արհամարհանքով լռեց:

Առաջ շարժվեցին:

— Լսի՛ր,— ասաց Միտայն, դու ինձ մի բա՛ն ասա կարճ ու պարզ, դու ուզե՞ր ես նրան բռնաբարել:

Սյոման նայեց Միտայի խայթիչ աչքերին և տեղի տվեց.

— Այո:

Միտայն անսպասելի իր համար զարմացավ.

— Չո՛րտ վազմի,—ասպա ինչու բջիջում չասիր, վոր դու սեղում եյիք նրան բռնաբարել:

— Յես չեյի կարող նրան վիրավորել:

— Ո՞ւմ:

— Մարուսիային: Նա կվիրավորվեր այդ կոպիտ, անասնական բառից:

— Ուրեմն դու ուզո՞ւմ եյիր բռնաբարել,—նո՛ւ, այդպես կարճ կապի:

— Այո, միակ կարճ, մեղչանական խոսքը, ճիշտ է: Վոր պեսդի ձեզ նեղութուն չպատճառի մտնելու ավելի խորերը: Դա հեշտ է ձեզ համար...

— Նո՛ւ, նո՛ւ, նո՛ւ, սկսե՛ց լեզու ամենը: Դու, արիւնքը ջան, պա՛րզն ասա՝ խրվել եմ կեղտոտ պատմության մեջ, ուզում եմ մաքուր դուրս պրծնել:

Սյոման լուռ մնաց: Նա աչքերը վայրահակ՝ լսելի շնչում եր և ավելի մտածում բջիջում անց ու դարձի մասին քան թե լուռ:

— Մեղչանական խո՛սք,—հեզնեց Միտայն և շրթունքը ծամածոցեց,—ամեն ծծկեր հիմի դործ է ամում այդ բառը: Ինչ վոր ատամիդ տակ չի ընկնում, դժվարդ դալիս է, մեղքդ ճկում է տակին և ուզում ես խուսափել կեղտոտ դեղերտիրի պես—մեղչանական խո՛սք է, ասա՛ ու պրծի՛ր... Արդեն աշխարքը բամբասում է մեզ, վոր համայնացրել ենք նաև կինը, վոր մենք քանդում ենք մարդկային գոյության բոլոր հիմքերը... Կոպիտ բռնաբարութուն, խառնակեցութուն արա և յերբ կուսակցական ընկերներդ քեզ պատին են սեղմում—անխնայի՛ր մեղչանականութուն: Ահա սա՛ յե մեղչանականութունը: Դա հեշտ է քե՛զ համար ասելը:

— Դու իմանո՞ւմ ես, թե ինչեր ես խոսում—հանկարծ հարձակվեց Սյոման Միտայի վրա:

— Այո, այո,—փակեց նրա ձայնը Միտայն,—իմանում եմ: Դու միայն մի վախեցնի ինձ և լսի՛ր: Կդաս բջիջը և ամեն ինչ կխոստովանես, վոր ուզել ես բռնաբարել, բջիջը վորոշում կտա, կուղարկենք կուս կուցիական: Յերկարացնելու միտքը թո՛ղ, չե՛ս պրծնի: Սա կուսակցութուն է, հորս տղան չէ:

— Դու չե՛ս սովորեցնելու ինձ այդ բանը:

— Նո՛ւ, ավելի լավ: Վաղը կրկին կհավաքվենք. կդաս բջիջ և կխոստովանես: Իմացա՞ր:

— Առանց իմ խոստովանության պարզ է ամեն բան: Յես զարմանում եմ, թե ինչպես դու չես հասկանում: Մաքսիմը հայտնել է, Մարուսիան ասաց բոլորը: Ուրեմն ել ի՞նչ փաստեր են պետք: Դործը պարզ է առանց իմ խոստովանության: Այո, բռնաբարման փորձ: Գիտեմ, դործը կհասնի կուսակուցիական և նա վճիռը կհանի, կուսակցութունից դուրս կանեն, թերևս ժամանակով, թերևս և ով գիտե... ընդմիշտ:

— Յե՛վ դա քեզ համար վոչի՞նչ բան է: Հա՞:

Սյոման համառ նայեց նրան և շարունակեց.

— Հիմարութուններ մի՛ ասի: Լսի՛ր: Յես նրան ուզեցի

բռնաբարեւ—յեթե այդպէս ես ուզում, և ինձ ազա՛տ թող: Տաե-
սություն:

Յեւ Սյոման արագ-արագ հեռացավ:

Սյոման չգնաց բջիջ, ուր նշանակված էր յերկրորդ նիստ նրա
գործը քննելու համար: Բջիջը վորոշում հանեց,—վտարել Սյոմա-
յին կուսակցութունից և իր վորոշումն ուղարկեց ԿՎՀ կուսկո-
ւղիային:

Սյոման հարցի քննության ժամանակ յերևան է բերել կոմու-
նիստին վոչ վայել վերաբերմունք. փոխանակ անկեղծորեն խոս-
տովանելու իր վոչ կոմունիստական արարքը՝ նա վերավորում է
բջիջի անդամներին, անվանելով յերեխա և այլև և հրաժարվում
է բացատրութուն տալուց:

Կուսկոլեգիան արձանագրելով, վոր այդ հանցանքի համար
Սյոման արժանի յեր կուսակցության շարքերից վտարվելու, սա-
կայն նկատի ունենալով նրա կողմնակի կերպով խոստովանելը իր
հանցանքը, յերիտասարդ հասակը, կատարած ընդհատակյա աշ-
խատանքը, հեղափոխության մատուցած ծառայությունները և
վոր նա առաջին անգամ է նման հանցանք կատարում, նաև նկատի
առնելով սահմանապահ գորամասի հատուկ պայմանները՝ Սյոմա-
յին հայտնել ամենախիստ նկատողութուն՝ վերջին նախազգուշա-
ցումով:

Կուսկոլեգիայի վորոշումը հայտնվեց բջիջում, գրվեց լրա-
գրում և գարձավ սահմանամերձ շրջանի խոսակցության առար-
կա:

Սյոման մի քանի որ խմում էր և անընդհատ ծխում: Ամեն
բան, ամեն առարկա, ամեն մարդ մերկացավ կարծես, սկսեց յե-
րևալ բոլորովին պարզ, հասարակ գույնով:

Իրականության գույնով...

Ճախուտներ, չամբեր, աղուտներ և այլված թփեր...

Սեպտեմբերի արևը փռել էր իր վոսկեթել սավանը անապա-

տի վրա, ուր Սյոման և Միտյան ձիավորված գնում էին սահ-
մանամերձ ճամբով:

— Հիմարություններ ես ասում—«Մարուսիան ինձ չհասկա-
ցավ»—ասում էր Միտյան՝ համառ ինչպես միշտ,—Մարուսիան
չի կարող ամեն իր դեմը վազողի գիրկն ընկնել: Նա ուրիշի կին
է, հասկացի՛ր:

— Սեփականությո՛ւնը ասա:

— Սեփականությո՛ւնը: Այսինքն թեկուզ սեփականությունն
այնքան ժամանակ, այն չափով, վոր ինքը կամովին գնում է
մեկին և մեկը՝ նրան: Նո՛ւ, քեզ չի գալիս, չի սիրում, վախում է
ամուսնուց, հասարակությունից, սիրում է ամուսնուն, վերջապէս
խորը չի մտածում այդ մասին: Կա՛մք չունի—քի՞չ բան կարող է
պատահել: Ազատ չե՞:

— Ազատ է:

Յեւ Սյոման հառաչեց:

— Ազա՛տ է, ազա՛տ, ճիշտ է,—բորբոքվեց հանկարծ Սյոման
և գոչեց:— Բայց լսիր, Միտյա... Ափսո՛ս չեք հեղափոխու-
թյունը... Ափսոս չե՛ր հեղափոխությունը, վոր և վո՛չ վոքինը
չեք, ամենքին էր և ամենքս էլ ազատ էյինք նրան սիրելու: Յեւ
այնտեղ տղամարդությո՛ւն կար, կրակվե՛լ կար, թռչել, ընկնել
կրակի ու փոթորի բերանը: Այնտեղ ամենքս մի բան գիտեյինք,
վոր մեզնից ով ավելի մեծ սիրով կսլանա նրա գիրկը և կվերցնի
ավելին—կարո՛ղ է, իրավունք ունի: Սիրո՞ւմ ես, տղամա՞րդ ես,
թո՛ւր, գնա՛, վերցրո՛ւ: Անձնվիրության, սիրո, քաջության տեղ
էր: Իսկ ի՞նչ է սա, այս կինը... Ինչքան շատ ես սիրում, այնքան
վատ քեզ համար...

— Նո՛ւ, տեսնո՞ւմ ես:

Սյոմային դուր չեկավ Միտյայի համաձայնելը իրան: Կար-
ծես միայն ինքն ունեք իրավունք այդպէս մտածելու, ինչպես ինք-
նասպանության դիմողը, վոր այդ գործը համարում է միայն ի՛ր
կամքին յենթակա բան և համաձայն չէ, վոր դա կատարվի ուրի-
շի ձեռքով: Յեւ սկսեց տրտնջալ:

— Ուրիշի սեփականությո՛ւնը... Սուտ է. սերը սեփակա-
նություն չէ. սերը ամենքինն է և ամենից շատ նրանը, ով շատ է
սիրում:

— Մաքսիմն ավելի շատ է սիրում, — սկսեց գրգռել Միտյան:

— Մարուսիան չգիտե, վոր ինքը վոչ իր ամուսնունն է, վոչ իմը և վոչ էլ ինքնիրենը, — համառում էր Սյոման տանջվելով, վոր չի կարողանում իրեն տանջոտ մտքերին ձև տալ և արտահայտել, — այո՛, հոգին չես չափի, նրա հատակին չես հասնի: Մարուսիան «ուրիշի սեփականություն» չէ: Նրա հոգու դռանը փականք է դրված — մեջջանականության փականքը: Դա նրան թույլ չի տալիս հոգին բանալու և դուրս նայելու ա՛յ այս բարձր, անհուն յեթերքը, վորտեղից արևի հետ մեզ է գալիս բնական սերը:

Միտյան ուղեց հասկանալ նրան.

— Սպասի՛ր, — և ձիու սանձը քաշեց, կանգ առավ, Սյոման հետևեց նրան, — սպասի՛ր: Դու ուզում ես խառնակեցություն ամեն բանի: Պա՛րզ ասա, առանց գեղեցիկ խոսքերի:

— Բնությունը կհավասարակշռի՛, — պատասխանեց Սյոման հասկանալով նրան, ավելի քան նա ասաց, — վոչի՛նչ չի քայքայվի: Ավելի բնական գույգեր կկազմվեն:

— Կինը ամյալ մոմենտին նրա՛նն է, ով ամենից շատ է սիրում նրան, այսպես շասացի՞ր:

— Այո:

— Նո՛ւ, ուրեմն Մաքսիմն ավելի շատ է սիրում Մարուսիային, — դարձյալ գրգռեց Միտյան: Յեվ կինը նրանն է, ու ամենից շատ սիրում է կինը ի՛նքը — պրծավ գնաց: Ի՞նչ ես խելքիդ գոռ տալիս:

— Նրա՛ն է սիրում կինն ամենից շատ, ով ամենից շատ սիրում է իրան կնոջը, — համառեց Սյոման գրգռված:

— Սովետություն՛, հիմարություն՛, չարժե մի դրոշ, — ու Միտյան ձին քշեց, — գու խենթացել ես:

Սյոմայի ձին ինքը գնաց հետևից և հավասարվեց: Նրանք յերկար ժամանակ լուռ կարկտում էյին ճամբան՝ դիպչելով նրան ու վեր-վեր թռչելով: Չախ կողքին լուռ էր շամբուտը: Դաշտը ժպտում էր գեղին յերանգներով, իսկ ողի մեջ մղղղում էր հեռվից հասնող զողանջը ուղտերի, վոր չեյին յերևում: Արևը ուրախության պես լցվում էր հոգու մեջ:

Սյոման մտածում էր Մարուսիայի մասին: Հանկարծ պարզ պատկերացրեց նրան: Ահա նա՛ ուռենու ճկուն հասակով, խնկագույն մազերի դանդուրներն ինչպես վողկուղներ դլխին դրած,

աչքերն առավոտյան լճակների պես ջինջ և հասակի այն հպարտ, հրամայական սլաքը, վոր խենթացնում էր իրան...

Ու հանկարծ մի խայթոց զգաց: Ծանր, ծանոթ խայթոց, վոր նրան պատահում էր միայն մի վայրկյան, յերբ նրա յերևակայությունը կանգնած մշուշը — զգայությունը ըթացնող մշուշը — մի վայրկյան ճեղքվում էր և միջից լույսի պես ցայտում էր սիրած կինը կենդանի, իրական, իրըն մի սևեռյալ հիվանդազին պատկեր: Աղետալի՛ Մարուսիան:

Սյոմայի աչքերը կրակով լցվեցին: Նա դեմքը ցնցեց, վոր թափ տա իր աչքերից այդ պատկերը:

Մի խորին զգացում՝ ճշմարիտ, ինչպես կյանքը, գնդում էր խորունկից նրա հոգու մեջ:

— Լսի՛ր, Միտյա, — հո գիտես, ինձ համար ավելի բարձր բան չի յեղել և չկա, քան հեղափոխությունը: Բայց նրա չափ ճշմարիտ է, վոր յես սիրում եմ այս կնոջը: Բայց լսի՛ր...

— Նո՛ւ, — պողպատի պես զարկեց նրան Միտյան:

— Յես գիտեմ, վոր ամեն անկարգ քայլ, ամեն սխալ հարվածում է մեր վերելքին, հեղափոխությունը, սոցիալիզմին: Յես սիրում եմ հեղափոխությունը, նրա յերկաթե գիտցիպլինան:

Միտյան չպատասխանեց, այլ քշեց իր ձին: Սյոման գնաց կողքից: Դարձյալ շամբուտը լուռ էր, հեռվում պսպղում էր Արաքսի կոտրտված դաշույնը, իսկ ավելի հեռուն, ուղղակի յերկնքի մեջ հետևի վոտների վրա պառկած և առաջինների վրա հենված անքթիթ նայում էր Մասիսը իրրև մի հսկայական սֆինքս:

ՀԱՅՐԵՆԻՔԸ ՍԱՎԱՌՆԱԿՈՒՄ

Վերջապես հասավ և այդ վերջին րոպեն:

Ստարտը տվին:

Նրանք թռչում են:

Չկալովը, Բայդուկովը, Բեկյակովը:

Սավառնակն ուղղվեց դեպի Հյուսիսային Սառուցյալ ովկյանոսը, դեպի Բեեռ, դեպի Հյուսիսային Ամերիկա:

Յերկրադուռը մնաց ներքևում: Յերկիրը հետ ե սողում:

Հետզհետե հետևում մնաց Մոսկվան, անծայրածիր դաշտերը, անտառները, քաղաքները, մնաց Խորհրդային Միությունը, և նրանք ընկան սառույցների, մշուշների, սառնամանիքների աշխարհ:

Նրանք պիտի կտրեն անցնեն այդ ահավոր աշխարհը, անցնեն Հյուսիսային Բեեռը, մտնեն մի այնպիսի աշխարհ, ուր վոչ վոք չի մտել վոչ հեքիաթներում, վոչ յերազներում:

Ահա յեթե կանցնեն այդ մահվան աշխարհը, յեթե կկտրեն կանցնեն—այս նրանք իրենց կյանքում նորից մի անգամ կձնվեն:

Բայց այդպես և քաջերի որենքը:

Յեվ թռչում են յերեք կտրիճները:

Վարում ե Չկալովը:

Մեկ սլանում ե ամպերից վեր, մեկ սուզվում ե անդունդը, մեկ լուսամուտ ե ճեղքում ամպերի մեջ: Կռիվ ե տալիս Չկալովը, նրան ողնում ե Բայդուկովը, սրանց ողնում ե Բեկյակովը: Հետո հերթը իլում ե Բայդուկովը, նրան ողնում ե Չկալովը, ողնում ե Բեկյակովը:

Բուքը պարում ե չար պար, ձյունը ծեծում ե նրանց, քամին մտրակում: Սակայն թռչում են նրանք: Նրանց թռիչքը չունի վերադարձ կիսաճամբին:

Կա նպատակ—պետք ե հասնել այդ նպատակին:

Այսպես և քաջերի որենքը:

Թռչում ե սավառնակը և նրա հետ թռչում են պրոպելները, Ֆյուլելաժները, լյուկերը, պուլտերը, պելլիզատորները: Թռչում ե խորհրդային տեխնիկան: Ողի մեջ ե խորհրդային տեխնիկան Սառուցյալ ովկյանոսի վրա:

Կռիվ ե այնտեղ, քաջերի կռիվը: Կամ կանցնեն՝ և կդառնան հերոսներ, կամ կընկնեն՝ կրկին կդառնան հերոսներ: Այդպես և քաջերի որենքը:

Յեվ իսկապե՛ս—ու՞ր են թռչում: Ո՞վ ե թռել այդ աշխարհը, ցույց տվել ճամբան: Ո՞ւր կլիջնեն՝ յեթե սավառնակը խանգարվի: Ո՞ւր կկանչեն ոգնության՝ յեթե նեղն ընկնեն: Ո՞վ կա ներքևում:

Վոչ վոքն ե այնտեղ—մա՛հը:

Սակայն ահ չունի Չկալովը, չի վախենում Բայդուկովը, ծիծաղում ե Բեկյակովը:

Նրանց սավառնակն անպարտելի յե: Այդ սավառնակի վրա ջանք են դրել խորհրդային մասնագետները, բանվորները, խորհրդային մտքի, կամքի, ճարտարության ծաղիկը:

Վո՛չ, սավառնակն անպարտելի յե: Նրան ձեռքերի վրա պահում են Միության 170 միլիոն Խորհրդային ժողովուրդները: Այդ ձեռքերն են թոցնում սավառնակը:

Վո՛չ, սավառնակն անպարտելի յե:

Յեվ ահա յերբ կես գիշեր յեղավ, յերբ կռիվ եր տալիս աննկուն Չկալովը, հաշվում եր Բեկյակովը, Բայդուկովը մի փոքր թիկնը տվեց պատին և մի րոպե յերազեց...

Ո՞ւր մնաց տեսնես Հայրենիքը... Խորհրդային Միությունը: Ին՞չ ե անում այս ժամին Հայրենիքը:

Քնած ե այս ժամին Ռուսաստանը, Ուկրաինան, Բելառուսիան, Վրաստան, Հայաստան, Ադրբեջան, Թուրքմենիստան... Հեռավոր Արևելք... Քնած են հսկայի քնով: Միայն ո՞վ գիտե կարմիր սահմանի վոր տեղամասերում հերոսացան քանի՞ կարմիր բանակայիններ:

Մուշ մուշ քնած ե հիմա նաև նրա փոքրիկը անկողնիկի մեջ: Նա խմորե թաթիկը դրել ե փոքրիկ սրտի վրա: Նա հանգիստ ե՛ ինչպես անմեղ անդորրություն:

Բայդուկովը ժպտաց և աչքերը փախցրեց իր մանկիկի գեմքից...

Մի ուրիշ պատկեր: Ահա իր լաբարատորիայում գյուտերի մեջ խորասուզված է մի խորհրդային գիտնական:

Ահա գործարանների անձայր սրահների յերկայնքով շարան-շարան կազմ ու պատրաստ են կոմբայներ, տրակտորներ, ավտո-մեքենաներ, թնդանոթներ, տանկեր...

Ահա կոլտնտեսական դաշտերի անհունություններ, ուր փրո-ված գնում է կորչում անբավ բերքը:

Այդ բոլորը մնացել է հեռու՝ հեռու՝ շատ հեռվում...

Բայց ահա մի վսեմ կերպարանք: Նա առնական է, խրոխտ ու հանգիստ: Նրա խորասույզ հայացքը խուզարկում է Սառուց-յալ ովկիանոսը: Նրա գլխի սովերը հանգիստ շարժվում է քար-տեղի վրա: Ծխամորձը վեր է վոլորում կապույտ մի ծուխ, վո-րը պտտվում է խաղաղ սենյակի մեջ, դժում քարտեղի վրա:

Մի յերկրորդ առնական կերպարանք նստած է գիմացը: Նրա գինվորական բաճկոնը կրծքի վրա հանգիստ յերնում-իջնում է: Նա ևս հայացքն հասել է քարտեղին:

Նրանք յերկուսը մտածում են, նրանք հետևում են քարտե-ղին, կարծես այնտեղ մի բան են տեսնում:

Բայդուկովը շատ լավ է հասկանում թե ու՛մ են տեսնում նը-րանք:

Չկալովին, Բայդուկովին, Բելյակովին:

Տեսնում են նրանց թուխքը, գիտեն թե այս ժամին ու՛ր են ողաչունները, գիտե՛ն թե ինչ կոխվ են տալիս յերեք քաջերը:

Նրանք հուսով ու սիրով հետևում են այդ կովին: Հետևում են ծնողի, մեծ յեղբոր, ընկերի հողացողությամբ:

Նրանք հսկում են Միության խաղաղության վրա, հսկում են նաև յերեք հերոսների կյանքի վրա:

Նրանք այստեղ են ահա, ահա սավառնակի մեջ, ահա իրենց հետ: Ապա կարծում էք մենա՞կ են ողաչունները: Վոչ, վո՛չ: Ողաչունների հետ են այս րուպեյիս Միության բոլոր ժողովուրդնե-րը: Յե՛վ կասեք այդ ո՞վ է թուչում իսկապես: Յերեք ողաչու-նե՞րը: Վո՛չ, վո՛չ: Թուչում է խորհրդային ժողովրդի միաբը, կամքը: Այդ մեծ Ստալինի վոգին է թուչում հերոսների հետ:

Յերբ առաջին անգամ վոտ դրին Ամերիկայի հողի վրա՝ զար-մանքով նկատեցին, վոտ անցել էյին Սառուցյալը, Բևեոը, Ալ-յասկան, մտել ոտար աշխարհ և վոչ մի րուպե չեյին զղացել այդ ոտարությունը:

Ամբողջ ժամանակ սավառնակի մեջ էր Հայրենիքը և մեծ Ստալինը:

Կազմ.

1.	Ընդհանրական	—	57	7.
2.	Գրքեր	—	"	67
3.	Կրթական	—	"	74
4.	Երկեր	—	"	78
5.	Կայսերական Կառավարություն	—	122	

Պատ. խմբագիր՝ Ա. Ղազարյան
Տեխ. խմբագիր՝ Ստ. Ալթունյան
Սրբագրիչ՝ Հ. Մանուկյան

Գրավիտի լիազոր Ա.—3064. Հրատ. 4474
Պատվեր 115. Տիրաժ 4000
Թուղթ 62×94 Տպ. 8 մամ.
Մեկ մամ. 38,4 նիշ, Հեղինակային 6¹/₈ մամ.
Հանձնված է արտադրության 31 հունվարի 1938 թ.
Ստորագրված է տպագրության 17 փետրվարի 1938 թ.
ԳԻՆԸ 3 Ռ.

2-fo

«Ազգային գրադարան»

NL0332432

27930